

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ы. АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ
НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ИМ. И. АЛТЫНСАРИНА

РУХАНИ
ЖАҢҒЫРУ

БІЛІМ

ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ОБРАЗОВАНИЕ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Ы. АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ИМ. И.АЛТЫНСАРИНА

THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
NATIONAL ACADEMY OF EDUCATION NAMED AFTER Y. ALTYSARIN

БІЛІМ – ОБРАЗОВАНИЕ

**ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ
НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL**

№4 (91) 2019

**Нұр-Сұлтан, 2019
Нур-Султан, 2019
Nur-Sultan, 2019**

**ҚР БҒМ Ү.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ**

Басылымның кезеңділігі - жылына 4 рет шығады

№ 9838-Ж

есепке қою, қайта есепке қою туралы

КУӘЛІК

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің
Ақпарат және мұрағат комитетінде берілген

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ

**БІЛІМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК,
АҚПАРАТТЫҚ-ТАНЫМДЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ЖАРИЯЛАУ**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Жилбаев Ж.О. – п.ғ.к., профессор,
редакция алқасының төрағасы;

Балыкбаев Т.О. – п.ғ.д., профессор;

Жетписбаева Б.А. – п.ғ.д., профессор;

Кожамжарова Д.П. – т.ғ.д., профессор;

Менлибекова Г.Ж. – п.ғ.д., профессор;

Моисеева Л.В. – п.ғ.д., профессор (Ресей);

Сарыбеков М.Н. – п.ғ.д., профессор;

Сманкулова Ж.Е. – т.ғ.д., профессор;

Чоросова О.М. – п.ғ.д., профессор (Ресей);

Шаймерденова Н.Ж. – ф.ғ.д., профессор;

Мукашева М.У. – п.ғ.к., доцент;

Нарбекова Б.М. – т.ғ.к., доцент;

Исаева Ж.К. – ф.ғ.к., жауапты редактор;

Есепбай Ж.Е. – корректор;

Кусаинов О.А. – техникалық редактор.

*Материалдардың анықтығына авторлар жауапты болады.
Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.*

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Национальной академии образования имени И. АЛТЫНСАРИНА МОН РК

Периодичность издания – 4 номера в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет, переучете № 9838-Ж
выдано Комитетом информации и архивов Министерства культуры и
информации Республики Казахстан

ТЕМАТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ

ПУБЛИКАЦИЯ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИХ, ИНФОРМАЦИОННО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ
МАТЕРИАЛОВ ПО ПРОБЛЕМАМ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Жилбаев Ж.О. – к.п.н., профессор,
председатель редакционной коллегии;
Балыкбаев Т.О. – д.п.н., профессор;
Жетписбаева Б.А. – д.п.н., профессор;
Кожамжарова Д.П. – д.и.н., профессор;
Менлибекова Г.Ж. – д.п.н., профессор;
Моисеева Л.В. – д.п.н., профессор (Россия);
Сарыбеков М.Н. – д.п.н., профессор;
Сманкулова Ж.Е. – д.и.н., профессор;
Чоросова О.М. – д.п.н., профессор (Россия);
Шаймерденова Н.Ж. – д.ф.н., профессор;
Мукашева М.У. – к.п.н., доцент;
Нарбекова Б.М. – к.и.н., доцент;
Исаева Ж.К. – к.ф.н., ответственный редактор;
Есепбай Ж.Е. – корректор;
Кусаинов О.А. – технический редактор.

*Ответственность за достоверность материалов несут авторы.
Редакция оставляет за собой право отклонять материалы.*

SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL
National Academy of education named after Y.Altynsarin, MES RK

Frequency of publication – 4 issues per year

CERTIFICATE

about registration, re-registration
No. 9838-F

issued by the Committee of information and archives of the Ministry of culture and information
of the Republic of Kazakhstan

THEMATIC FOCUS

PUBLICATION OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL,
INFORMATION AND EDUCATIONAL MATERIALS ON EDUCATION AND UPBRINGING

EDITORIAL BOARD

Zhylybayev Zh.O. – Candidate of pedagogics, Professor,
Chairman of the editorial Board;

Balykbayev T.O. – Doctor of pedagogy, Professor;

Chorosova O.M. – Doctor of pedagogy, Professor (Russia);

Kozhamzharova D.P. – Doctor of history, Professor;

Menlibekova G.Zh. – Doctor of pedagogy, Professor;

Moiseyeva L.V. – Doctor of pedagogy, Professor (Russia);

Sarybekov M.N. – Doctor of pedagogy, Professor;

Shaimerdenova N.Zh. – Doctor of Philology, Professor;

Smankulova Zh.Y. – Doctor of history, Professor;

Zhetpisbayeva B.A. – Doctor of pedagogy, Professor;

Mukasheva M.U. – Candidate of pedagogics, associate Professor;

Narbekova B.M. – Candidate of history, associate Professor;

Issayeva Zh.K. – Candidate of philology, executive editor;

Yesaepbay Zh.Y. – corrector;

Kusainov O.A. – technical editor.

*The authors are responsible for the accuracy of the materials.
The editorial board reserves the right to reject the materials.*

МАЗМҰНЫ

БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫ / ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА / EDUCATIONAL POLICY

Salimzyanova E.Sh.

Future Bilingual Teachers in the Multilingual and Multicultural Educational Space.....6

Воловик И.В.

Роль образования в становлении современной российской культуры.....16

ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ / ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ОБУЧЕНИЯ / THEORY AND PRACTICE OF TEACHING

Ахметова Б.С., Куанышева Г.А.

Жалпы білім беретін мектептің 5-7-сыныптарында
«Өлкетану» кіріктірілген курсы жүргізу 30

Ашимбетова Р.Д.

Особенности написания аргументированного эссе..... 39

Каримова Б.Т.

Особенности составления краткосрочного планирования урока для совмещенных классов
малокомплектных школ в условиях обновления содержания образования..... 54

Құрман Н.Ж.

Қазақ тілін пәнінен жаңартылған оқу бағдарламасының
оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудағы рөлі..... 67

ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ / ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ВОСПИТАНИЯ / THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

Ештанаев Ф.Е.

Ақын өлеңдеріндегі азаматтық үн..... 75

Иманбаева С.Т., Майғаранова Ш., Нурланова В.С.

Оқушылар ұжымын нығайту және тұлғаны әлеуметтендірудің маңызы..... 82

Каирбекова Б.Д., Бакбаева З.С.

Бөгенбай батыр бейнесінің әдеби шығармаларда сомдалуы..... 88

Каирбекова Б.Д., Гумарова М.Б.

Особенности реализации образовательной учебной программы
дополнительного образования «Голос души»..... 95

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТАРИХЫНАН / ИЗ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ / FROM THE HISTORY OF KAZAKHSTAN EDUCATION

Казакской национальной консерватории им. Курмангазы – 75 лет!..... 114

PERSONALIA

Өмір белестері..... 116

БІЗДІҢ АВТОРЛАР/ НАШИ АВТОРЫ / OUR AUTHORS..... 119

ЖУРНАЛ ТУРАЛЫ ЕРЕЖЕ / ПОЛОЖЕНИЕ О ЖУРНАЛЕ / POSITION ABOUT THE JOURNAL..... 120

SRSTI 14.27.21

E. Sh. SALIMZYANOVA¹¹Kazan Federal University, Kazan, Russia

e-mail: elmira.salimzyanova@inbox.ru

FUTURE BILINGUAL TEACHERS IN THE MULTILINGUAL AND MULTICULTURAL EDUCATIONAL SPACE

Abstract. *The article is devoted to the disclosure of the essence and content of the concepts of «multicultural educational space», «multicultural competence of the teacher» and «bilingual training of the future teacher». The relevance of the present issue is caused by the intensive development of integration processes in the world community, the formation of a single economic, informational, cultural, educational space, a multiple increase in migration flows, an increase in the level of interregional and international cooperation, the expansion of contacts of different cultures and languages. The aim of the article is to reveal the content and meaning of bilingual training of the future teacher in the multicultural educational space, as well as the criteria of its formation among graduates from the pedagogical direction of training. The leading method for studying this problem is modeling, which allows considering this problem as a process of purposeful and conscious mastering by future teachers of bilingual training in a multicultural educational space. The obtained results and conclusions open up new opportunities for further research of the conditions and directions of bilingual training of future teachers in the multicultural educational space.*

Key words: *bilingual training; bilingual education; multilingual and multicultural education; multicultural competence of the teacher.*

INTRODUCTION

In the conditions of transformation of modern school into a multicultural educational space, the problem of multicultural competence of a teacher is extremely relevant, and therefore a mandatory element of modern pedagogical education is the training of a competent specialist who is able to guarantee the formation of a base of universal, national and cultural values among students.

Polycultural education is the process by which an individual acquires a system of knowledge and skills: general cultural, linguistic, professional, etc., aimed at

ensuring readiness for a comfortable existence in the dynamic conditions of a multicultural society. In our opinion, in modern conditions, the most complete tasks of personality formation in a multicultural education are education on a bilingual basis as mastering by future teachers of subject knowledge in a certain field based on the use of two languages, which act simultaneously as a means of educational activity.

Questions of bilingual education for pedagogical specialties are described in detail in many scientific works, while the very concept of «bilingualism» is considered from various points of view.

For example, in the study A.V. Timofeev and A.A. Vorozhbitova provides a bilingual model of professional training of future teachers of a foreign language [1].

In the work of N.E. Sorochkina proposes an integrated model of bilingual education in the modern Russian school, which involves the synthesis of various approaches and concepts of bilingual education, and also aims to achieve basic bilingual competence [2]. Despite this, the main problem of the implementation of the bilingual approach in education still remains unresolved, since when teaching a foreign language both at school and at the university, the core orientation of education is not taken into account. Even in the case of training teachers in dual specialties, one of which is a foreign language, the ability to integrate the two specialties is not fully realized [3]. This problem persists to this day, despite the large number of works devoted to various features of bilingual education.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE STUDY

The purpose of this study is to generalize the scientific-theoretical and technological bases of the formation of bilingual competence of future teachers, necessary for the communicative development in a dialogue of cultures and multilingualism.

Professional training of future teachers for communicative and speech-development of bilingual personality is realized through a special systematically organized and differentiated technological complex of training, integrating traditional and innovative pedagogical technologies through communication. The object of the

research is the theory and practice of the formation of multicultural competence among students, bilingual readiness for pedagogical activity as the basis of their speech-thinking culture. The subject of the research is the pedagogical conditions for the effective formation of the bilingual verbal culture of the future specialist as the most important component of teacher training.

METHODOLOGY

To solve the set tasks and check the initial positions, a complex of complementary methods was used: analysis, systematization, generalization, comparison of philosophical, social, psychological, pedagogical and methodical literature; analysis of the features of a multicultural educational institution and approaches to the processes of education and training in it; studying the experience of training future teachers; modeling; pedagogical situations and games; survey methods (interviews, questioning, interviewing, blitz polls, testing); pedagogical experiment, as well as methods of statistical processing of quantitative research results.

The experimental base of the research was Kazan (Volga Region) Federal University. The study of the problem was carried out in three stages: at the first stage, a theoretical analysis of the existing methodological approaches in philosophical, psychological and pedagogical scientific literature, dissertation works on the problem, as well as the theory and methodology of pedagogical research was carried out; highlighted the problem, the purpose and methods of research, made a plan of experimental research.

Davydova [4] revealed, substantiated

and approved the forms, methods and means of designing and applying electronic bilingual dictionaries in pedagogical disciplines. She identified and substantiated the essence of the concepts «bilingual terminological dictionary», «electronic bilingual dictionary on pedagogical discipline», «bilingual readiness for pedagogical activity» based on the analysis of pedagogical, linguistic and lexicographical theory and practice. The scientist has developed a model for designing electronic bilingual dictionaries in pedagogical disciplines based on the study of their didactic possibilities. She defined the specifics of designing electronic bilingual dictionaries by pedagogical disciplines. Davydova defined the structure of the electronic bilingual dictionary on pedagogical discipline, the typology of the dictionary entries included in it, and their structure depending on their type.

Gukalenko [5] developed the principles of migrant pedagogy. She believes that a special multicultural environment should be created in the modern school with migrant children. Scientist believes that the school curriculum should include systematic teaching of the student's native language, as well as activities related to the introduction of its national culture; the school should ensure true bilingualism and biculturalism, through which equal development of languages and harmony of both cultures is achieved.

Gubanikhina [6] reflected the competence of a teacher in a multicultural society. The concept of multicultural competence of a teacher is introduced as a significant integral characteristic in a modern educational environment. According to Gubanikhina, in modern conditions, the multicultural competence

of a teacher is not a separate complex of characteristics, but an integral part of general pedagogical competence. Conducted survey showed that at the initial stage of professional pedagogical education, most students are not yet ready to work in a multicultural team, but seek to gain the knowledge necessary for this. The educational environment is constantly being improved: new principles and approaches are being developed to create a multicultural society based on ethnic tolerance, the ability to adapt to the ethnic educational environment, tolerance for individual differences of other people, cultural interaction with representatives of other ethnic groups, mutual understanding and mutual assistance. Great responsibility falls precisely on the shoulders of the teacher, so multicultural competence is so valued in our day.

In the study of Khupsarokova and Khakunova F. P. [7] the concept of multicultural competence is analyzed. The authors define multicultural competence of the teacher as a socially and professionally significant personal quality. The structure and the content of the teacher's multicultural competence are characterized and criteria for its formation are given.

According to the point of view of Russian scientists, the new socio-economic and political situations require the implementation of a language policy in the field of language education aimed at satisfying both public and personal needs. With the implementation of the new language policy, the creation of a flexible system of languages and the conditions for their study, as well as a variation of forms and means of teaching, reflects the current state of the theory and practice of teaching a foreign language.

In this regard, the foreign language in the system of continuing professional education has acquired a broad scale. The purpose of this study is to systematize the experience of creating a model of life-long foreign-language education in the system of continuing professional education, describing it through the prism of theoretical and methodological approaches. The model needs to be characterized, firstly, to comprehend what was done and outline the next steps in improving the system, and secondly, it will be useful for managers working in continuing professional education. This study can be beneficial for the learners, who prefer to know from which approaches educational programs and courses are built, which they still choose or have already chosen for training [8].

Salekhova [3] comprehensively studied the theoretical and pedagogical heritage of bilingual education by means of native and foreign languages in Russia from the middle of the 20th century to the beginning of the 21st century. On this basis, she developed a subject-oriented model of bilingual education in mathematics and experimentally proved the didactic possibilities of its implementation in a pedagogical university.

Salimzyanova's work [9] is aimed at finding the main ways of achieving mutual understanding of the participants of intercultural business communication, productive implementation of this communication in the light of modern requirements. The author considers ways to overcome the language barrier by the example of communicative practice in English as the language of international communication. It also focuses on the conditions for successful communication in the multicultural space, examines and presents the most effective strategies

for achieving mutual understanding between business partners.

Sorochkina [2] developed and theoretically substantiated an integrative model of bilingual education in the national school, synthesizing various didactic goals and aimed at the formation of basic bilingual competence. She gave a generalized description of bilingual education models existing in domestic and foreign practice, developed a typology of bilingual education models by the criterion of didactic goal-setting, revealed the essential characteristics of an integrative bilingual education model in a national school. The scientist also substantiated the concept of basic bilingual competence as an educational result, studied the influence of the developed bilingual education model on such personality characteristics as general tolerance and tolerance to national and cultural differences, ability to constructively resolve conflicts.

The purpose of the study Timofeev [1] is the theoretical justification, construction and experimental testing of the bilingual model of professional training of a future teacher of a foreign language, implemented in an interdisciplinary process of formation of readiness for professional activities based on bilingual LR-competence of mixed type. He analyzed the psycholinguistic, psychological and pedagogical, didactic and methodological aspects of the formation of the mechanism of bilingualism, which form the design basis for professional training of a foreign language teacher. He identified the essential characteristics, structural components and the criteria for the formation of students' readiness for professional activities based on mixed-type bilingual LR-competence, developed the design characteristics of the process

of forming this type of readiness, its organizational, managerial and didactic and methodological support within the bilingual model of training the future teacher foreign language. The scientist has identified and experimentally verified the pedagogical conditions for effectively shaping the readiness of future foreign language teachers for professional activities based on mixed-type bilingual LR-competence.

Zhukova [10] identified the problems of cross-cultural communication of students and the possibilities of its development in a socio-cultural environment of the university. She analyzed the conceptual foundations of cross-cultural communication, identified the features of the student socio-cultural environment as the basis for the development of cross-cultural communication, revealed main components of cross-cultural competence. She also implemented diagnostics of cross-cultural competence of students, has developed a technological model for the formation of development conditions cross-cultural communication of students.

RESULTS

In this study, we considered the preparation for the pedagogical activity of the teacher as the quality of the personality, ensuring its optimal activity in organizing the process of training and education, self-development and self-government of students as subjects in their joint activities. According to another interpretation, preparation for pedagogical activity is a set of professionally determined requirements for the teacher: this set of requirements includes didactic, constructive, perceptual, expressive, communicative and organizational skills.

In the context of bilingual education, there is a simultaneous assimilation of the theoretical component of the educational material, as well as the development of communication skills. This fact allows us to single out bilingual training as an independent component in the system of pedagogical activity.

Since there is no such term as «bilingual training» in general pedagogy and in pedagogy of professional education, let us make an attempt to reveal the general pedagogical meaning of the concept «bilingual preparation for pedagogical activity».

Speaking about the bilingual preparation of the teacher, we mean not only the knowledge of pedagogical terms, but also the ability to translate them from a foreign language into one's native language, the ability to use them in professional speech and read original pedagogical literature.

Therefore, we believe that the basis of correct professional speech and reading skills of the original pedagogical literature is knowledge of the relevant terminology in a foreign language. At the same time, the effectiveness of pedagogical discourse, in accordance with its definition, is largely due to the personal orientation of the individual, his desire and motivation.

This presentation allows us to consider the bilingual training of a teacher not only as the availability of theoretical knowledge and practical skills in the use of foreign language pedagogical terms, but also as a combination of the necessary psychological and personal personality traits.

Thus, bilingual preparation for pedagogical activity is a set of general pedagogical, interdisciplinary, intercultural and special (methodical and subject) knowledge, skills, and

professionally significant personal qualities that ensure successful practical activity of a teacher in intercultural bilingual communication. As shown above, it can also be structurally represented by theoretical, operational, and motivational components. Bilingual preparation is one of the components of teacher preparation for teaching activities, being one of the essential factors for successful implementation of teaching activities in modern multicultural conditions.

Speaking about polycultural education, it is also necessary to consider the content of the concept «multicultural competence», since it is this category that determines the teacher's readiness for professional activity. From the point of view of E.V. Gubanikhina, the term «multicultural competence» is an integral characteristic of a teacher, which is a system of multicultural knowledge, skills, abilities, values, interests, multicultural qualities, experience necessary for life and activities in a multicultural society, for interaction with various cultures (people of different races, nationalities, social groups, beliefs) [6].

According to T.V. Zhukova, the criteria for multicultural competence are the following aspects: multicultural awareness; cultural identity; regulatory identity [10].

Polycultural competence of teachers is the result of their multicultural education, manifested in their general ability and readiness for activity, based on knowledge and experience, which are acquired in the process of learning and socialization and are focused on independent and successful participation in professional activities.

It is obvious that bilingual preparation for pedagogical activity is the dominant for the successful formation of the

multicultural competence of the future teacher. And to assess the degree of its development among graduates of the pedagogical direction of training, we have allocated 4 levels [4]:

1. The reproductive level at which students demonstrate a rather low level of knowledge of the basic concepts of the subject area in a foreign language is not conscious of itself as a subject of pedagogical activity. Trainees of this level lack readiness for bilingual pedagogical activity, motivation and focus on it.

2. Productive level. Students have general theoretical and methodological knowledge in the field of bilingual education, but at the same time they have difficulty translating theoretical concepts into specific technological and methodological developments, as well as using the pedagogical terminology in a foreign language for each case. The trainees also have difficulties in evaluating the process and the result of their own actions, they are not strongly motivated to carry out bilingual pedagogical activity, they lack purposeful expression of personality.

3. For the heuristic level, the level of knowledge of general and subject terminology in a foreign language and readiness for teaching activity that is sufficient for performing professional tasks is characteristic. At the same time, at this level, there is an uneven development of all components of bilingual preparation for pedagogical activity, but there is a tendency for their stability, consolidation and strengthening. The actions of the students are conscious, but limited to the framework of the studied. The pedagogical orientation of the personality is clearly expressed, the necessary psychological qualities are present for the implementation of successful pedagogical activity in the

context of bilingual education.

4. The creative level fixes the formation of all components of bilingual pedagogical readiness in their unity and interaction, including knowledge, skills, needs, motives, attitudes and state of the individual. Students strive to avoid stereotypes, monotonous actions, constantly look for new theoretical and practical solutions, are able to independently evaluate and correct their own practical activities, and strive to apply the studied pedagogical terms in a foreign language when conducting classes. The readiness of this level can be characterized as formed.

Experimental work in comparative pedagogical experiments, which are divided into three stages:

1) stating - determining the initial level of multicultural competence of future teachers, based on the development of abilities, qualities, skills and abilities, experience of interacting with people from other cultures, analyzing existing knowledge and ideas about multiculturalism, value orientations, motivation of educational and cognitive activity and social cultural communication;

2) formative - the development and inclusion in the curriculum of future teachers of disciplines of a multicultural nature; implementation of the identified pedagogical conditions in the educational process;

3) control - identifying the level of multicultural competence achieved by respondents, using a comparative analysis of the level dynamics; analysis and interpretation of the results.

A comparative analysis of the data obtained as a result of the experiment at the ascertaining and formative stages showed a positive dynamics in the formation of multicultural competence

students - future teachers. Thus, the implementation of the author's model of pedagogical conditions for the formation of multicultural competence in the educational process of future teachers' bilingual training for pedagogical activity in the multicultural educational space is effective.

CONCLUSION

Questions of bilingual education for pedagogical specialties are described in detail in many scientific works, while the very concept of «bilingualism» is considered from various points of view. For instance, the study of Timofeev [1] provides a bilingual model of professional training of future teachers of a foreign language. Sorochkina [2] proposes an integral model of bilingual education in the modern Russian school, which involves the synthesis of various approaches and concepts of bilingual education, and also aims to achieve basic bilingual competence.

Nevertheless, the main problem of the implementation of the bilingual approach in education still remains unresolved, since when teaching a foreign language both at school and at the university, the core orientation of education is not taken into account. Even in the case of training teachers in dual specialties, one of which is a foreign language, the ability to integrate the two specialties is not fully realized [3]. This problem persists even now, despite the large number of works devoted to various features of bilingual education: general theoretical foundations, linguistic, psychological, sociological aspects, etc.

The fact is that the problem of bilingual education was studied in parts, outside the systems approach. As a result, there are many disparate facts, comparing which you can get a fundamentally new

learning model that would contribute not only to the development of students' language competence, but also to the formation of the general readiness of the teacher for teaching activities, including bilingual knowledge and skills.

Speaking about polycultural education, it is also necessary to consider the content of the concept «multicultural competence», since it is this category that determines the teacher's readiness for professional activity. Gubanikhina [6], under the term «multicultural competence», means the integral characteristic of a teacher, which is a system of multicultural knowledge, skills, abilities, values, interests, multicultural qualities, experience necessary for life and activities in a multicultural society, for interaction with various cultures (representatives of different races, nationalities, social groups, beliefs).

According to Zhukova [10], the criteria for multicultural competence are: multicultural awareness (a set of knowledge of cultural artifacts, patterns of behavior, understanding of the need and adherence to scenarios of native or other culture or subculture behavior); cultural identity (the result of cultural identification, i.e. correlation and identification with cultural norms and patterns of behavior); normative identity (knowledge, understanding and acceptance of social norms).

Khupsarokova and Khakunova [7] highlight the following criteria for a teacher's multicultural competence: 1) awareness of the multicultural characteristics of the team, including the student team, and respect for them; 2) the ability to act in accordance with the cultural characteristics of subjects of pedagogical activity, while maintaining their own cultural identity; 3) the ability to organize effective cultural

interaction. The structural components of the multicultural competence of teachers are: cognitive; motivational and value; activity. The cognitive component assumes the formation of a system of multicultural knowledge, serving as an indicative basis for the activity of a person in a multicultural society. The motivational and value component is an established system of motivational and value formations: motives, values, interests, needs, and multicultural qualities that regulate the daily life and activities of the individual in a multicultural society. The activity component ensures the formation of multicultural skills and abilities, compliance with social norms and rules of behavior in a multicultural society, the experience of positive interaction with people of different cultures, as well as the ability to organize the pedagogical process as a dialogue of carriers of different cultures in time and space.

Numerous scientific works of Russian researchers [6; 7] confirm the fact that effective formation of multicultural competence in future teachers is possible only if the patterns of development of the value-oriented, motivational and activity behavioral spheres of a person are taken into account, staged organization of the process of assimilation of social and professional experience of multicultural interaction, as well as relying on the main tenets of the theory of multicultural education, role theory of personality and competence-based approach to training.

Assessment of the level of bilingual training for students' pedagogical activities is carried out in accordance with the specified criteria by monitoring students' theoretical and practical readiness for pedagogical activities, the level of their language competence in a given subject area, as well as their

personal focus on pedagogical activities.

Numerous scientific works of domestic researchers confirm the fact that effective formation of multicultural competence among future teachers is possible only if we take into account the laws governing the development of value-orientation, motivational and activity-behavioral spheres of a person, the staged organization of the process of assimilating social and professional experience of multicultural interaction, as well as supporting on the main provisions of the theory of multicultural education, role-based theory of personality and competence approach to professional training.

In modern conditions, the multicultural competence of a teacher

is not a separate set of characteristics, but an integral part of the general pedagogical culture. The foundations of human multicultural competence begin to be laid in the first years of a child's life and are based on universal human basic values, in particular, on the formation of a feeling of patriotism.

However, the teacher's multicultural competence is laid at the stage of vocational education, in the period of obtaining secondary or higher vocational education. Only in this case, the teacher will become involved in the problems of society: being a carrier of tolerant consciousness, he will be able to convey the range of his attitudes, beliefs, attitudes to his students and, thereby, he is able to humanize society.

REFERENCES

1. Timofeev, A.V. *Bilingual model of professional training of a future teacher of a foreign language* / A.V. Timofeev. – Sochi: RIO SGUTiKD, 2005.
2. Sorochkina, N.E. *Integral model of bilingual education in the modern Russian school: cand. diss.* / N.E. Sorochkina. – Velikiy Novgorod, 2000. – 228 p.
3. Salekhova, L.L. *Didactic model of bilingual education in mathematics in the higher pedagogical school: doct. diss.* / L.L. Salekhova. – Kazan, 2008. – 67 p.
4. Davydova, A.A. *Designing electronic bilingual dictionaries in pedagogical disciplines: cand. diss.* / A.A. Davydova. – Smolensk, 2013. – 238 p.
5. Gukalenko, O.V. *Multicultural education: theory and practice* / O.V. Gukalenko. – Moscow: Publishing Service, 2005.
6. Gubanikhina, E.V. *On the issue of multicultural competence of a teacher* / E.V. Gubanikhina // *Young scientist*. – 2015. – № 4. – С. 556-559.
7. Khupsarokova, A.M. *The subject-specific components of the multicultural competence of the teacher* / A.M. Khupsarokova, F.P. Khakunova // *Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta - Bulletin of Adyge State University*. – 2011. – №1 (72). – С. 47-52.
8. Nurutdinova, A.R. *Skill Conversion: The Life-Long Foreign-language Education In The System of Continuing Professional Education* / A.R. Nurutdinova, Z.R. Zakieva, L.R. Ismagilova, L.R. Nurova, E.A. Nelyubina, E.Sh. Salimzyanova, A.I. Konova // *Modern journal of language teaching methods*. – 2018. – № 8(11). – С. 566-579.
9. Salimzyanova, E.Sh. *Preparation of future specialists for intercultural communication in professional discourse* / E.Sh. Salimzyanova // *Obrazovanie-Education*. – 2018. № 4(87). – С. 61-66.
10. Zhukova, T.V. *Problems of cross-cultural communication of students* / T.V. Zhukova. – M., 2009.

Е.Ш. САЛИМЗЯНОВА¹

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМ-БИЛИНГВ КӨПТІЛДІ ЖӘНЕ ПОЛИМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ

¹Қазан федералды университеті, Казан қ., Ресей
e-mail: elmira.salimzyanova@inbox.ru

Э.Ш. САЛИМЗЯНОВА¹

БУДУЩИЕ УЧИТЕЛЯ-БИЛИНГВЫ В ПОЛИАЗЫЧНОМ И ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

¹Казанский федеральный университет, г. Казань, Россия
e-mail: elmira.salimzyanova@inbox.ru

Аңдатпа. Мақала «көпмәдениетті білім беру кеңістігі», «мұғалімнің көпмәдениеттік құзыреттілігі» және «болашақ мұғалімнің билингвалды дайындығы» ұғымдарының мәні мен мазмұнын ашуға арналған. Қарастырылып отырған проблеманың өзектілігі әлемдік қоғамдастықтағы интеграциялық үдерістердің қарқынды дамуына, Бірыңғай экономикалық, ақпараттық, мәдени, білім беру кеңістігінің қалыптасуына, көші-қон ағындарының бірнеше рет артуына, өңіраралық және халықаралық ынтымақтастық деңгейінің артуына, түрлі мәдениет пен тілдердің байланыстарының кеңеюіне байланысты. Мақаланың мақсаты-болашақ мұғалімнің көпмәдениетті білім беру кеңістігінде билингвалды дайындығының мазмұны мен мәнін, сонымен қатар түлектердің педагогикалық дайындық бағытын қалыптастыру критерийлерін ашу. Бұл проблеманы зерттеудің жетекші әдісі-модельдеу, бұл мәселені болашақ мұғалімдердің көпмәдениетті білім беру кеңістігінде билингвалдық дайындықты мақсатты және саналы игеру үрдісі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Алынған нәтижелер мен қорытындылар көпмәдениетті білім беру кеңістігінде болашақ педагогтердің билингвалдық дайындығының шарттары мен бағыттарын одан әрі зерттеу үшін жаңа мүмкіндіктерді ашады.

Түйін сөздер: екі тілді оқыту, екі тілді білім беру, көптілді және көпмәдениетті білім беру, педагогтің көпмәдениеттілігі.

Аннотация. Статья посвящена раскрытию сущности и содержания понятий «поликультурное образовательное пространство», «поликультурная компетентность учителя» и «билингвальная подготовка будущего учителя». Актуальность рассматриваемой проблемы обусловлена интенсивным развитием интеграционных процессов в мировом сообществе, формированием Единого экономического, информационного, культурного, образовательного пространства, многократным увеличением миграционных потоков, повышением уровня межрегионального и международного сотрудничества, расширением контактов различных культур и языков. Цель статьи – раскрыть содержание и смысл билингвальной подготовки будущего учителя в поликультурном образовательном пространстве, а также критерии ее формирования у выпускников педагогического направления подготовки. Ведущим методом изучения данной проблемы является моделирование, которое позволяет рассматривать данную проблему как процесс целенаправленного и осознанного овладения будущими учителями билингвальной подготовки в поликультурном образовательном пространстве. Полученные результаты и выводы открывают новые возможности для дальнейшего исследования условий и направлений билингвальной подготовки будущих педагогов в поликультурном образовательном пространстве.

Ключевые слова: двуязычное обучение, двуязычное образование, полиязычное и поликультурное образование, поликультурная компетентность педагога.

ГРНТИ 14.01.07

И.В. ВОЛОВИК¹

¹Ижевский государственный технический университет
имени М.Т.Калашникова, г. Ижевск, Россия
e-mail: vlvk@list.ru

РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В СТАНОВЛЕНИИ СОВРЕМЕННОЙ РОССИЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация. Воспитание и образование, понимаемое в широком смысле, являются атрибутивными терминами для человека и общества. Возникая одновременно, они сопровождают человека всю сознательную жизнь. В связи с этим для дальнейшего понимания проблемы важно рассмотреть вклад образования в становление современной культуры, опираясь на оценку мыслителей различных эпох, настроенных скептически к существовавшим образовательным системам. Сегодня очевидно, что современной системе образования, отвечающей императивам информационного общества, становится трудно подготовить поколение, способное решать новые, не имеющие прецедента проблемы постиндустриального и информационного общества. Без современной системы образования невозможно надеяться на успех при решении эколого-глобальных и антропологических вопросов.

Ключевые слова: греко-римско-византийская система образования, гуманизм, прогресс, воспитание и образование, экзистенциальные и духовные процессы, методологический эмпиризм, метаквалификация, статус рациональности, специфика эпохи и характер социальных структур, радикальная переоценка ценностей.

ВВЕДЕНИЕ

Проблеме образования и воспитания уделяется значительное внимание в трудах философов с самого раннего периода развития человечества. Уже в греческой философской традиции, особенно в работах Платона и Аристотеля мы находим много интересной и полезной информации, которая актуальна и в наши дни.

Аристотель более двух тысячелетий назад писал: «Вряд ли кто будет сомневаться в том, что законодатель должен отнестись с исключительным вниманием к воспитанию молодежи, так как в тех государствах, где этот предмет находится в пренебрежении, и самый государственный строй терпит от этого ущерб. Ведь для каждой формы государствен-

ного строя соответственное воспитание – предмет первой необходимости» [1, с. 97].

Стоит заметить, что Аристотель специально подчеркнул зависимость успешного функционирования государства от его отношения к воспитанию, поскольку пренебрежение воспитанием наносит ущерб государству. Справедливость этой мысли не раз подтверждала последующая социальная практика. И сегодня стало очевидным, что основное направление развития социума задают страны с наиболее успешно функционирующей образовательной и воспитательной системой.

Возможно, стоит задуматься над догмой: «Человек – мера всех вещей», поскольку многочисленные интерпрета-

ции этого тезиса ведут к еще большей абсолютизации роли Человека, человека, разрушившего свою природную среду, потерявшего контроль над производством и потреблением, поставившего под угрозу свое будущее и будущее своих детей. Человек, о котором говорили античные греки как о мере всех вещей, был, безусловно, другим, он был более целостным, не был расщеплен, как современный человек на свои функции.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Между тем, повторяя без размышления старые формулы, мы забываем, что слово есть дело, а потому необдуманные слова ведут к необдуманным делам. Очевидно, что некритическое повторение удобных максим, сформулированных в различные эпохи философами, зачастую закрывает путь к истине, поскольку создает видимость понимания там, где его нет. Напомним, что основная задача философии - критически мыслить, не принимать ничего без систематического анализа, поскольку в третьем тысячелетии самые очевидные положения требуют новой интерпретации, поскольку будущее человечества поставлено перед сложным выбором.

Современные условия требуют переосмысления не только сентенции «Человек - мера всех вещей», но и многих фундаментальных понятий, вошедших в европейское культурное пространство в Новое время.

Мы говорим о таких терминах, как «прогресс», «гуманизм» и др. Так, например, если продолжать использовать понятие «гуманизм» не только на уровне здравого смысла и просто термина, но и концептуально, то встает вопрос о сущности, ядре этого понятия – человеку.

Напомним, что «гуманизм» - это возвращение человеку человеческого, это решение вопроса о его сущности. Если

негуманное то, что не соответствует сути человека человеческому, то понятно, что решение о сущности человека будет зависеть во многом от исходных мировоззренческих установок. Характерно, что гуманный человек, как и цивилизованный человек, противопоставлялся в эпоху римской республики «варварскому человеку».

Следующий этап развития мысли восходит к XIV-XV векам, когда в Италии в эпоху Ренессанса появляется ренессансный тип гуманизма, за которым следуют просветительский, романтический, христианский, секулярный и другие виды. Не входя в детали, можно отметить негуманность поведения современного человека, подрывающего своими действиями основания будущего всего живого. В конце XX века возникла новая, не имеющая прецедента ситуация, требующая иного подхода к человеку, человечности и соответственно гуманизму. Человек, увлекшись собой, возможностями самореализации, забыл о своих основаниях, в том числе и природных, запутавшись в метафизических спорах, в борьбе социальных концепций и незаметно для себя поставил под сомнение бытие рода человеческого. Сегодня не столько природа должна приспособливаться к человеку, создавшему цивилизацию, сколько человек к природе. В подобной ситуации требуют переосмысления многие рассуждения, например, о классовой борьбе, о военной силе, национальных интересах и т.д., поскольку на передний план выходят общечеловеческие глобально-экологические, глобально-демографические и им подобные интересы.

Согласно Аристотелю, воспитание должно соответствовать определенному государственному строю.

Аристотель, стремясь преодолеть разногласия по вопросу цели и прак-

тики воспитания добродетели, старался сделать его всеобщим: «...существует разногласие по поводу практики воспитания: не все согласны с тем, чему должны учиться молодые люди в целях развития в них добродетели и ради достижения наилучшей жизни; не выяснена также и цель воспитания - развитие ли умственных способностей или нравственных качеств» [1, с. 211].

Система образования, сложившаяся в греко-римско-византийском мире, во многом предопределила будущее Европы. Она сформировалась в недрах древних цивилизаций, получила распространение в странах Европы и в трансформированной форме применяется до сих пор во многих странах мира, в том числе и в России.

До сих пор опираясь на традиции «Школы грамматики» мы уделяем особое внимание письму – грамотности и математике. Как во времена Гомера и Эзопа мы надеемся, что школа не только дает конкретные знания, но и воспитывает достойную личность.

Однако необходимо признать, что под давлением обстоятельств утратился интерес к классической философской культуре, которая занимала важное место в «школах философов». В конце XX века общество, реагируя на новые проблемы, уже почти не учит в школе этике, музыке, логике, хотя современному человеку они не менее нужны, чем учащимся времен Эзопа и Гомера.

Образовательная система в России, восходящая к греко-византийской традиции, особое внимание уделяла грамматике, усвоению правил фонетики и морфологии, а особый акцент делался на заучивании текстов греческих авторов. Видимо, до сих пор сказывается эта традиция, предполагающая самоценность текстов, заученных учеником, поскольку и в наши дни многие учителя

больше интересуются знанием текстов, чем умением самостоятельно мыслить.

Анализируя статус образовательной системы в России, следует понимать, что Россия почти всегда была и во многом остается догоняющей страной по отношению ко многим странам Европы. Отправляясь, как и многие европейские страны от греко-римско-византийской цивилизации,

Россия вместе с тем воспринимала многие культурные ценности древности не непосредственно, а через другие культуры, как бы из «вторых» рук и создала свои системы позже. Это не могло не отразиться на характере восприятия и образовательных систем других стран.

Так, если первые университеты, ставшие центром духовной жизни стали функционировать в Европе начиная с XII века, то в России - только с XVIII в.

Значительные достижения в области образования в советский период, нашедшие воплощения в научно-технической мысли, не были целостными и органическими, поскольку в области социально-гуманитарной мысли образовательная система имела значительные изъяны. В частности, мало исследовался внутренний мир человека, который преимущественно сводился к совокупности общественных отношений. Многие экзистенциальные и духовные процессы осваивались вне сферы концептуально-го философского анализа. К тому же, моноидеологизм сужал исследовательские возможности и горизонт личности.

Вместе с тем, как бы мы не критиковали своё прошлое, мы должны согласиться с тем, что образование занимало в шкале социальных ценностей одно из приоритетных мест. Наши бесспорные успехи в области образования объясняются тем, что данная сфера жизнедеятельности общества рассматривалась как одна из решающих, поэтому и ассиг-

нования на неё выделялись неизмеримо большие, чем в других странах.

Начавшаяся в середине 80-гг. перестройка привела к смене формаций и не смогла удержать достижения советского периода в области науки и образования. Сегодня очевидно, что современной системе образования, отвечающей императивам информационного общества, становится трудно подготовить поколение, способное решать новые, не имеющие прецедента проблемы постиндустриального и информационного общества.

МЕТОДОЛОГИЯ

Без современной системы образования невозможно надеяться на успех при решении эколого-глобальных и антропологических вопросов. В этой связи характерно, что в большинстве индустриально развитых странах мира образование приоритетно, поскольку давно осознано, что современная образовательная система как форма социализации личности, ведущей к расширению внутреннего мира человека, - необходимая предпосылка создания и освоения новейшей технологии и экономики. Такая система важна и для рациональной организации социальных связей.

В дальнейшем проблемы, поставленные греческой философской традицией по вопросам воспитания и образования, широко обсуждалась в трудах мыслителей эпохи Возрождения. В работах Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локка, К.А. Гельвеция, Д. Дидро много внимания уделяется анализу природы воспитания, роли школы в формировании личности.

Именно под влиянием потребностей эпохи формируется философско-педагогическая система Я.А. Коменского, чья «Великая дидактика» оказала значительное влияние на интеллектуальный климат Европы.

Естественно, на трактовку образования и воспитания оказывали особенности цивилизации, ценностные установки мыслителя, обсуждающего вопрос о месте образовании и воспитания в структуре социального бытия. От этих обстоятельств зависело, например, преобладание интереса к традициям воспитания (гражданского или свободного). С этим связана мысль Р.Оуэна о великой силе воспитания: «Благодаря воспитанию в отдаленном будущем несовершенное человечество превратится в новую расу людей - таково могущество воспитания» [2, с. 153]. Это свидетельствует о принципиальной значимости самой проблемы воспитания «достойного гражданина».

Воспитание начинает играть большую роль в социализации личности, чем образование. Вспомним В.Г. Белинского, который доказывал, что «систематическое воспитание ведет к нравственному совершенствованию». К тому же, по мнению Белинского, «с нравственным улучшением должно возникнуть и физическое улучшение человека. И это сделается через социальность» [3, с. 484].

Некоторые исследователи не различают или очень сближают образование и воспитание. Напомним, что основная функция образования - получение знания, передача социального опыта, тогда как решающая функция воспитания осмысление происходящего, в том числе, и полученных знаниях.

Таким образом, воспитание и образование принимают непосредственное участие в социализации личности, в освоении его культурных и социальных норм. Нам близка позиция С.Л. Рубинштейна, считающего, что главное дело воспитания заключается в том, чтобы «тысячами нитей связать человека с жизнью так, чтобы со всех сторон перед ним вставали задачи, для него значи-

мые, для него притягательные, которые он считает своими, в решение которых он включается. Это важнее всего потому, что главный источник всех нравственных неполадок, всех вывихов в поведении - это та душевная пустота, которая образуется у людей, когда они становятся безучастными к окружающей их жизни, отходят в сторону, чувствуют в ней себя посторонними наблюдателями, готовыми махнуть рукой, когда им становится все нипочем» [4, с. 140-141]. Вместе с тем, не менее важно, если не совпадение, то хотя значительное пересечение личностно-значимых проблем с социально-значимыми. Без этого уровень социализации будет невысоким.

Образование в узкой, специализированной форме преимущественно выполняет функциональные задачи, обслуживая практическое освоение мира культуры человеком, тогда как наука удовлетворяет его теоретико-познавательные потребности.

Но поскольку и образование, и воспитание, и наука - универсальные проявления именно человека, то все они пронизаны в большей или меньшей степени ценностно-мировоззренческими мотивами. При этом связь образования, воспитания и науки с остальной культурой, духовно-практическим бытием человека двусторонняя, поскольку не только наука, образование, воспитание отражают свое время, но и время несет следы того образования, воспитания и науки, которые функционируют в социуме.

В этой связи принципиально важно, какие философско-мировоззренческие установки влияют на многообразные формы проявления человека.

Поскольку, чем более специализированной становится человеческая деятельность, тем более значимыми выступают философско-аксиологические

представления социума, так как только культура и ее ядро философия призваны ответить на самые фундаментальные конечные вопросы бытия.

К сожалению, мировоззренческие установки, функционирующие в современной культуре, не формируют потребность в философском видении сущего, критическом самоанализе, они чаще всего ориентируют людей экономически, утилитарно в ущерб нравственному и глобально-целостному.

Без преодоления такого экономоцентрического видения всего происходящего трудно надеяться на успех в решении эколого-глобальных проблем. Именно увеличивающееся число глобальных проблем может объединить людей, дать осознать всеобщую опасность.

РЕЗУЛЬТАТЫ

При всей важности процесса воспитания, его возможности ограничены. Как отмечал немецкий мыслитель В. фон Гумбольдт: «Как ни важно воспитание, какое влияние оно ни оказывает на всю жизнь человека, но еще важнее обстоятельства, в которых протекает вся жизнь человека» [5, с. 405].

Ограниченность воспитательных средств связана с открытостью личности, с тем как личность по-своему воспринимает и оценивает все, что происходит вокруг, все, с чем он сталкивается в жизни.

Переосмысливая происходящее, информацию о прошлом и настоящем, становящаяся личность может обратить особое внимание на некоторые факты и оценки, которые этого не заслуживают с точки зрения воспитателя.

Интересно, что Гумбольдт отмечал принципиальное значение еще одного фактора: поскольку человека формируют не только учителя и даже родители,

но и обстоятельства, то на него влияет весь комплекс социальных отношений, которые окружают формирующуюся личность.

Этот фактор особенно заметен в современном обществе, которое находится на стадии перехода к новым ценностям и идеалам. Разумеется, поэтому социально-экономические перемены, происходящие в обществе, оказывают влияние на понимание сути и функции образования. Образование как восхождение личности к самому себе не может не зависеть от уровня развития культуры социума, от того каковы идеалы общества, как общество видит себя и свое будущее.

Современные концепции воспитания и образования во многом опираются на идеи, сформулированные мыслителями эпохи Возрождения. Именно мыслители эпохи Возрождения стали отстаивать тезис о том, что с помощью воспитания и образования можно улучшить как личность, так и общественные отношения.

Педагогическая мысль этого периода была частью социально-философской концепции бытия, исходившей из предположения о том, что с помощью воспитания можно решить фундаментальные вопросы бытия.

Однако, проблема сводилась лишь к поиску воспитателей, способных подняться над узостью настоящего в существующем и воспитать нового человека. Такова позиция не только Дж. Локка, но и всех социалистов-утопистов, которые пытались реализовать на практике идею единства производительного труда и обучения.

Так, широко известна попытка Р.Оуэна создать систему учреждений: ясли, детский сад, школа (дневная и вечерняя), способных воспитать нового человека. По мнению Р.Оуэна, «дети, со-

единяющие производительный труд и обучение, оказываются более подготовленными к жизни, хотя учатся вдвое меньше, чем школьники, регулярно посещающие школу днем, тем не менее успевают пройти столько же, а часто и больше» [2, с. 79].

В этом же направлении шли и суждения Фурье, который уделял значительное внимание проблемам воспитания как части построения идеального общественного строя. По его мнению, каждый человек рождается с определенными задатками в определенной деятельности, а задачи общества - нахождение этой возможности и ее развитие.

Философам эпохи Просвещения важно было включить человека в естественный процесс бытия, доказать, что человек является частью природы.

Исследуя естественные основания бытия человека, философы подготовили почву для более глубокого постижения сути, духовной сферы бытия человека. Последнее позже стало объектом гуманитарного знания, основной объект которого - человек с его социально значимыми ценностями и его смысло-жизненный мир, а основной метод их постижения - метод понимания.

Именно это обстоятельство актуализирует сегодня роль и место гуманитарного образования в мире. Гуманитарное образование вносит важный вклад в формирование убеждений, ценностных установок, позволяет понять мир и человека в их сложном и противоречивом развитии и взаимодействии.

Воспитание, которое, согласно Дж. Локку, определяет человека на девять десятых, имеет своим ядром не знания по математике или физике сами по себе, а знания осмысленные, интерпретированные в рамках определенных философско-мировоззренческих представлений.

Значительный вклад в концептуализацию понятия образования и воспитания внесли немецкие философы И.Г.Гердер, Г.Гегель, В. фон Гумбольдт.

Так И.Г.Гердер видел основную функцию образования в том, что оно ведет к возрастанию гуманности.

Исходя из того, что прогресс образования нельзя рассматривать как спокойное наращивание некоей цепи, в которой последующие звенья соединены с предыдущими с учетом последних, но сделаны из другого материала. Гегель различал теоретическое и практическое образование.

В теоретическое образование, по мнению Гегеля, «входит...всеобщность точек зрения, позволяющих судить о вещах, умении воспринимать объекты в их свободной самостоятельности, без субъективного интереса», тогда как «практическое образование требует, чтобы человек, удовлетворяя свои естественные потребности и влечения, проявлял благоразумие и соблюдал ту меру, которая лежит в границах их необходимости, т.е. необходимости самосохранения» [6, с. 405].

Тем самым термин образование постепенно концептуально обогащается, наполняется понятийным смыслом и начинает обозначать восхождение ко всеобщему, постижение сущности мира с помощью усвоения достигнутого знания.

Образованность начинает обозначать не знание частных фактов, а выход за пределы непосредственно чувственного данного в область всеобщности и целостности. И подобно тому, как каждый индивид поднимается над своей природной стихией и становится духовным, так и общество с помощью образования и науки восходит к вершинам самосознания. Такова рационалистическая модель образования, сложившаяся под

влиянием немецкой классической философии.

В ряде стран Европы в течение нескольких десятилетий была распространена образовательная система, построенная по принципу раннего отбора, своеобразной «селекции» и разделения детей по их умственным способностям.

Стали разрабатываться специальные тесты, позволявшие строго оценивать интеллектуальные способности молодежи. Такая методика, названная психометрической, имела значительное распространение в Англии и ряде стран Европы и способствовала росту индивидуалистических настроений в обществе.

Тем самым педагогика тесно переплелась с социально-политическими и идеологическими настроениями, господствующими в обществе, отвечала на тот или иной социальный заказ. Теоретико-методологической основой столь важной оценки возможностей образования и воспитания выступала рационалистическая философская концепция вообще и рационалистическая трактовка человека в особенности.

Позднее под влиянием достижений науки, потребностей научно-технического прогресса, а также результатов психологического знания в педагогических теориях стал преобладать более взвешенный подход к возможностям воспитания и образования при формировании личности.

Получила большое распространение идея Дж. Брунера о том, что любого человека в любом возрасте можно обучить любому предмету в форме, которая будет одновременно соответствовать истине и вызывать интерес.

Таким образом, постепенно складывалась новая парадигма образования, согласно которой, задача общества, заинтересованного в прогрессе, не селекция молодежи по их умственным

способностям, а создание условий, позволяющих развитие безграничных способностей интеллекта.

Педагогика в такой концепции не суживает познавательный и эмоциональный мир человека, а занимается разработкой комплекса мер, позволяющих максимально мобилизовать интеллектуальные и духовные ресурсы человека, помочь реализовать себя, раскрыть заложенные у него потенциальные способности.

В процессе образования индивид усваивает общественный опыт, делает объективированный мир материальных и духовных ценностей своим, личным.

Такой процесс личностного распределения общественного опыта как непрекращающаяся связь общественного и личного социально необходим для успешного функционирования общества.

Для определения сути образования, отметим, что во многих языках, например, немецком (*bilden*) - образование употребляется как схожее по смыслу с просвещением, формированием. Близки также по смыслу слова «возникновение», «составление».

Обучение как принципиально важная сторона образования выполняет функцию приобщения обучаемого к достижениям общества в области познания.

Обучаясь, человек не только приобщается к культурным ценностям, но и сам начинает развивать их. Тем самым образование и особенно воспитание вносят свой вклад в формирование убеждений.

Как отмечал Д.И.Писарев, «готовых убеждений нельзя не выпросить у других... ни купить... Их надо выработать процессом собственного мышления, которое непременно должно совершаться самостоятельно в вашей собственной

голове» [7, с. 88].

Разумеется, у разных образовательных систем разные возможности в формировании самостоятельного мышления.

Главное, на наш взгляд, в том, что без образования нельзя быть самостоятельным, хотя образование само по себе необходимое, но недостаточное условие для формирования мыслящей личности.

Обучаясь, личность развивается, становится социально значимой.

Конструктивным признаком образованности Х.-Г.Гадамер считает «открытость все иному, другим более обобщенным точкам зрения. В образовании заложено общее чувство меры и динамики по отношению к нему самому и через него подъем ко всеобщему» [8, с. 50].

В XX веке произошла индустриализация образования, все более мощное проникновение технических средств в процесс обучения. Это заставило существенно реформировать образовательные программы, по-новому осмыслить методологические проблемы, роль личности – учителя в передаче культурного опыта.

Частью образовательной системы становится вся информационная среда, поскольку источником знания и воспитания выступают не только школы, вузы, но и книги и фильмы, события в мире и даже реклама.

Заставляя задуматься о происходящем, все эти факторы воспитывают человека в определенном направлении. И поскольку мир динамично развивается, то, несомненно, что в будущем обществе образование будет играть еще большую роль, чем в аграрном, индустриальном и постиндустриальном обществе.

Происходящее, как отмечает известный американский футуролог О.Тоффлер, нуждается в содействии, поскольку

«предполагать, что процесс переоснащения произойдет сам собой, по волшебству, без дополнительных условий образования, обучении и других областях, означает верить в волшебство» [9].

Процесс усложнения образовательной системы привел к тому, что некоторые авторы стали различать обучение и образование по их функциям. Обучение, согласно этой точке зрения, дает знания необходимые для определения квалификации, а образование выполняет метаквалификационную функцию.

Функция последнего в том, что она дает знание о том, как вести поиск нового знания, как усвоить новое знание.

В XX веке, когда знания «устаревают» очень быстро, метаквалификация не менее социально значима, чем квалификация.

В новых условиях перехода к информационному обществу люди должны уметь адаптировать свои знания к изменяющимся технологическим и социальным инновациям.

При этом между обучением и образованием существует гибкая связь, поскольку, чем больше человек знает, тем скорее он может усвоить нечто новое необходимое для переквалификации.

Аналогично этому существует связь между образовательным уровнем общества и его способностью к радикальным технологическим, а потому и в определенном смысле и социальным изменениям.

Вот почему существует не опосредованная, а непосредственная связь между положением образования в обществе и уровнем его развития.

Сегодня мир усвоил эту истину и по отношению общественных структур к образованию можно судить о серьезности, обоснованности тех или иных социальных программ и претензий.

С эпохи Просвещения начинается

эпоха рассудочной образованности, которая исходила из понятных и ясных представлений жизни, для решения проблем которых необходима была соответствующая система образования.

С этого момента усиливается роль и место математики в системе образования, поскольку в ней видится идеал ясности, точности, логичности и последовательности.

Лидеры эпохи Возрождения и Просвещения исходили из тезиса о простоте мира, постигаемой его рассудочным расчленением на составляющие элементы.

Эту идею систематически разработали и углубили философы Нового Времени, считавшие, что нет ничего недоступного для свободного от авторитетов и предвзятости мышления.

Согласно умонастроению этого периода, мир прост и подчиняется причинным связям, которые открываются мышлению.

Задача образования состоит в том, чтобы понять результаты науки, сделать их доступными для желающих и научить этому людей.

Человеческая жизнь, согласно подобной установке, должна следовать достижениям науки, поскольку наука постигает закономерности бытия. Для того, чтобы лучше ориентироваться в жизни, человек обязан пройти курс соответствующего образования. Такое решение вопроса о соотношении науки, образования и жизни делало образовательную систему приоритетной.

Подобная концепция образования и роли знания в обществе, восходящая в явной форме к философам Нового Времени, получила развитие в работах Джона Локка, Джанбатисто Вико и других.

Дж. Локк, продолжая идеи Ф.Бэкона, связывал и познание и образова-

ние с экспериментом. В работе «Опыт человеческого разума» Локк выдвинул известный тезис о душе человека как чистом листе бумаги, на котором можно написать то, что необходимо. Концепция души как своеобразной «*tabula rasa*» оказала влияние на последующую педагогическую мысль, стимулировав многочисленные споры о возможности образования в процессе формирования личности.

Итальянский философ Дж. Вико, как и Дж. Локк, критикуя рационализм Декарта, доказывал, что человеческая натура не рациональна. Вместе с тем Вико исходил из рациональности образования как самостоятельной системы, которая призвана учить подрастающее поколение необходимым знаниям через расширение памяти и воображения на основании изучения языков, работ поэтов, историков и ораторов.

Много внимания этим вопросам уделял французский мыслитель М.Монтень. Согласно М.Монтеню, подлинно разумное обучение изменяет и наш ум, и наши нравы.

Подвергая критике образования своего времени за «пустоту», Монтень писал, что образование «поставило себе целью сделать нас не то, чтобы добропорядочными и мудрыми, а учеными, и оно добилось своего: оно также и не научило нас постигать добродетель и мудрость, и следовать их предписанием, но и зато мы навсегда запомнили происхождение и этиологию этих слов; мы умеем склонять самое слово, служащее для обозначения добродетели, но любить ее мы не умеем. И если мы ни из наблюдения, ни на основании личного опыта не знаем того, что есть добродетель, то мы хорошо знаем ее на словах и постоянно твердим о ней» [10, с.102].

М.Монтень, видимо, одним из первых отметил ряд недостатков образова-

тельной системы, недостатков присущих во многом образованию и нашего времени.

Во-первых, он подверг критике формальное образование, образование, оторванное от морали.

Во-вторых, именно Монтень отметил опасность слишком долгого, длительного обучения, особенно, когда обучение сводится только или преимущественно к усвоению определенного объема сведений. Он писал, что подобно тому, как большое количество масла гасит лампы, такой же эффект приносит долгий процесс учения.

Как и во времена Монтеня, современное образование по преимуществу формально, оно заботится не столько о реальной добродетели, сколько занимается «описанием, определениями и подразделениями разных видов добродетели... нисколько не заботясь о том, чтобы установить между добродетелью и нами хоть какие-нибудь знакомство и близость» [10, с.302].

Это приводит к тому, что выпускники школ, лицеев и вузов скорее имеют представление о том какой смысл вкладывается в термины «нравственно» и «безнравственно», чем лично следуют сути этих категорий.

Происходит это потому, что в процессе обучения знания «вливают... словно в воронку» (Монтень), мало заботясь о том, чтобы он пропустил не только через ум, но и через душу и сердце смысл, суть этих понятий. Потому до сих пор актуален призыв Монтеня: «Пусть наставник заставляет ученика как бы просеивать через сито все, что он ему преподносит, и пусть ничего не вдалбливает ему в голову, опираясь на свой авторитет и влияние» [10, с. 303].

Проблема выбора или как научить ученика не только принятым нормам, стандартам, классическому наследию,

но и, одновременно самостоятельно-сти мышления, творчеству, умеренному скептицизму ко всему прошлому - трудная и вечная задача, по-своему встающая перед всеми культурами и образовательными системами. История знает примеры, когда главная основная цель обучения видится в том, чтобы научить ученика достигнутому знанию, когда возможность выбора становится минимальной.

И, наоборот, в ряде стран принятые образовательные системы таковы, что ученикам предоставляется выбор как в посещаемых курсах, так и в формах обучения (дистанционно, очно, заочно).

Вместе с тем, проблема в целом остается актуальной, поскольку общество в целом больше заботится о профессиональных навыках, нежели о нравственных качествах учеников и студентов. Это, кстати, отметил в свое время Гегель, который писал, что просвещение делает человека умным, но не делает его лучше. Уже из этого различия ума и других человеческих качеств видна односторонность сведения человека к уму. Тем более, что зачастую просвещение делает человека не столько ученым, сколько информированным, знающим.

Ф. Бэкон, один из последовательных критиков схоластики, основоположник методологического эмпиризма доказывал необходимость систематического обучения детей в школах, считая неэффективным частное образование. По мнению английского философа, если школа призвана готовить будущих государственных служащих и чиновников, то образование должно включать в себя изучение современных языков, истории и политики. Исходя из своих философских идей, Ф.Бэкон предлагал и в обучении шире использовать методы индукции и эмпирического подхода к знанию.

Противники эмпиризма – рациона-

листы, начиная с Р.Декарта, исходили из приоритета мышления над эмпирией, что нашло отражение в утверждении: цель образования не только и столько в том, что собирать факты или знать как можно больше фактов, а в том, чтобы уметь критически, продуктивно мыслить.

Декартовское методическое сомнение исходило из того, что мышление состоит из двух ступеней: узнавания и творческого преодоления незнания и получения на основе самостоятельной продуктивной деятельности своего видения сущего.

Задача образования подобной концепции не столько в том, чтобы научить узнавать, сколько в творческом отношении к тем событиям, с которыми встречается человек в процессе своей деятельности.

Образование, которое учит только различать, систематизировать, классифицировать те или иные факты, не выполняет полностью свою задачу. Главное в образовании - научить творить, самостоятельно мыслить.

Позднее немецкая классическая философия, имевшая своих последователей не только в Германии, продолжала развивать и углублять рационалистическое убеждение о том, что царство разума можно подготовить с помощью образования.

И хотя на протяжении всей своей истории новоевропейский рационализм имел влиятельное оппонирование в лице мыслителей-иррационалистов, подчеркивавших сложность, противоречивость человеческого бытия, которую нельзя постигнуть только с помощью науки, чисто рационально.

Однако рационализм и основанная на нем образовательная система на практике оставалась господствующей. Возражения иррационалистов против абсолютизации разума, основанного на

познании всеобщих причинных связей, остались незамеченными не специалистами.

Между тем иррационалисты, исходя из непостижимости уникального, неповторимого, случайного с помощью категориального строя науки по-другому понимали задачи образования.

Не отрицая в принципе необходимость образования, они видели его задачу в том, чтобы подготовить человека к реальной жизни, которая более многообразна и конкретна, чем абстракции науки.

В свете тех принципиальных трудностей, с которым встретила цивилизация на последующем этапе ее развития, становятся понятными причины критики А.Шопенгауэром, Ф. Ницше и другими рационалистической парадигмы вообще и рационалистического истолкования образования в частности.

С точки зрения иррационализма, например, А.Шопенгауэра, разум, помогающий получению абстрактного знания, мешает пониманию тех явлений, которые постигаются чувством, например, «смысл физиономии можно только чувствовать, т.е. они не растворяются в абстрактных понятиях» [11, с. 98].

Исходя из этого, А.Шопенгауэр доказывал, что если певец или виртуоз будет руководиться рефлексией, он останется мертв. То же относится к композитору, к художнику и даже к поэту; понятие всегда бесплодно для искусства и может управлять только техникой его, сфера понятия – наука. Наконец, согласно Шопенгауэру «и добродетель и святость тоже исходят не из рефлексии, а из внутренней глубины воли и ее отношения к познанию». Все это позволяет мыслителю утверждать ограниченные возможности разума, необходимость существенного дополнения разума чувствами, волей и интуицией. Конкретный

поступок, по его мнению, совершается «большой частью не по абстрактным, а по высказанным максимам, выражением которых является именно человек в его целостности» [11, с. 99].

Его мысли подтверждает Ф.Ницше, говоря, что «наше теперешнее образование представляет собой нечто очень жалкое, какое-то гнилое блюдо, в котором плавают какие-то невкусные куски, куски знания, искусства, которых не станет есть ни одна собака. Но средство выставить что-нибудь против этого образования представляет собою едва ли не еще более жалкое явление – научный фанатизм, художественный фанатизм людей, едва могущих стоять на своих ногах: точно, как будто бы хотят излечить недостаток пороком» [12, с. 264]. Между тем, согласно Ницше «в действительности современное естествознание является жалким, потому что на горизонте перед ним восходит великая задача, именно – пересмотр всех ценностей. Но прежде, чем положить все вещи на весы, надобно иметь в руках весы: разумею ту Высшую справедливость высшей интеллигенции, которой фанатизм – смертельный враг, а теперешнее «всестороннее образование» – только обезьяна» [12, с. 264].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Не обсуждая вопрос о том, насколько соответствовала проведенная оценка состояния образования в конкретные эпохи, отметим, что сейчас перед человечеством встал в еще более категоричной форме вопрос о необходимости радикальной переоценки ценностей.

Именно поэтому следует прислушаться и к сегодняшней критике современной системы образования.

Позже, анализируя характер изменения роли высшего образования в обществе и особенно университетов как центров духовной жизни, Н.А.Бердяев

отметил: «Экономизм нашей исторической эпохи и есть нарушение истинного иерархизма человеческого общества, утеря духовного центра... В нашу эпоху нет видимого и признанного духовного центра, центра умственной жизни эпохи. Университет перестал быть таким центром, он не имеет духовного авторитета» [14, с. 101].

Роль высшей школы и ее наиболее классического воплощения – университета – со временем значительно изменилась: университет перестал быть духовным центром, превратившись в центр подготовки специалистов.

Тем самым изменились и функции образования университетов. Хотя ведущие университеты мира не перестали выполнять свою функцию подготовки кадров для различных отраслей жизни: экономики, политики, культуры.

Однако из университетов постепенно уходит духовность с большой буквы, поскольку между различными факультетами, готовящими специалистов различного профиля все меньше и меньше связи, или связи все более внешние.

Специализация и здесь сделала свое дело, поскольку университеты стали не столько центром духовности, сколько центром подготовки инженеров, врачей и других социалистов.

Таким образом, отметим, что статус образования зависит от специфики эпохи и характера социальных структур, в которых в явной или неявной форме находят отражения те или иные мировоззренческие установки.

Так, в обществе, где господствуют религиозные представления о происходящем, образование конечном счете подчиняется служению Богу.

Там же, где происходит разведение власти и церкви, образование призвано

служить государству. Поэтому не случайно, что во всех светских обществах структура и цели образования явно или неявно predetermined государством, хотя, разумеется, значительное место в них могут занимать и частные школы, лицеи и вузы. Но и последние, в конечном счете, считаются с теми общественными потребностями, которые во многом определены государством.

Разумеется, такой экскурс в историю образования не может претендовать на смысловую завершенность, но помогает понять истоки современных трудностей в трактовке глобальных проблем и роли образования в их возникновении. Какие бы дискуссии о природе образования не происходили в разных культурах, все они по-своему способствовали утверждению рационализированной картины бытия.

Именно рациональность, ядром которой выступает наука, способствовала современным победам и одновременно вела к глобальным проблемам человечества. Этот вопрос – вопрос о статусе рациональности требует более систематического анализа, поскольку в определенном смысле можно сказать, что судьба современной цивилизации тесно связана с судьбой рациональности.

Важно, рассматривая вопрос о статусе рациональности вообще и научной рациональности в особенности, помнить не только о проблемах стоящих перед современным обществом, но и о достижениях современного человека, органически связанного с трактовкой разума, воплощенного в науке. Вместе с тем не требует пространного доказательства тезис о том, что наука, став ядром современной культуры, predetermined важнейшие процессы современности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Аристотель. Сочинения / Аристотель // Собр. соч.: в 4 т. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – С.

376-644.

2. Оуэн, Р. Избранные сочинения / Р. Оуэн. - М.-Л., 1950. - Т. 1. - 768 с.
3. Белинский, В.Г. Собрание сочинений / В.Г. Белинский // Собр. соч.: в 9 т. - М., 1982. - Т.9. - 484 с.
4. Рубинштейн, С.Л. Принципы и пути развития психологии / С.Л. Рубинштейн. - М., 1959. - 328 с.
5. Гумбольдт, В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. - М.: Прогресс, 1985. - 452 с.
6. Гегель, Г.В. Работы разных лет / Г.В. Гегель. - М.: Мысль, 1970. - Т.1. - 668 с.
7. Писарев, Д.И. Полное собрание сочинений и писем / Д.И. Писарев // Собр. соч.: в 12 т. - М.: Наука, 2013. - Т. 1. - 512 с.
8. Гадамер, Х.-Т. Истина и метод / Х.-Т. Гадамер. - М.: Прогресс, 1988. - 704 с.
9. Тоффлер, О. Третья волна, 1980 / О. Тоффлер. - М.: АСТ, 2010. - 784 с.
10. Монтемь, М. Опыты. Избранные главы / М. Монтемь. - М., 1991. - 302 с.
11. Шопенгауэр, А. Собрание сочинений в пяти томах / А. Шопенгауэр // Собр. соч.: в 5 т. - М., 1992. - Т. 1. - 414 с.
12. Ницше, Ф. Утренняя заря: Мысли о моральных предрассудках / Ф. Ницше. - С-П: Лениздат, 2015. - 416 с.
13. Бердяев, Н.А. Новое средневековье. Размышление о судьбе России и Европы / Н.А. Бердяев. - М., 2018. - 127 с.

И.В. ВОЛОВИК¹**ҚАЗІРГІ РЕСЕЙ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ БІЛІМНІҢ РӨЛІ**

¹М.Т.Калашников атындағы Ижевск мемлекеттік техникалық университеті,
Ижевск қаласы, Ресей, e-mail: vlvk@list.ru

I.V. VOLOVIK¹**THE ROLE OF EDUCATION IN BECOMING MODERN RUSSIAN CULTURE**

¹Izhevsk state technical University named after M. T. Kalashnikov,
Izhevsk, Russia, e-mail: vlvk@list.ru

Аңдатпа. Кең мағынада ұғынылатын тәрбие мен білім жеке тұлға мен қоғам үшін атрибутты термин болып табылады. Бір мезгілде пайда болатын, олар адамның бүкіл ересек өміріне ілесіп жүреді. Осыған байланысты проблеманы одан әрі ұғыну үшін қазіргі білім беру жүйесіне қатысты күмәнсіз күйге түскен әр түрлі дәуір ойшылдарының бағалауына сүйене отырып, қазіргі мәдениеттің қалыптасуына білім берудің үлесін қарастыру маңызды. Бүгінгі таңда ақпараттық қоғамның императивтеріне жауап беретін заманауи білім беру жүйесі постиндустриалдық және ақпараттық қоғамның жаңа, теңдессіз мәселелерін шешуге қабілетті ұрпақты дайындау қиынға түседі. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінсіз экологиялық, жаһандық және антропологиялық проблемаларды шешуде табысқа сенім білдіру мүмкін емес.

Түйін сөздер: грек-рим-византиялық білім беру жүйесі, гуманизм, прогресс, Білім және тәрбие, экзистенциалды және рухани процестер, әдіснамалық эмпиризм, метаквалификация, ұтымдылық мәртебесі, дәуірдің ерекшелігі және әлеуметтік құрылымдардың табиғаты, құндылықтарды түбегейлі қайта бағалау.

Abstract. Upbringing and education, understood in a broad sense, are attributive terms for the individual and society. Arising at the same time, they accompany a person's entire adult life. In this regard, for further understanding of the problem it is important to consider the contribution of education to the formation of modern culture, based on an assessment of thinkers from different eras that are configured skeptical about existing educational systems. Today it is obvious that the modern education system that meets the imperatives of the information society, it is becoming difficult to prepare a generation that can solve new, unprecedented problems of the post-industrial and information society. Without a modern education system, it is impossible to hope for success in solving environmental, global and anthropological issues.

Key words: Greco-Roman-Byzantine system of education, humanism, progress, education and upbringing, existential and spiritual processes, methodological empiricism, metacqualification, status of rationality, specificity of the epoch and nature of social structures, radical reevaluation of values.

Б.С. АХМЕТОВА¹, Г.Ә. ҚУАНЫШЕВА¹

¹Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан, e-mail: akhmetovabotagoz@mail.ru, g.kuanysheva@mail.ru

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТІҢ 5-7-СЫНЫПТАРЫНДА «ӨЛКЕТАНУ» КІРІКТІРІЛГЕН КУРСЫН ЖҮРГІЗУ

Аңдатпа. Мақала өлкетануды мәдени-генетикалық кодтың негізі ретінде зерделеуге және оның Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде тәрбие міндеттерін жүзеге асырудағы рөліне арналған. 5-7-сыныптарда «Өлкетану» курсы жүргізудің ерекшеліктері қарастырылады. Туған өлкенің табиғи, экологиялық, әлеуметтік-экономикалық, тарихи, топонимикалық, этнографиялық, мәдени және т.б. ерекшеліктерін зерделеу бойынша оқу процесін ұйымдастырудың неғұрлым тиімді әдістері көрсетілген. Бұндай сабақтарды дайындаудың және өткізудің әдіснамасы мектеп – мәдениет мекемесі, яғни мұғалімдердің мәдени ұйымдардың экскурсия жетекшілерімен, ғылыми қызметкерлерімен тығыз серіктестікте жұмыс істейтін бірыңғай білім беру кеңістігін ұйымдастыруды талап етеді.

Түйін сөздер: өлкетану, мәдени-генетикалық код, мұражайлардағы «жанды» сабақтар, виртуалды сабақ.

КІРІСПЕ

Қазақстанның ұлттық-мәдени құрылымы, оның қарама-қайшылықтары ұлттың генетикалық кодын дамыту тұжырымдамасын жүзеге асыруды талап етеді. Еліміздің жалпы білім беру жүйесінің алдында рухани және мәдени ой-өрісі кең, Отанын сүйетін, әлеуметтік белсенді және жауапкершілігі мол азаматтар тәрбиелеу міндеті тұр. Ұлт көшбасшысының пікірінше туған өлкеге, оның тарихын, салт-дәстүрлерін, мәдениетін, тілін білуге деген сүйіспеншілік патриотизмнің іргетасы болуы тиіс. Жалпы білім беретін орта мектептерде өлкетану жұмысын ұйымдастыру және туған өлкені зерделеу – қазақстандықтардың бәсекеге қабілеттілік мәдениетінің жаңа өзегі болатын, білім алушылардың бойында құндылықтар жүйесін құрудың ең үздік формасы болып табылады [1].

Бұл «Өлкетанудың» кешенді педаго-

гикалық процесс ретіндегі маңыздылығы мен күрделілігін, оның әдіснамасын және үздіксіз ғылыми ізденісті жетілдірудің қажеттілігін анықтайды. Білім мазмұнын жаңарту аясында «Өлкетану» пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу аталған жұмыстың мақсаты болып табылады.

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Білім мазмұнын жаңарту, сонымен қатар ұлт көшбасшысының рухани жаңғыру жаңа бастамасы жағдайында, өлкетануды зерделеудің тәсілдері де өзгереді, яғни туған өлке және жалпы Қазақстан туралы білімді кеңейту мен тереңдету, пәндік салалардың мазмұнына «Өлкетану» курсы кіріктіру, оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу жұмысында жергілікті жер аспектілерін қолдану, білім беру процесін музейлерде, сакралды орындарда өткізу

және экскурсиялар өткізу, мектептегі сабақтан тыс іс-әрекеттерді жетілдіру.

Бүгінгі күні үлгілік оқу жоспарындағы пәндердің бір де бірі өлкетану элементтерін қамтымай жүргізілуі мүмкін емес, бұл білім алушыға тарихтан географияға, тілден фольклорға дейін, Қазақстан аумағында өмір сүретін барлық этностар мәдениетінің көпқырлылығын зерттеу мүмкіндігін береді.

Қазіргі уақытта өлкетану мазмұны «Қазақ тілі мен әдебиеті» (6, 7-сынып), «Қазақстан тарихы» (5-7-сынып), «География» (7-сынып), «Музыка» (5, 6-сынып) пәндерінің оқу бағдарламаларына кіріктірілген, сонымен қатар басқа да ғылыми-жаратылыстану және гуманитарлық пәндердің мазмұнында қамтылған [2].

Пәндік базалық модель ғылыми-жаратылыстану және гуманитарлық пәндердің мазмұнында кіріктірілген өлкетану курсына қосымша аймақтық материалды міндетті түрде оқуды болжайды [3]. Мектеп бағдарламасының өлкетанулық компоненті туған өлкенің табиғи, экологиялық, әлеуметтік-экономикалық, тарихи, топонимикалық, этнографиялық, мәдени басқа да ерекшеліктерін оқуды жүзеге асыруға бағытталған.

ӘДІСНАМА

Мектептегі білім беру аймақтық ерекшеліктердің барлық бағыттарын ескере отырып әр адамға нақты аймақтағы өмірге бейімделуге көмектесуді көздейді. Аймақтық мазмұнды тереңдетіп оқу арнайы бөлінген сабақтарда, факультатив сабақтарында жүзеге асырылады. Оларға сағат үлгілік оқу жоспарының вариативті бөлігінен беріледі.

Кіріктірілген сабақтар өлкетану материалдарын қамтуға үлкен мүмкіндік береді, сондай сабақтардың көмегімен білім алушылардың бойында олар үшін үйреншікті ортамен (ауыл, қала) байланысты әлем туралы неғұрлым нақты және жан-жақты көзқарас қалыптасады,

сонымен қатар оқушылар алғашқы өмірлік әсерлер алады.

Адамзаттың көпғасырлық тарихының айғақтарын сақтаушысы, өмірдің шынайы құндылықтарын білдірушісі болып табылатын Қазақстанның мектеп жүйесіндегі оқыту-тәрбиелеу процесінде музейлерге ерекше көңіл аударылады. Білім беру процесінде көрнекілік принципін жүзеге асыратын жергілікті жерді геологиялық және тарихи тұрғыдан, сонымен қатар қоршаған ортаның флорасы мен фаунасының ерекшеліктерін сипаттайтын түрлі суреттердің, құралдардың, экспонаттардың жиынтықтарын жинау. Мысалы, жаратылыстану ғылымдарын оқыту барысында көрнекілік және бақылау әдістерін ұстану, олардың сипаттамалық маңызын арттыра түседі.

НӘТИЖЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің ұсынысы бойынша 2017 жылдың қыркүйек айынан бастап әдебиет, тарих, география, биология, дүниетану, өзін-өзі тану пәндерінің жекелеген сабақтары музейлерде өткізіледі, бұл білім алушылардың ғылымдарды білуге, сондай-ақ мұражайларға баруға деген қызығушылығын арттыруға жағдай жасауы сөзсіз. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында «Қазақстан тарихы», «Қазақ әдебиеті», «География» оқу пәндерінің сабақтарын музейлерде, мәдениет мекемелерінде және тарихи орындарда өткізу жоспарланған.

Қазіргі кезде республикада 25 мыңнан астам тарихи, археологиялық және монументті өнер туындылары, 147 музей, 8 тарихи-мәдени қорық-музейі бар, олардың қорында біздің халықтың мыңдаған жылғы тарихы мен мәдениеті туралы айғақтар жинақталған. Қазақстан Республикасы музейлерінің жұмысын жетілдіру бойынша іс-шаралар жоспары шығармашыл тұлғаны, «қолөнер сабақтарын», «балалар мен ересектерге арналған этносабақтарды» дамытудың

негізі ретінде мұражай педагогикасын енгізуді белсендендіруді қарастырады.

Музейдегі жанды сабақ оқушылардың нақты оқу бағдарламасы бойынша білім алуы немесе мектептегі сабақ барысында алынған білімін тереңдету мақсатында ұйымдастырылады. Сонымен бірге, музейдегі сабақ алынған білімге көрнекілік ретінде емес, нақты білім көзі ретінде қарастырылады. Музей қорындағы жинақтамалармен танысу оқушылардың рухани әлемін байытады, әсемдікті түсінуге үйретеді, тәрбиелейді. Пәнге деген қызығушылық өздігінен ақпарат іздеуге себепші болады. Музейдегі сабақтардың басты мақсаты – туған өлкеге сүйіспеншілік сезімін ояту және тереңдету.

Оқу жылының басында жоғарыда аталған пәндер бойынша «жанды» сабақтар өткізуге ыңғайлы ортақ тақырыптар талқыланады, біріктіріледі және жылдық оқу жоспары жасалады. Жоспарды мектеп әкімшілігі бекітеді. Жоспардың мазмұнында «жанды» сабақ бойынша пән, сабақтың тақырыбы, өтетін уақыты және сабаққа қатысатын топ белгіленеді. Төменде музейде өткізуге болатын «жанды» сабақтардың тақырыптары және оқу пәндері берілді.

Музейдегі сабақтар білім алушылардың ойлау қабілетін белсендендіруге ықпал ететін пәнаралық және пәнішілік байланыстарды жүзеге асырудың бірден бір құралы болып табылады. Білімді бір пәннен екінші пәнге көшіру белгіліні қорытындылауға, жаңалықты жинақтауға және білімді талдап қорытындылауға мүмкіндік береді. Ол затты немесе сол кездегі құбылысты биолог, географ, тарихшы, әдебиетші, суретші, сазгер және т.б. мамандардың көзқарасымен барлық жағынан қарастыруға жағдай жасайды. Музейдегі жанды сабақтарды өткізу барысындағы кіріктіру принципі білім алушының бойында табиғат пен қоғам туралы тұтас көзқарас және олардың даму заңдылықтары туралы өзіндік қорытын-

ды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Заманауи мектеп жағдайында бұндай кіріктіру өзекті және қажетті болып табылады, себебі ол білім алушылардың дербестігін, шығармашылық ойлауын және қызығушылығын дамытуға оң әсер етеді, сонымен қатар өмірлік түрлі жағдаяттар барысында қолдануға қажетті немесе қолданылатын білік, дағды, құзыреттілік міндеттерін шешуге де көмектеседі.

Жергілікті жердің флорасы мен фаунасының жиынтықтарынан, жергілікті тұрғындардың, археологтардың, тарихшылардың, өлкетанушылардың жинақтаған жәдігерлерінен, жерлес ақын-жазушылардың шығармаларынан, суретшілердің суреттерінен құрастырылған мектеп мұражайларын да жанды сабақтарды өткізуде кеңінен қолдануға болады. Бұндай мұражайдың бағдарламасы ауқымды да әртүрлі, өйткені ол балаларға туған өлкенің табиғаты, тарихы, географиясы, этнографиясы, механикасы, өнеркәсібі туралы мағлұмат беру барысында мазмұны жағынан пайдалы болуы тиіс.

Жиынтықтарды жинауға, жер өңдеу құралдарының, үйлердің, түрлі этнографиялық суреттердің және т.б. модельдерді жасауға білім алушылардың өздерін қатыстыру қажет. Мұғалімнің түсіндіре отырып дұрыс басқаруы, балалардың қызығушылығын, білуге құмарлығын, еңбекқорлығын, туған өлкенің табиғатын сақтауға ұқыпты көзқарасын тәрбиелейді. Балалар зерттеушілік және мектеп мұражайын ұйымдастыру жұмыстарына өздері қатысу арқылы, бұл іс-шараларға ата-аналарын, басқа да туыстарын тарта алады. Бірлескен іс-әрекет туысқандық байланысты нығайта түседі, өз отбасының шежіресін оқып-білу отбасылық құндылықтарды жақсырақ түсінуге жағдай жасайды. Сондай-ақ, мектеп мұражайының қабырғасында білім алушылар өлкетану сабақтарының жекелеген тақырыптары аясында тақырыптық презентациялар мен хабарлама-

лар өткізе алады.

Мектеп мұражайы өлкетану конференциялары, жобалар сайысы, әдебиет сағаттары, батылдық сабақтары, соғыс және еңбек ардагерлерімен, мектеп қонақтарымен кездесулер тәрізді жалпымектептік көптеген іс-шаралардың өтетін орны бола алады. Сонымен қатар, мектеп мұражайында балаларды көптеген әдемі салт-дәстүрлермен, ұлттық ойындармен таныстыратын, дәстүрлі халық мәдениетін зерделеу жұмыстарын да жүргізуге болады.

Қазіргі кезде кітапханалар және мектеп кітапханалары жергілікті тұрғындарды, мектеп оқушыларын өлкетанушылық оқу-ағарту бойынша көптеген жұмыстар жүргізеді. Әсіресе ауылдық жерлерде тақырыптық кітапханар ұйымдастырудың ролі маңызды.

Библиографиялық құралдар (нұсқаулықтар, анықтамалықтар, тізімдер, шолулар), мазмұны бойынша жергілікті жермен байланысты құжаттар өлкетанушылық кітапханалардың қорына жатады.

Өлкетанушылық библиографиялық ақпарат көпшіліктің оқу қызығушылығын тудыратын дереккөздер қатарына жатады, ол өз өлкесінің тарихы мен мәдениетін, өткені мен болашағын білгісі келетін адамдарға арналған. Оның басты мақсаты – өз өлкесін сүйуге, өлкетану білімінің аясын кеңейтуге жағдай жасау.

Электрондық коммуникациялардың жылдам дамуы және компьютерлік сауаттылықтың артуы мектеп оқушыларының рухани сұраныстарын қанағаттандыру үшін мүлдем жаңа жағдайлар жасайды. Сондықтан да, мектепте өлкетану білімін жүзеге асыра отырып, заманауи білімнің мақсаттары мен міндеттері қоятын талаптарға жауап беретін қазіргі кездегі қолда барды ой елегінен өткізу және жаңаны қолдану қажет.

Интернет-ресурстарды пайдалану сабақты оқулықта берілмеген түрлі иллюстрациялық материалдармен то-

лықтыруға мүмкіндік береді. Өлкетану біліміне өте қажетті сөздіктер мен анықтамалықтар да интернеттен жеңіл табылатын материалдар қатарына жатады.

Сабақтарға презентация әзірлеу (мұғалімдер де, білім алушылардың өздері де) сабақтарды қызықты, мазмұны жағынан түрлі формада өткізуге және білім алушылардың өздігінен дамуы мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік тудырады.

Өлкетану сабақтарындағы интернеттің тағы да бір маңызды бағыты – виртуалды музейдің экспонаттары тәрізді оқу құралдарын қолдану.

Виртуалды музей – бұл түрлі жинақтардан алынған экспонаттардың суреттері мен каталогтарын қамтитын деректер базасы. Оның екі түрі бар: жазық виртуалды музей (каталог) және үшөлшемді музей (залдарда жүруге және экспонаттарды әртүрлі бұрыштан тамашалауға мүмкіндік беретін) [4].

Виртуалды тур технологиялары – бірнеше виртуалды панораманың (көріністің) жиынтығы заманауи виртуалды музейде ақпаратты ұсынудың жетекші формаларының бірі болып табылады [5].

Классикалық музеймен салыстырғанда виртуалды музейлердің артықшылығы келесідей:

- көптеген иллюстрациялық материалдары бар аталған ресурсты кез келген уақытта шексіз, қайта-қайта қолдану мүмкіндігі;

- кез келген адамға қолжетімділігі мен үнемділігі;

- қажетті экспозицияны құрастыру, бағыт таңдау мүмкіндігі;

- материалды бекітуді үй тапсырмасы деңгейіне ауыстыру мүмкіндігі, бұл білім алушының музейдегі өздігінен жасаған виртуалды туры барысында оқылатын тақырып бойынша неғұрлым толық білім алуына және оны тиімді меңгеруіне жағдай жасайды;

-экскурсияға ұжымдық, топтық және жеке тапсырмалар ойластыру мүмкіндігі;
-жобалық іс-әрекеттерді жүзеге асыру мүмкіндігі.

Қазіргі уақытта республикада «Музей» автоматтандырылған жүйесі жобасы аясында портал құрастыру бойынша жұмыс жүргізілуде, ол болашақта еліміздің музейлерінде виртуалды саяхаттар жасауды жүзеге асыру мүмкіндігін беретін болады. Ол сонымен бірге өзінің құрамына музейлік құндылықтардың бірыңғай электрондық базасын қамтиды.

2018 жылдың қаңтар айында жас меңеджерлер тобы Қазақстанды цифрландыру бағдарламасы бойынша «Жетісу 360» жобасын және жоба аясында виртуалды музей құрды. Алматы облысының барлық киелі жерлері мен музейлерін 3D-форматында көруге болады. Жаңа технологиялардың көмегімен кез келген тілек білдіруші Алматы аймағының қызықты жерлерімен өздігінен таныса алады.

Виртуалды экскурсияға кез келген уақытта және тегін қатысуға болады. Басты талап – интернеттің болуы. Әзірше жобаның алғашқы әзірлемесіне Талдықорғанның екі музейі ғана кіріп отыр. Олар Тынышбаев және Жансүгіров атындағы музейлер. Арнайы көзілдірік кию арқылы музейдің барлық экспонаттарын көруге болады. Бейнероликтер қазақ тіліндегі дауыстық сүйемелдеумен қамтамасыз етілген. Бұл пилоттық жоба, алайда жақын уақытта сайтта Жетісудың киелі жерлері де пайда болады.

Бағдарлама әрдайым жаңартылып отырады. Сондай-ақ, мектеп мұражайлары да сабақтардың тақырыптық әзірлемелері бар виртуалды музейлерін құрастыруларына болады.

Әрдайым құрастырылып және жаңартылып отыратын презентациялар, мұражай жұмысында АКТ қолданудың маңызды түрі болып табылады. Тақырыптық виртуалды саяхаттар жасауға мүмкіндік беретін мультимедиялық презентаци-

ялар топтамасын әзірлеу, интерактивті дамыту орталығы ретінде білім беру кеңістігін кеңейтеді, сонымен қатар музей мен мектептің арасындағы байланыс арқылы білім берудің қазіргі кезгі міндеттерін шешуге, ұжымдық қарым-қатынас жасау барысында мектеп оқушыларының шығармашылығының қарқынды өсуіне жағдай жасайды.

Өлкетануды мектепте тереңдетіп оқыту үшін білім алушының туған өлкесінің ерекшеліктерімен неғұрлым тереңірек, яғни өлкенің табиғат ресурстарымен, өнеркәсібімен, ауыл шаруашылығымен, көлік саласымен, тарихи және мәдени дамуымен танысуына мүмкіндік беретін «Өлкетану» факультативтік курсы енгізу ұсынылады.

Факультативтік курс Қазақстанның көп этностық мәдени мұрасы ретінде, туған өлкеде өмір сүретін халықтардың тілдері мен салт-дәстүрлері туралы, сонымен қатар, өз өлкесі мен елінің тарихында және білімі мен мәдениетінің қалыптасуына үлес қосқан көрнекті тарихи тұлғалардың (ағартушылардың, ғалымдардың, жазушылардың, ақындардың) өмірбаяны мен шығармашылығы туралы тереңдетілген білім беруге бағытталған.

Сыныптан тыс өлкетану үйірме жұмысын, мұражай жұмысын, білім алушылардың іздеушілік-зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру олардың танымдық және шығармашылық белсенділігін, тарихи деректерді түсінудегі дербестігін, алынған білімдерін талдау және жүйелеу дағдысын дамытады.

Білім алушылардың өлкетану саласындағы зерттеулері тұлғалық-бағдарлы білім беруді, жеке оқыту тәсілін, оқыту дағды субъективтілікті жүзеге асырады.

Аталған тәсілдердің практикалық іс-әрекет барысында қолданылуы дағдылардың, құзыреттіліктердің қалыптасуына, білім мен өмірлік жағдаяттардың өзара байланысы принципін жүзеге асыруға жағдай жасайды. Өлкетану зерттеу-

лерінің негізгі қызметі қажетті материалдарды жинақтаумен байланысты, оларды одан әрі талдау сол немесе басқа заңдылықты анықтауға көмектеседі.

Карталар, кітаптар, энциклопедиялық сөздіктер, анықтамалықтар, хрестоматиялар, мұражай материалдары өлкетану ақпараттарының дереккөздеріне жатады.

Ауыл немесе қала тұрғындары, оқиғаларға тікелей қатысушылар, өлкетанушы мамандар, ғылыми қызметкерлер жанды дереккөздерге жатады.

Дереккөздермен жұмыс істеу, қажетті материалды табу және оны құжаттау дағдысын қалыптастыру өте маңызды болып табылады.

Өлкетану бойынша зерттеу жұмысы білім алушылардың түрлі іс-әрекеттері арқылы ұйымдастырылуы мүмкін, мысалы [2]:

1. Оқу жоспарының базалық компонентіндегі сабақтарды проблемалық оқыту – мұғалім нақты тақырып бойынша түрлі көзқарас ұсынады, проблемаға қатысты түрлі пікір беретін пікірталас, оқушылардың баяндама әзірлеуін және жасауын ұйымдастырады.

2. Зерттеушілік жұмыстар орындау негізінде құрастырылатын білім алушыларға арналған мектеп деңгейіндегі элективті және арнайы курстар.

3. Қосымша білім беру бағдарламалары бойынша түрлі топтық және жеке жұмыстардың кең ауқымын қамту арқылы өлкетануға бағытталған қосымша білім беру топтары.

4. Дәстүрлі саяхат өткізу барысында зерттеу тәсілін қолдану.

5. Саяхаттар мен экспедицияларды зерттеушілік іс-әрекеттің өзіндік формасы ретінде ұйымдастыруды жүзеге асыру.

6. Білім алушылардың педагог-кеңесшімен бірлескен жеке зерттеушілік іс-әрекеті.

7. Клуб, жастар бірлестігі (жасөспірімдердің ғылыми қоғамы, кіші ғылым академиясы және басқалар).

Зерттеу әдістері мен тәсілдері зерттелетін нысанның сипатына, қойылатын мақсат және міндеттерге байланысты таңдалады. Өлкетанулық зерттеулерде кеңінен қолданылатын әдістер төмендегідей болуы мүмкін:

- бақылау;
- эксперимент;
- әдебиеттермен жұмыс;
- сұхбат;
- сауалнамалар;
- статистикалық және тәжірибелік деректерді өңдеу;
- тарихи мұраларды және сипаттамалы құжаттарды зерттеу, өлкетану дереккөздерін талдау және салыстыру (мұрағаттарда, музейлерде жұмыс істеу);
- далалық зерттеулер жүргізу.

Зерттеулердің нәтижелері мектепшілік және қалалық/аудандық конференцияларда жарық көреді (айтылады).

Жас өлкетанушылардың баяндамалары – бұл істелген жұмыстың есебі туралы, бақылаулар, табылған деректер/заттар, іздеу жұмысы барысында жинақталған мәліметтер туралы ақпаратты жеткізудің маңызды формасы болып табылады.

Конференция кезінде экспедициялық және іздеушілік іс-әрекеттер барысында жинақталған экспонаттардың, фотоматериалдардың көрмесі ұйымдастырылады.

Білім алушылардың ғылыми-зерттеушілік қызметі процесінде қалыптасатын барлық біліктер мен дағдылар, олардың болашақ мамандығын таңдауына көмектеседі.

Көрнекіліксіз, тарихқа үңілусіз ата-бабалардың тәжірибесін және олардың жетістіктерін түсіну, тарихқа деген ұқыпты көзқарас қалыптастыру мүмкін емес, бұл жұмысты өлкетану-экскурсиялық іс-әрекеттердің көмегімен табысты жүзеге асыруға болады.

Оқулықтағы ақпарат жаңа қырынан сөйлеп, тұлғалық маңызға ие болары сөзсіз. Білім алушы бейтарап бақылаушыдан оқиғаға қатысушының қатарына өтеді.

Ата-бабалардан қалған тарихи дерек-

тер тарихи процестің жалпы көрінісінің құрамдас бөлігі болып табылады, Отанның тарихын зерделеу қызығушылығы артады, білім алушылар зерттеу жұмысының құнды тәжірибесіне, ауқымды оқу материалын жеңіл қабылдау және есте сақтау қабілетіне ие болады.

Өлкетану экскурсиялары қызметінің басты мақсаты – білім алушыларды белсенді танымдық процеске тарту.

Далалық жұмыстардан кейін жоба жұмыстарын орындау мақсатқа талпынушылық пен дербестікті дамытуға жағдай жасайды, табиғи білімқұмарлықты, белгісізді білуге ынталандырады, отансүйгіштікке тәрбиелейді.

Бұл жұмыстар барысында білім алушының жеке белсенділігін арттыру, тұлғалық ерекшеліктерін дамыту және қабілеттері мен қызығушылықтарын ескере отырып тәрбиелеу жүргізіледі.

Еуропаның кейбір елдерінде оқушыларға арналған білім беру экскурсиялары оқу-тәрбие жүйесіне енгізілген, оларды білім және тәрбие беру құралы ретінде қарастырады, яғни экскурсиялардың көмегімен жастарды өз елінің өмірімен, салт-дәстүрлерімен, табиғаттың құбылыстарымен таныстырады және Отанына, оның тарихына деген сүйіспеншілік көзқарас тәрбиелейді.

Тарихи орындарға экскурсиялар жасау – мектеп бағдарламасының міндетті бөлігі болуы тиіс.

Бұл білім алушының дүниетанымын қалыптастыруға көмектесе алатын, тұлғалық-бағдарлы білім берудің ең үздік нұсқаларының бірі болып табылады.

Экскурсия да сабақ тәрізді мұқият дайындықты қажет етеді. Алдымен, бұл білім алушылардың танымдық қызығушылығын және зерттеушілік белсенділігін, сонымен қатар сырттай селқос бақылаудан өздігінен шығармашылық әрекетке өтуді дамыту мақсатына арналған проблемалық тапсырмалар әзірлеуді талап етеді.

Тапсырмалармен алдын-ала танысты-

ру мектеп оқушыларының зейінін экскурсияның неғұрлым маңызды сәттеріне аударуға мүмкіндік береді.

Туристік-өлкетану іс-әрекеті өске-лең ұрпақтың бойында қоршаған ортасы мен өз елі туралы білуге деген қызығушылықты дамытудың, туған өлкесін, оның тарихын, табиғатын сүю сезімін қалыптастырудың маңызды бағыты болып саналады.

Қоршаған ортамен белсенді қарым-қатынас жасау, кеңістікте қозғалу, қатысушылардың танымдық белсенділігінің және өзіндік әрекеттің жоғары деңгейі, ойлау және дене еңбегінің өзара үйлесімділігі туристік-өлкетану іс-әрекетін білім беру мен тәрбиелеудің басқа формаларынан ерекшелендіреді.

Ол қолданылу нұсқалары бойынша бұқаралық, икемділік, әртүрлілік тәрізді сипаттарға ие. Бұл балалар мен жасөспірімдердің бойында ұжымдық, жолдастық, достық сезімдерін, тәртіптілікті, бастамашылықты, еңбек сүйгіштікті, өзара жәрдемдесуді, жауапкершілікті, адам құқығын құрметтеуді, ой-өрісін кеңейтуді дамытатын іс-әрекет түрі, сонымен қатар бала өмірінің эмоциялық жарқын және өте мазмұнды жағы болып табылады.

Жұмыстың бұндай түрі өске-лең ұрпақтың денсаулығын нығайтуға, жан-жақты тәрбиелеуге, азаматтылықтың және отансүйгіштіктің қалыптасуына ықпал етеді.

Туристік-өлкетану іс-әрекеті өткізілу түрі бойынша: туристік-өлкетану үйірмесі, туристік серуендер, экскурсиялар, саяхаттар, экспедициялар, туристік лагерьлер, слеттер, жарыстар, конференциялар, семинарлар, олимпиадалар және басқалар болып бөлінеді. Жұмыс формаларының алуан түрлілігі туристік-өлкетану іс-әрекеті дамытушылық және қалыптастырушылық мүмкіндіктерінің кең ауқымдылығын сипаттайды.

Саяхаттарға қатысушылар демалумен ғана шектелмейді, олар туған өлкенің та-

биғатын тамашалайды, туристік көрікті жерлерін, жер бедері мен пайдалы қазбаларын, топырағын, өсімдік жамылғысы мен жануарлар дүниесін зерделейді, метеорологиялық және гидрологиялық бақылаулар жүргізеді, туған өлкенің тарихы туралы құнды материалдар жинайды, экологиялық акциялар ұйымдастырады, бақылау күнделігін толтырады, жас географ-өлкетанушыларға қажетті картографиялық, топографиялық және туристік білім мен біліктерді игереді.

Өлкетану материалдарын қолдану оқушыларға білімдерін одан әрі тереңдетудің қажеттігін түсіндіруде көмектеседі, оларды жаңа оқу материалын зерделеу процесінде нақты ғылыми білім іздеушілер, қорытындылар мен талдау жасашылардың санатына қосады. Өлкетану материалының мазмұнында туған өлкенің табиғатымен, экологиялық жағдайымен және тарихымен байланысты тақырыптар беріледі. Бұл жерде тақырыпты меңгеру жетістігі білім алушылардың саяхаттар мен экскурсиялар барысында алған білімдерін күнделікті өмірде қолдану және сабақтың тақырыбына байланысты жүйелеу дағдысымен байланысты болады.

Мектеп оқушыларының туристік-өлкетану бірлестіктер жүйесін ұйымдастыру білім беру міндеттерін тұлғаның өздігінен даму міндеттерімен байланыстыратын, сонымен қатар көптеген балалардың сабақтан бос уақытында пайдалы іспен айналысуын қамтамасыз ететін тәсіл болуы мүмкін.

Туризм мен өлкетану еліміздің қоғамдық және әлеуметтік-мәдени өмірінің бұқаралық құбылысына айналуы тиіс. Ол үшін жастардың бос уақытын неғұрлым мазмұнды ұйымдастыруға, саяхаттар, серуендер, экскурсиялар олардың сүйікті белсенді демалысы болуына жағдай жасау қажет. Сол себепті туризм мен өлкетануды мектепте кеңінен насихаттау білім алушылардың өз елінің лайықты азаматы болып өсуінде маңызды роль атқарады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, жалпы білім беретін мектептің 5-7-сыныптарындағы өлкетану жұмысының негізгі бағыттары келесідей болуы мүмкін:

1. Оқу бағдарламаларына кіріктірілген «Өлкетану» курсына оқу: «Қазақ тілі мен әдебиеті» (6-7-сыныптар), «Қазақстан тарихы» (5-7-сыныптар), «География» (7-сынып), «Музыка» (5-6-сыныптар). «Өлкетану» курсының бағдарламасына сәйкес республиканың барлық облыстарында өз өлкесі бойынша оқулықтар әзірленді.

2. Ғылыми-жаратылыстану және гуманитарлық пәндердің мазмұнына енгізілген жергілікті материалдарды зерделеу.

3. Музейдегі жанды сабақтарды өткізу.

4. Музей жұмысын жандандыру, өлкетану бұрыштарын ұйымдастыру, кітапхана қорын толықтыру.

5. Интернет-ресурстарын және виртуалды музей экспонаттарын қолдану.

6. Өлкетануды тереңдетіп оқыту үшін «Өлкетану» факультативтік курсы жүргізу.

7. Сыныптан тыс өлкетану жұмысын ұйымдастыру (үйірме, іздеу-зерттеушілік жұмыстар).

8. Түрлі іс-шаралар өткізу (сайыстар, фестивальдар, экскурсиялар, туристік саяхаттар).

«Өлкетану» курсының міндеті – білім алушыларды туған өлкенің тарихымен және мәдениетімен таныстыру, туған өлкенің даму тарихындағы қиындықтарды, қарама-қайшылықтарды көрсету. Өз өлкесінің тарихи өткеніндегі барлық жақсылықтар мен алдыңғы қатарлы мысалдарды бөліп көрсету және сол білімді қазіргі кезді талдау барысында қолдану. Бұның бәрі мектеп оқушыларының өз өлкесін зерделеу барысында жан-жақты дамуына жағдай жасайды, олардың танымдық қабілеті мен қызығушылығын дамытады.

Өлкетану заманалар жалғастығының,

ұрпақтар арасындағы байланысты қалыптастырады және қолдайды. Өлкетанудың арқасында тарихи естелік сақта- лады, рухани тұрақтылық тәрбиеленеді. Өлкетанудың өшпес күші мен құндылығы осында.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1. Назарбаев, Н.А. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру (статьи, интервью, выступления, экспертные комментарии и справочноаналитические материалы) / Н. Назарбаев. – Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2017. – 512 с.

2. Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-7-сыныптарына арналған «Өлкетану» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығына 218-1-қосымша. – 2013.

3. Негізгі білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Жаратылыстану», «География», «Биология» пәндерінің жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламалары: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығы. – 2013.

4. Кривошеев, Н.С. Использование технологии виртуального музея на уроке по мировой художественной культуре / Н.С. Кривошеев // Образование и воспитание. – 2017. – № 2. – С. 44-46.

5. Максимова, Т.Е. Виртуальные музеи: анализ термина / Т.Е. Максимова // Вестник Российского государственного гуманитарного университета. – 2014. – № 14. – С. 163–169.

Б.С. АХМЕТОВА¹, Г.А. ҚУАНЫШЕВА¹

ВЕДЕНИЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО КУРСА «ӨЛКЕТАНУ» В 5-7 КЛАССАХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

¹Национальная академия образования имени И. Алтынсарина, г. Нур-Султан, Казахстан, e-mail: akhmetovabotagoz@mail.ru, g.kuanysheva@mail.ru

B.S.AKHMETOVA¹, G.A.KUANYSHEVA¹

TEACHING THE «OLKETANU» COURSE IN 5-7 CLASSES OF REGULAR SCHOOL

¹National Academy of Education n.a. I.Altynsarin, Nur-Sultan, Kazakhstan, e-mail: akhmetovabotagoz@mail.ru, g.kuanysheva@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена изучению краеведения как основы культурно-генетического кода и его роли в реализации воспитательных задач в общеобразовательной школе Республики Казахстан. Рассматриваются особенности ведения курса «Өлкетану» в 5-7-х классах. Продемонстрированы наиболее эффективные методы организации учебного процесса по изучению природных, экологических, социально-экономических, исторических, топонимических, этнографических, культурных и др. особенностей родного края. Методология подготовки и проведения таких уроков требует организации единого образовательного пространства: школа - учреждение культуры, которое предполагает тесное сотрудничество учителей с экскурсоводами, научными сотрудниками, персоналом культурных организаций.

Ключевые слова: краеведение, культурно-генетический код, живые уроки в музеях, виртуальный урок.

Abstract. The article is devoted to the study of local history as the basis of cultural-genetic code and its role in educational tasks which implement in the regular school of the Republic of Kazakhstan. The features of «Olketanu» course teaching in 5-7th grades are considered in the research work. The most effective methods of educational process studying the native land as natural, environmental, socio-economic, historical, toponymic, ethnographic cultural and other features are demonstrated. The methodology for such lessons preparation and conduct requires the organization of integrated educational space: school - a cultural institution, which involves close cooperation of teachers with guides, researchers, cultural organizations staff.

Key words: regional studies, cultural and genetic code, the live lessons in museums, a virtual lesson.

ГРНТИ 16.21.31

Р.Д. АШИМБЕТОВА¹

¹Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»,
Институт повышения квалификации педагогических работников
по Павлодарской области, г. Павлодар, Казахстан,
e-mail: ashimbetovar@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ НАПИСАНИЯ АРГУМЕНТИРОВАННОГО ЭССЕ

Аннотация. В статье отражена эффективность методики создания эссе на основе многолетнего опыта учителей русского языка; показывается развитие в учащихся логики и мотивации к порождению аргументированного высказывания. Материал структурирован в три раздела, включающих введение, где описана актуальность предлагаемой темы; в основной части дано содержательное описание аргументированного эссе как жанра письменной речи, практикум по написанию аргументированного эссе; в заключении сформулированы выводы. Статья предназначена для учителей и учащихся школ при подготовке к итоговой аттестации и написанию эссе на уроках русского языка.

Ключевые слова: эссе, письменная речь, тезис, аргументы, структура, правила аргументации, выводы

ВВЕДЕНИЕ

Современное состояние связной письменной речи казахстанских учащихся вызывает серьезную озабоченность и требует принятия конкретных мер для его улучшения, наполнения логичным и полноценным содержанием.

Эссе сегодня – один из актуальных прозаических сочинений в школьном изучении казахского и русского языков, к тому же этот виде деятельности включен в число экзаменационных письменных работ для итоговой аттестации учащихся выпускных классов.

Как жанр школьного сочинения, как вид письменного размышления и рассуждения эссе предполагает свободу творчества, но при этом

следует помнить, что данный вид работы подчинён особым правилам, на первый взгляд несложным в усвоении.

Однако специфика эссе и требования к его написанию говорят совершенно о другом: эссе – это сжатое, небольшое по объему и в то же время содержательное, аргументированно изложенное высказывание идей, отражающих авторскую позицию [1].

В этом понимании актуализируется работа по развитию речемыслительной деятельности.

Взяв за основу данный аспект, мы предлагаем методику подготовки к написанию аргументированного эссе.

Суть данной методики заключается в организации процесса создания речевого произведения от проблемы до готового текста методом ответа

на вопросы, их представления в форме утверждения или отрицания, расширения через аргументы и контраргументы, резюмирования собственных идей и наблюдений.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Безусловно, работа по обучению написания аргументированного эссе строится на принципах, общих для работы над связным высказыванием: принцип использования внутренней мотивации; принцип триединства мышления, речи, языка; принцип обучения на речевых образцах; принцип обучения нормативному грамматическому оформлению речи на письме посредством подстановочных таблиц; принцип коммуникативного, речемыслительного, языкового «Я» и др.

Все эти принципы непосредственно связаны с методической системой развития речемыслительной деятельности, направленной на совершенствование продуктивных видов речевой деятельности.

Данная статья предлагает механизм последовательной работы над созданием эссе.

Особенностью данной методики является адаптирование мирового и казахстанского опыта в обучении выражать личную позицию, излагать ее доказательно, кратко и ёмко в письменной форме.

МЕТОДОЛОГИЯ

Эссе как жанр сочинения изучается в лингвистике, литературоведении, культурологии, философии и, следовательно, рассматривается в разных аспектах. Приведём определения эссе из разных словарей и справочников.

В культурологии эссе рассматривается как «жанр философской, эстетической, художественно-публицистической литературы, сочетающей индивидуальную позицию автора с непринуждённым, часто парадоксальным изложением, ориентированным на разговорную речь» [2].

В лингвистике эссе – это «прозаическое сочинение небольшого объёма и свободной композиции на частную тему, трактуемую субъективно и обычно неполно» [3]; «прозаическое произведение философского, исторического, публицистического или иного характера, излагающее в эмоциональной, непринуждённой форме соображения автора» (словарь лингвистических терминов); «очерк, трактующий литературные, философские, социальные и т.п. проблемы не в систематическом, строго научном виде, а в свободной форме» [4].

В литературоведении эссе рассматривается как «прозаический жанр, сочинение небольшого объёма, свободной композиции, в котором главную роль играет не воспроизведение факта, а изображение впечатлений, раздумий и ассоциаций. Используется как в художественной литературе, так и – главным образом – в литературной критике и публицистике» (терминологический словарь-тезаурус по литературоведению).

На основании имеющихся источников [5] можно выделить 8 признаков эссе:

- 1) философская, историческая, публицистическая, эстетическая, социальная, художественная направленность тематики и проблематики;
- 2) индивидуальная авторская позиция;

- 3) субъективность;
- 4) эмоциональность;
- 5) свободный план выражения мыслей;
- 6) прозаичность;
- 7) краткость, развёрнутость мысли;
- 8) небольшой объём.

Ведущий признак эссе, по определению австралийского писателя XX века Роберта Музиля, – та «решающая мысль», для которой каждый эссеист найдет только ей присущий «облик-выражение» и которая предполагает непредсказуемые выводы, неожиданные повороты, интересные сцепления.

Для автора эссе главное – личное постижение мира и отношение к нему. В качестве способов такого освоения он привлекает многочисленные примеры, проводит параллели, подбирает аналогии, использует всевозможные ассоциации, уподобления. Для иллюстраций к аргументам автор выбирает из множества арсенала художественных средств метафоры, аллегорические и притчевые образы, символы, сравнения и др.

Работа по подготовке к написанию аргументированного эссе строится на 5-ти принципах, общих для работы над связным высказыванием. Раскроем суть каждого принципа [6].

Принцип использования внутренней мотивации (не внешней, исходящей от педагогов) предполагает учёт внутренней потребности учащихся в изложении самостоятельно продуманного, интересного и содержательного материала. Мотивы – это то, что привлекает учащихся: намерение высказать свои мысли, побуждение взрослых к решению актуальной проблемы, самопознание, самоуважение, самоактуализация, самоутверждение.

При коллективном обсуждении той или иной темы эссе важно признание учителем разных позиций – согласия или несогласия, утверждения или опровержения. Главное при этом – правильное направление мысли учащихся, умение привести сильные аргументы и сделать выводы.

Итак, говоря о внутренней мотивации, следует иметь в виду, что в ходе подготовки к эссе необходимо исходить из внутренних потребностей школьников.

Принцип триединства мышления, речи, языка заключается в неразрывной связи трёх составляющих речемыслительной деятельности, необходимых при написании эссе. Мысль выражается языковыми средствами и реализуется в речевом произведении. Связь мышления, речи и языка достаточна сложна. Их единство рассматривается следующим образом:

- мышление связано с умственной деятельностью, интеллектуальным развитием школьника, которое осуществляется в ходе освоения окружающей картины мира. Единицами мышления являются концепты, понятия, суждения, умозаключения;

- язык представляет собой вербализацию мышления. Составными частями языка являются фонема, морфема, лексема, синтаксема, предложение, ССЦ, текст;

- вместе язык и мышление участвуют в создании речевого произведения. Ведущими единицами речи являются слова, сочетания, речевые обороты, высказывание, дискурс.

Следовательно, при подготовке к эссе необходимо работать над логической последовательностью мыслительных действий, порождением речи посредством мотивированного использования языковых знаков.

Принцип обучения на речевых образцах предусматривает наличие эссе различных видов (литературных, философских, публицистических и др.) в качестве образцовых речевых произведений, использование готовых речевых оборотов, клише для выражения субъективного отношения к описываемому.

Принцип обучения нормативному грамматическому оформлению речи на письме посредством подстановочных таблиц ориентирован на подготовку и применение презентационного материала в форме таблиц, содержащего наиболее трудные случаи согласования, управления, составления словосочетаний, построения простых и сложных предложений различных видов и типов, создания ССЦ, текстов.

Принцип коммуникативного, речемыслительного, языкового «Я» определяет основную задачу подготовки аргументированного эссе – выражение личного, субъективного мнения при изложении материала.

«Я» – многомерная, коммуникативно разноаспектная языковая личность, выполняющая различные роли в соответствии с внелингвистическими условиями общения. Белорусский учёный, лингвист В.А. Маслова [7] выделяет *Я-физическое, Я-социальное, Я-интеллектуальное, Я-эмоциональное, Я-речемыслительное.*

Что это означает? «Я» может проявляться по-разному:

- Я-физическое – воспринимаю, понимаю, различаю то, что вижу (картину, окружающий мир), слышу (музыку, звуки, тишину), чувствую (волнение, взгляд, природу), осязаю (прикосновения), обоняю (запахи);

- Я-интеллектуальное – познаю мир путём освоения знаний, на

основе жизненного опыта, в процессе исследования и т.д.;

- Я-социальное – интегрируюсь в социальную систему, вхожу в социальную среду как личность, преобразую свой жизненный опыт в собственные оценки;

- Я-эмоциональное – выражаю свое отношение и эмоции к предмету речи: люблю/не люблю, согласен/не согласен, воспринимаю/не воспринимаю; выражаю радость, грусть, печаль, разочарование, восторг, досаду, надежду, сожаление, огорчение, волнение, гордость, благодарность, восхищение, умиротворение, умиление, безмятежность, воодушевление, азарт, ликование, симпатию, предвкушение и др.;

- Я-речемыслительное – мыслю, воспринимаю, понимаю, интерпретирую, запоминаю, рассуждаю, выстраиваю план речевых действий, подбираю языковые средства выражения мысли. Этой мой ход размышления, при котором происходит последовательная смена «интеллектуально-речевых действий, побуждаемых теми или иными мотивами и соотнесённых с целью» [8].

РЕЗУЛЬТАТЫ

Представим классификацию и особенности аргументированного эссе: каковы его основные компоненты и понятия?

В настоящее время известно огромное количество эссе, позволяющее выделить среди них основные виды по различным признакам.

Представим классификацию эссе в зависимости от содержания:

Таблица 1 – Классификация эссе в зависимости от содержания

Философское эссе	Литературное эссе	Историческое эссе	Художественное эссе
общее размышление о мире и человеке, или по поводу высказывания, афоризма	прозаическое сочинение писателя о литературе, её жанрах и стилях, об известных классиках и выдающихся личностях	небольшое сочинение об исторических событиях, эпизодах, документах, деятелях и др.	размышления о мире и человеке через анализ произведений искусства (литературы, живописи, музыки)

Среди большого разнообразия литературных эссе выделяются очерк, статья, дневник, рассказ, проповедь, письмо, исповедь, речь, слово и др.

Из имеющихся источников можно почерпнуть богатую информацию, необходимую при написании собственного эссе. То, что излагается авторами, нужно уметь анализировать, оценивать, извлекать ведущие идеи, выражать свою позицию относительно спорных моментов, делать заключения и т.д.

В этой связи мы уделяем основное внимание аргументированному эссе, работа над которым строится на развитии мышления, умения участвовать в процессе мыслетворчества, свободно выражать свои взгляды, приводить доводы, использовать достоверные факты, сравнивать разные точки зрения и др.

Какова специфика аргументированного эссе? Из каких компонентов состоит композиция? Ответим на эти и другие вопросы.

Аргументированное эссе – это рассуждение над проблемой (ситуацией), которую необходимо разрешить путём аргументации: доказательства истинности тезиса с помощью объяснений, примеров.

Основные задачи аргументированного эссе:

- убедить аудиторию в правильности определённой точки зрения;
- чётко и ясно определить для себя ту или иную позицию, которой отдаётся предпочтение, сформулировать ответ;
- привести аргументы, подтверждая каждый из них иллюстрациями;
- выделить ведущую идею, сделать заключение.

Аргументированное эссе состоит из следующих основных компонентов: тезис, аргументы, вывод. Все компоненты логически и последовательно связаны между собой.

Особенность работы над аргументированным эссе заключается в синтезе речевой и мыслительной деятельности, систематизации блока знаний и умений для реализации стратегии рече-мыслительной деятельности.

Представим объём знаний (логических, риторических, психологических), необходимый и достаточный для создания текста (аргументированного эссе), а также умения, позволяющие разработать систему упражнений и практических заданий.

Таблица 2 – Классификация знаний и умений

Минимум знаний	Умения
Логический минимум знаний актуализирует доказывание и связан с логикой	<ul style="list-style-type: none"> - выделять элементы доказывания в эссе: тезиса, аргументов, демонстрации как логической связи тезиса с аргументами; - конструировать доказательства; - формулировать тезис и его предъявление в эссе; - формулировать аргументы и их предъявление в эссе; - использовать достоверные факты, законы, аксиомы и постулаты, определения в статусе аргументов; - оперировать в эссе аргументами: «к делу, по существу дела», «к человеку»; - уместно использовать статистические данные, частные примеры, мнения и суждения авторитетных лиц, цитаты из авторитетных источников в статусе доводов – иллюстраций к аргументам.
Риторический минимум знаний актуализирует убеждение	<ul style="list-style-type: none"> - выбирать метод изложения (индуктивный, дедуктивный, исторический, метод аналогии, пунктирный, спиральный, концентрический, ступенчатый, контрастный); - выстраивать композицию эссе в соответствии с выбранным методом; - определять тип речи (описание, повествование, рассуждение); - конструировать тактику убеждения.
Психологический минимум знаний актуализирует приёмы речевого побуждения адресата речи	<ul style="list-style-type: none"> - выделять в структуре авторского замысла элементы воздействия на адресата речи; - выбирать приёмы воздействия для реализации коммуникативного замысла; - координировать элементы воздействия с жанрово-стилистическими признаками; - использовать элементы воздействия авторского замысла в письменной речи; - конструировать тактику воздействия, адресованную любой аудитории, в том числе модели оппонента.

Кратко охарактеризуем основные понятия в рамках каждого минимума знаний.

Тезис – основная мысль, которую пишущий хочет доказать с помощью аргументов: доказываемое положение. Тезис связан с проблемой и предполагает однозначный ответ (согласен или не согласен; да или нет; быть или казаться). Тезис необходим для того, чтобы быть последовательным

в речи, не отклоняться от основной мысли.

Аргументация – способ доказательства истинности какой-либо мысли с помощью ряда суждений (фактов, параллелей, примеров).

Аргумент – суждение, с помощью которого даётся обоснование верности, истинности тезиса.

Вывод – общее заключение относительно авторской позиции.

Таблица 3 – Методы изложения и резюме

Методы изложения	Резюме
Индуктивный	«от аргументов к тезису»
Дедуктивный	«от тезиса к аргументам»
Исторический	расположение суждений в событийной последовательности
Метод аналогии	сопоставление доказываемого предмета речи со сходным с ним в существенных признаках предметом, определение различий между ними
Пунктирный	расчленение тезиса на автономные, равноправные микротезисы, которые вновь объединятся при утверждении тезиса как одно целое
Спиральный	неоднократное повторение тезиса, при котором каждое новое суждение обогащает новой идеей, что делает ещё более убедительным эссе
Концентрический	расположение суждений вокруг тезиса, носящего проблемный характер
Ступенчатый	«суждение 1 => суждение 2 => суждение 3»
Контрастный	столкновение разных позиций по спорному вопросу

Существуют определенные правила аргументации. Приведем их:

1) Важно не количество аргументов, а их надёжность.

2) Аргументы должны быть благоприятными.

3) Убедительность аргументов зависит от глубины мыслей.

4) Есть сильные, слабые, несостоятельные аргументы. Из них лучше выбрать самые сильные, поскольку они не вызывают критики, их трудно опровергнуть, разрушить и не принять во внимание.

К ним относят:

- точно установленные и взаимосвязанные факты и суждения, вытекающие из них;

- законы, уставы, руководящие документы, действующие на данный момент;

- экспериментально проверенные выводы;

- заключения экспертов;

- цитаты из публичных заявлений, авторитетных изданий, книг;

- статистическая информация.

Специфика аргументированного эссе состоит в выражении своего мнения по сформулированной теме или проблеме, в соответствии с авторской позицией (согласен/не согласен). Ответ подкрепляется аргументами.

Примечание: В связи с краткостью и образностью эссе при написании рекомендуется использовать логические и психологические аргументы:

- апеллирующие к человеческому разуму;

- вызывающие определённое отношение к описываемому.

Таблица 4 – Логические и психологические аргументы

Логические аргументы	Психологические аргументы
- теоретические или эмпирические обобщения и выводы;	- доводы, вызывающие у адресата определенные чувства, эмоции;

<ul style="list-style-type: none"> - научные аксиомы; - законы природы; - статистические данные; - примеры из жизни, литературы и др. 	<ul style="list-style-type: none"> - доводы, формирующие определённое отношение к описываемому; - апелляция к общечеловеческим ценностям и др.
---	--

По способу аргументации различают поддерживающие и опровергающие аргументы.

Таблица 5 – Поддерживающие и опровергающие аргументы

Поддерживающие аргументы	Опровергающие аргументы
Выражение согласия с мнением автора, приведение доводов, подтверждающих авторский тезис	Выражение несогласия с мнением автора, выдвижение тезиса, противоположного авторскому (контртезис)
Примеры	
<p style="text-align: center;"><i>Тезис</i></p> <p>«Сладок даже дым над очагом родным» (Восточное изречение)</p> <p style="text-align: center;"><i>Аргумент 1</i></p> <p>Очаг – место разведения и поддержания огня. Для многих народов это символ родного дома, семейного тепла и уюта. Не случайно в языке сложились сочетания «домашний очаг», «родной очаг», «семейный очаг». Невозможно представить очаг без огня и тепла, согревающий душу даже на расстоянии. И вполне очевидно: очаг ассоциируется с родиной, дым которой, по словам известного писателя А. С. Грибоедова «нам сладок и приятен!».</p> <p style="text-align: center;"><i>Аргумент 2</i></p> <p>Очаг – это и священное место в доме. В казахских традициях огонь в очаге символизирует жизнь человека. Есть немало пожеланий, связанных с семейными праздниками и обрядами: «Пусть не гаснет огонь в твоём очаге», «Пусть будет благоденствие и счастье у твоего очага», «Мать – огонь, благослови». Считаю, что это наглядный пример, свидетельствующий о ценности родного очага и той земли, которая подарила тебе жизнь!</p>	<p style="text-align: center;"><i>Тезис</i></p> <p>Правда всегда лучше лжи</p> <p style="text-align: center;"><i>Контртезис</i></p> <p>Я не могу согласиться с этим выражением: лучше ложь, похожая на правду, чем правда, похожая на ложь.</p> <p style="text-align: center;"><i>Аргумент 1</i></p> <p>В качестве примера могу привести «ложь» Луки из пьесы А.М. Горького «На дне». Его «ложь» – это, скорее всего, спасительная вера в то, что есть выход из любой безнадёжной ситуации. Его «ложь» предотвращает беду и горе, а правда, по его мнению, «может, обух для тебя...». Ради успокоения человеческой души он жертвует правдой. Лука не ослеплён истиной настолько, чтобы не видеть человека. Он чуткий, внимательный и добрый по отношению к другим. Для него босяки – это прежде всего люди, которым нужна помощь. «Ложь» только поможет понять что «ты себе можешь путь найти...», «Лучше надо жить! Надо так жить... чтобы самому себя можно... было уважать...». Его «ложь» там, где начинается Человек...</p> <p style="text-align: center;"><i>Аргумент 2</i></p> <p>Еще одним подтверждением моей мысли являются мудрые изречения и высказывания о лжи: «Ложь, преследующая благую цель, лучше правды, ведущей к бедствию» (Саади), «Запрещена любая ложь, если только она не способствует миру и покою» (Из Талмуда), «Ложь, предотвратившая беду, Лучше правды, сеющей вражду» (Восточное изречение).</p>

<i>Вывод</i>	<i>Вывод</i>
Да, «сладок даже дым над очагом родным». Каждому из нас нельзя забывать о том, что родной дом, семья и тот очаг, в котором не угасает огонь огромного шанырака, ждут нас.	Таким образом, если ложь помогает верить в очищение, исцеление души и служит для блага человека, то, вполне очевидно, эта ложь лучше правды, отягощающей сердца людей.

Н.Н. Кохтев разграничивает аргументы к существу дела и аргументы к человеку [10]. Что это за аргументы?

Аргументы к существу дела – это факты, устанавливаемые путём наблюдения, опыта, цифровой или статический материал, документы, доказанные положения и др.

Аргументы к человеку – суждения, воздействующие эмоционально. В их числе следует назвать аргументы к авторитету: ссылки на высказывания или мнения известных людей в поддержку своего мнения.

Однако и здесь необходимо оговориться, что не все высказывания или мнения авторитетных личностей безусловно верны. Поэтому ссылка на то, что кто-то придерживается определённого мнения, не говорит об истинности данного мнения.

Одним из немаловажных вопросов при написании аргументированного эссе является вопрос об особенностях его композиции – особое расположение частей, мотивированное содержанием, авторской позицией и субъективным мнением.

Традиционная структура эссе включает введение, основную часть, заключение. На первый взгляд, структура несложная, но аргументированное письмо всегда требует взаимосвязанности между частями как составляющими неразрывного целого.

Структура и содержание аргументированного эссе может выглядеть следующим образом:

Введение

Первое предложение, «зацепляющее внимание».

Курсор на содержательную часть.

Переключение на основную часть.

Основная часть из трех абзацев

1 абзац – первая идея.

Первое предложение – основная мысль.

Второе-пятое предложения – аргументация.

Шестое предложение – переход к следующему абзацу.

2 абзац – вторая идея.

Первое предложение – основная мысль.

Второе-пятое предложения – аргументация.

Шестое предложение – переход к следующему абзацу.

3 абзац – третья идея.

Первое предложение – основная мысль.

Второе-пятое предложения – аргументация.

Шестое предложение – переход к заключению.

Заключение

Формулирование выводов из представленных аргументов как основательно доказанных.

Напоминание о сильных сторонах основной части.

Взгляд на развитие ситуации в перспективе.

Предлагаемая структура эссе относительна. Возможны и другие варианты, в которых количество предложений или абзацев может

уменьшаться или увеличиваться в зависимости от предмета рассуждения.

В плане содержания эссе отличается точностью выражения мысли, конкретностью аргументации, иногда краткостью, чтобы избежать отклонения от темы и «не лить воду».

Учащийся должен быть сконцентрирован на ключевых идеях, которые он хочет представить в эссе.

Итак, представим 5-ступенчатую последовательность написания аргументированного эссе в виде вопросов и ответов на них:

1. Как работать с темой?

От формулировки предложенной темы зависит качество написания эссе. Тема эссе не должна инициировать изложение лишь определений понятий, ее цель – побуждать к размышлению. Тема эссе содержит в себе вопрос, проблему, мотивирует на размышление.

Вопрос, поставленный в заголовке, обычно представляет дилемму – согласны или не согласны, должны или не должны, нужно или не нужно.

Задача пишущего в том, чтобы сосредоточиться на позиции, которую он хочет высказать:

- «согласен», «должны», «нужно»;
- «не согласен», «не должны», «не нужно».

Эссе требует сфокусированности на определённой точке, из которой следует траектория мысли. Она не должна растекаться и не быть излишне многословной.

Главное в работе с темой – определить ключевые слова из вопроса и представить его в форме утверждения или отрицания.

Таким образом, тема, отражающая определённую позицию, становится своего рода опорой для последовательного размышления.

2. С чего начинать эссе, чтобы быть более убедительным и вызвать интерес читателя?

С самого начала эссе должен заинтересовать и привлечь внимание убедительностью. Это достигается искусным построением вступительной части.

Уже первое предложение либо увлекает читателя, либо он сразу же теряет интерес. Это предложение должно быть связано с темой, быть ярким по форме и выражению, а также являться проводником в эссе.

Например, по теме «Согласны ли Вы, что научно-технический прогресс оказывает влияние на людей?» возможно предложение «Колоссальное вмешательство технологий в жизнь человека творит серьезные последствия».

Именно первое предложение выступает в качестве *захвата внимания*, в котором наиболее уместно использование выразительных средств. Необычность и красочность способны завоевать неотрывный интерес к письменному выражению мыслей в речевом произведении.

Следующее предложение – это *курсор на содержание*. Оно отвечает на вопрос – о чем вы будете говорить в основной содержательной части эссе?

Оно содержит ключевые моменты, рассматриваемые в трёх следующих абзацах содержания, и подчинено *правилу минимум – 3*: включать как минимум три идеи для развертывания содержания.

Благодаря выбору конкретных идей, эссе будет разворачиваться наиболее четко и логично; оно будет служить своеобразным ориентиром в освещении темы.

По нему пишущий проверяет, все ли указанное/ заявленное раскрыто в

содержании?

Формулировки могут звучать следующим образом:

1. Главные причины (этого) заключаются в ...

2. Наиболее яркие примеры (этого) могут быть проиллюстрированы ...

3. Характеристиками (этого феномена) являются ...

4. Важными методами/шагами в решении (этого) могут стать ...

5. Чрезвычайно важно учесть следующие ключевые моменты ...

Мы предлагаем учителям и ребятам расширять список формулировок клише индивидуально или всем классом вместе по мере подготовки к написанию введения.

В рамках заданной темы курсором содержания может стать предложение «Здоровье людей, семейные проблемы и экологические катастрофы свидетельствуют о негативах этого явления».

Третье предложение вступительной части – *переключение на основную часть* – представляет собой логический переход к основной части и может начинаться следующими речевыми оборотами:

1. Подробное рассмотрение этих вопросов приводится ниже.

2. Изучение этих факторов будет проиллюстрировано далее.

3. Анализ данной проблемы будет представлен в содержательной части эссе.

4. Обзор этих проблем покажет важность...

5. Рассмотрение характеристик ...

В контексте рассматриваемой темы можно написать так: «Предлагается привести анализ этих проблем» или «Ниже будет приведен подробный обзор актуальности данных проблем».

Следует помнить, что вступление дает общий взгляд на тему сочинения, обращает внимание на главные вопросы. Оно вводит в суть основного содержания и помогает перейти к ней.

В этой части нет места для детальных описаний и примеров, которые должны быть представлены в основной части.

Кроме того, вступительная часть не содержит слов «*итак*», «*таким образом*», «*следовательно*», «*в завершение*», «*в итоге*», которые должны быть неотъемлемой составляющей заключительной части.

2. *Каковы особенности основной части?*

Основная часть образует содержание эссе и представляет все аргументы, идеи и описания. В этой части высказывается идея, формулируется основная мысль, приводятся аргументы. В силу того, что аргументированное эссе как жанр школьного сочинения рассчитано на нейтрального читателя, то основная мысль формулируется в начале каждой идеи (см. выше схему структуры эссе).

В содержании предполагается переход от одной идеи к другой, а последняя идея ведёт к Заключению.

Для изложения материала эссе целесообразно использовать логические приёмы. Представим их.

Таблица 5 – Логические приёмы

Логический приём	Значение	Пример
Анализ	Расчленение объекта на составные части	Выделение характерных черт героев

Синтез	Соединение в целое частей объекта, предмета или его признаков, полученных в процессе анализа	Соединение черт каждого героя, выявление типичного образа
Сравнение	Установление сходства или различия предметов по основным и неосновным признакам	Сопоставление героев, чтобы глубже понять их социальную природу
Обобщение	Объединение отдельных предметов в некотором понятии	Вывод о действительности на основе анализа, синтеза, сравнения образов и сцен

Каждый абзац включает:

- предложение, вводящее главную мысль;
- предложения поддержки, представляющие аргументацию главной мысли;
- предложение-вывод и/или переход к следующей части.

Предложения, вводящие главную мысль должны:

- быть общими по характеру и состоять максимум из 20-25 слов;
- чётко формулировать идею;
- включать маршрут-курс из введения.

Предложения поддержки должны:

- включать детали, укрепляющие идеи ключевых предложений;
- представлять примеры, приводить причины и объяснять;
- отвечать на вопросы: «Связано ли это предложение с другими по смыслу?», «Вписывается ли оно логически в абзац?»

При изложении материала в основной части необходимо учитывать законы логики.

Среди них следует назвать закон тождества, закон непротиворечия, закон исключенного третьего, закон достаточного основания.

Закон тождества: всякое понятие должно быть тождественно самому себе. Если пишем о культуре как общественном достоянии, то это слово

должно употребляться именно в этом значении, а не в других значениях.

Закон непротиворечия: суждение и его отрицание не могут быть одновременно истинными; одно из них является отрицанием другого. Никакое суждение не является одновременно истинным и ложным. Противоречат друг другу суждения: «История культуры богата» и «История культуры небогата».

Закон исключенного третьего: истинно или само суждение, или его отрицание. Из двух противоречащих суждений в одно и то же время в одном и том же отношении одно непременно истинно. Нельзя, например, одновременно привести две такие мысли о культуре и обе считать истинными: «Эта культура национальная» и «Эта культура универсальная». Только одно из этих суждений будет истинно, третьего не дано.

Закон достаточного основания: всякая истинная мысль должна быть достаточно обоснованной. Для аргументированного эссе важно подкрепить своё утверждение или опровержение весомыми аргументами и доказательствами.

4. Каким должно быть заключение и почему ему надо уделять внимание не меньше, чем началу и основной части?

Заключение делает выводы,

подводит итог всему эссе, кратко повторяет основные тезисы, подчёркивающие главную мысль и важность рассматриваемой темы/проблемы.

Оно напоминает читателю, о чем пишущий хочет сказать. В этой части не следует представлять новых мыслей.

В заключении делается обзор всех основных идей, высказанных пишущим в эссе.

Желательно в него включить предложение, в котором намечаются пути развития выраженных идей.

Например, мы наблюдаем огромное влияние научно-технического прогресса на людей. Каким станет человек в будущем? Что ожидает нашу землю? Хорошо это или плохо? На эти и другие вопросы можно ответить, глубже изучив положительное и отрицательное влияние прогресса на человечество.

5. Какие способы связи характерны для аргументированного эссе?

При работе над аргументированным эссе пишущий пользуется различными способами связи, подчёркивающими последовательность движения мыслей и взаимосвязанность частей.

Связь может выражаться различными лексическими, грамматическими, синтаксическими средствами, стилистическими тропами и фигурами.

Лексические средства: тематически связанные слова, синонимы, антонимы, лексические повторы, родовидовые понятия, фразеологизмы, пословицы, поговорки, афоризмы, слова и сочетания со значением субъективного отношения к высказанной мысли (с моей точки зрения, по-моему и др.).

Грамматические средства: соответствие между грамматическими формами, местоименно-наречная замена.

Синтаксические средства: параллелизм, противопоставление, прямой и обратный порядок слов, вопросительные предложения.

Стилистические тропы и фигуры: метафора, метонимия, олицетворение, сравнение, эпитет, перифраза, анафора, эпифора, хиазм, антитеза, градация, инверсия, эллипсис, умолчание, риторический вопрос, риторическое обращение, многосоюзие, бессоюзие.

Отметим, что немотивированное использование языковых средств ведёт, по сути, к речевым и стилистическим недостаткам.

Работая над композицией, следует помнить, что эссе должно обладать рядом достоинств.

В их числе:

- 1) глубина и полнота изложения мысли;
- 2) индивидуальность, оригинальность в рассуждении;
- 3) аргументированность, убедительность, доказательность;
- 4) последовательность, связанность, согласованность всех частей;
- 5) наличие вступления, основного содержания, заключения;
- 6) языковая грамотность в оформлении письменной работы.

Аргументированное эссе – классическое сочетание объективной картины мира и субъективного выражения отношения к предмету речи. Эссе представляет собой единое целое с объективной реальностью и субъективным отражением.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

При написании данной статьи мы ставили цель – помочь учащимся и педагогам в овладении умениями и навыками создавать речевое произведение в жанре аргументированного эссе.

В ней дано описание эссе: названы характерные признаки, представлена классификация, раскрыты особенности композиции и каждой составляющей части.

Эссе сегодня становится наиболее востребованным жанром и одним из эффективных способов развития мышления и логики, поскольку в процессе его написания автор мысленно или письменно строит его каркас, определяет свое отношение к выдвинутой теме, подбирает доказательства своей позиции и оформляет в сжатом и лаконичном формате.

Особенно важно, что учет законов логики дает возможность строить непротиворечивое письменное высказывание.

Принимая во внимание аксиому о том, что форма и содержание взаимно определяют друг друга, считаем, что предлагаемые последовательные шаги и структура позволяют учителю научить, а учащемуся и самому научиться отбирать содержательный материал, выстраивать приводимые аргументы в какой-либо выбранной последовательности, что приведет к интересному и полноценному содержанию.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Благова, Н.Г. Пособие для подготовки к итоговой аттестации по русскому языку / Н.Г. Благова. – Мурманск, 2007. – 73 с.
2. Шишова, Н.В. Культурология. Словарь-справочник // Н.В. Шишова, И.В. Топчий, Д.В. Волков, А.Ю. Новиков / под ред. В. Кузнецова – М.: Феникс, 2009. – 597 с.
3. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов / под ред. Л.И. Скворцова – 27-е изд., испр. – М.: АСТ, 2018. – 1360 с.
4. Ефремова, Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный / Т.Ф. Ефремова. – М.: Русский язык, 2000. – 699 с.
5. Вагапова, Д.Х. Обучение жанрам речи в аспекте риторики как составляющей функциональной грамотности: учебное пособие для учащихся 10-11 классов общественно-гуманитарного и естественно-математического направлений общеобразовательной школы с русским языком обучения, а также школ нового типа / Д.Х. Вагапова, А.Ж. Мурзалинова. – Алматы: Білім, 2003. – 132 с.
6. Калганова, Т.А. Сочинения различных жанров в старших классах / Т.А. Калганова. – М.: Просвещение, 1997. – 192 с.
7. Маслова, В.А. Лингвокультурология: Учебное пособие для бакалавриата и магистратуры / В.А. Маслова. – М.: Юрайт, 2018. – 208 с.
8. Педагогическое речеведение. Словарь-справочник. – Изд. 2-е, испр. и доп. / под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской; сост. А. А. Князьков. – М.: Флинта, Наука, 1998. – 312 с.
9. Ташлыкова, С.А. Сочинение: секреты жанра: учеб. пособие / С.А. Ташлыкова. – Иркутск: Изд-во Иркут.ун-та, 2001. – 103 с.
10. Кохтев, В.В. Основы ораторской речи: учебное пособие / В.В. Кохтев. – М.: Флинта, 2012. – 328 с.

Р.Д. АШИМБЕТОВА¹

ДӘЛЕЛДІ ЭССЕ ЖАЗУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

¹«Өрлеу» БАҰО, Павлодар облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, Павлодар қ., Қазақстан,
e-mail: ashimbetovar@mail.ru

R.D. ASHIMBETOVA¹

FEATURES OF WRITING A REASONED ESSAY

¹National Center for professional development «Orleu», Institute for professional development of pedagogical workers in the Pavlodar region, Pavlodar, Kazakstan, e-mail: ashimbetovar@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада орыс тілі мұғалімдерінің тәжірибесі негізінде эссе жазу әдістің тиімділігі дәлелденген, аргументі бар сөзін жазуына оқушылардың саналарындағы логикасы мен уәждесі көрсетілген. Материал үш тарауға бөлінген: кіріспеде ұсынылған мәселенің өзектілігі айтылған, негізгі бөлігінде аргументтелінген эссенің жазба сөйлеудің жанры ретінде мазмұндық бейнесі берілген, соңғы бөлігінде жұмыстың қорытындысы жазылған. Мақала қорытынды аттестацияға дайындық жүргізу кезінде және орыс тілі сабағында эссе жазу үшін мектептің мұғалімдері мен оқышыларына арналған.

Түйін сөздер: эссе, жазба тіл, тезис, аргументтер (дәлелдер), құрылым, дәлелдеу ережелері, қорытындылар.

Abstract. The article reflects the effectiveness of the essay creation methodology based on the many years of Russian language teachers' experience. It shows the development in students of logic and motivation to generate a reasoned statement. The material is structured into three sections, including an introduction, which describes the relevance of the proposed topic; the main part provides a meaningful description of the reasoned essay as a genre of written language, a workshop on writing an argumentative essay; the conclusion which describe the results of the research. The article is intended for teachers and students of schools to preparation for the final certification and writing an essay in the lessons of the Russian language.

Key words: essays, writing, thesis, arguments, structure, rules of argumentation, conclusions.

Б.Т. КАРИМОВА¹

¹Национальная академия образования им. И. Алтынсарина,
г. Нур-Султан, Казахстан, e-mail: bkarim1967@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ СОСТАВЛЕНИЯ КРАТКОСРОЧНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ УРОКА ДЛЯ СОВМЕЩЕННЫХ КЛАССОВ МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В практико-ориентированной статье рассматриваются методические и практические проблемы организации урока в совмещённых классах малокомплектных школ. Анализируется каждый этап урока, предлагаются методы и приемы, повышающие эффективность описываемых этапов урока. Даны конкретные рекомендации осуществления способов дифференциации и проведения различных видов формативного оценивания.

Ключевые слова: этап урока, начало урока, середина урока, способ дифференциации, графический органайзер, формативное оценивание, обратная связь, дескриптор.

ВВЕДЕНИЕ

Центр развития малокомплектных школ Национальной академии образования имени И. Алтынсарина выполняет координирующую роль по поддержке МКШ и ресурсных центров по научно-методическому обеспечению, решению актуальных проблем деятельности МКШ, по вопросам организации учебно-воспитательного процесса, оказывает методическую помощь руководителям, учителям данных школ.

В республике насчитывается 2820 малокомплектных школ. В них в режиме совмещения работают 6518 классов. Поэтому одно из направлений центра развития МКШ является научно-методическое обеспечение учителей МКШ и ресурсных центров.

В условиях обновления содержания образования, методическое обеспечение и поддержка реализуются посредством проведения обучающихся

и методических семинаров, республиканских, региональных конкурсов по распространению передового опыта ресурсных центров.

При проведении семинаров мы видели перегруженность учителей, так как они вынуждены писать на один совмещённый урок два и более краткосрочных плана.

Многие учителя не знакомы с пунктом приказа МОН РК № 91 от 12 марта 2018 года пункт №13.

В соответствии с приказом Типовых правил деятельности организации образования по условиям организации обучения изложен в новой редакции: «При применении методик разновозрастного обучения допускается совмещение классов» [1].

Согласно данному приказу педагогический совет школы вправе принять решение о совмещении классов и утвердить количество классов, входящих

в класс-комплект.

Условия совмещения уроков – (учитель вправе выбирать): совмещение всех уроков в классе-комплекте, совмещение только более «легких» уроков (музыка, ИЗО, технология, физическая культура) с проведением отдельных уроков математики и русского языка.

Согласно данному приказу учителя совмещённых классов могут писать один КСП для своего урока. Сотрудниками центра было проведено два обучающих семинара, увидели затруднения учителей МКШ в написании краткосрочных планов для совмещенных класс-комплектов.

В настоящее время в рамках обозначенных приоритетных направлений развития образования и науки Республики Казахстан является снижение разрыва качества образования в городских и сельских школах.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Наша работа адресована педагогам малокомплектной школы, работающим в совмещенных классах. Цель: оказание методической помощи педагогам МКШ и РЦ, работающим в совмещенных классах по составлению краткосрочных планов урока по обновленным учебным программам, проектированию и применению краткосрочных планов для повышения качества образования в малокомплектных школах.

Актуальность исследования определяется требованиями, предъявляемыми на современном этапе к содержанию и качеству преподавания в совмещенных классах малокомплектных школ.

Предметом исследования является краткосрочное планирование совмещенного урока в среднем звене малокомплектных школ. Объектом исследования – развитие профессиональной

конференции учителей МКШ по организации учебного процесса в совмещенных классах.

Практическая значимость состоит в том, что материалы статьи помогут учителю МКШ разобраться в сути совмещенного обучения и подборе эффективных приемов работы обучающихся для достижения целей обучения, определить свою педагогическую позицию и повысить свою педагогическую культуру.

МЕТОДОЛОГИЯ

Урок – основная форма обучения и воспитания в малокомплектной школе, как и в обычной школе. Как всегда, учитель ведет занятие с постоянным составом учеников и по установленному расписанию, но класс – разновозрастный.

В КСП необходимо отразить деятельность учителя и учащихся, запланированную работу по взаимообучению, взаимоконтролю и взаиморазвитию. В этом основное отличие урока в малокомплектной школе, его преимущества и недостатки, сложности и особенности.

Пошаговое руководство по планированию урока предоставляет поддержку для классной практики учителя как обычной так и МКШ. В краткосрочном плане для совмещенного класса должны найти отражение следующие моменты:

Графа УРОК отражает тему урока, номер урока в системе раздела.

- Дата
- ФИО учителя
- Школа
- Количество присутствующих и отсутствующих на уроке.
- Классы совмещенные, в которых планируется урок.
- Цель обучения каждого совмещаемого класса, которым способствует

данный урок. Она извлекается из долгосрочного плана, показывает, что ученики должны усвоить к концу урока.

- Эта цель адаптируется и распаковывается для конкретного этого урока и преобразуется в SMART-цель – показывает, что необходимо сделать учащемуся для достижения цели обучения.

- В условиях МКШ учитель имеет возможность установить взаимосвязь тем, изучаемых в разных классах, это дает возможность для одних повторить изученный материал, для других увидеть перспективы развития той или иной темы.

- Учителем планируется взаимодействие учащихся через вовлечение в совместную деятельность, совместный поиск, взаимообучение или контроль.

- Языковая цель – показывает, какие термины академического языка учащиеся освоили к концу урока. В предметно-специфический словарь учитель-предметник вносит те термины, слова и словосочетания, которые будут способствовать пониманию и осмыслению темы урока, продвигать ученика к достижению цели урока.

Академический язык является ключевым инструментом для изучения предметного содержания и улучшения мыслительной деятельности, умения работать с понятиями этого предмета. Для этого учителем предоставляются фразы, необходимые для работы в группе, умения задавать вопросы, приводить аргументы, доказательства.

- Предшествующее обучение – показывает над какой учебной целью или какой темой работали обучающиеся на предыдущем занятии.

- Межпредметные связи – показывают взаимосвязь данного урока с другими дисциплинами, помогает установить целостное видение «все во

всем».

Этап начало урока призван дать «стартап» работы, должен включать активное, мотивирующее задание для вывода на тему урока, совместную с детьми постановку цели урока, знакомство с содержанием занятия. Этот этап помогает освежить знания по пройденной теме, мотивирует и мобилизует учащихся.

На этом этапе учащиеся устанавливают взаимосвязь с предыдущим обучением, узнают тему и цель урока для каждой возрастной группы отдельно и совмещенного класса в целом.

Учитель может сказать, через какие задания учащиеся достигнуть поставленных целей урока, представит им ожидаемый результат или дескриптор.

На этом этапе эффективно задание на говорение в парах по содержанию предыдущего урока, проведение мозгового штурма по определенной проблеме. Это могут быть кроссворды, ребусы, анаграммы, шарады для быстрого включения учащихся в тему урока.

Для эффективного опроса и проверки готовности к уроку рекомендуется передача содержания предыдущего урока через упражнение «Говорим по кругу», где ведущий начинает первую фразу из параграфа домашнего задания, следующий ученик продолжает «Говорение в паре», «Продолжи дальше».

Это упражнение для учителя дает возможность проверить готовность к уроку каждого учащегося, для учащихся дает возможность выровнять фоновые знания по содержанию урока, развивает навык говорения и слушания, сосредоточиться на содержании учебного материала.

Учителем могут быть предложены контрольные тестовые вопросы для индивидуального или парного выполне-

ния. Упражнение на поиск соответствий так же активизирует мыслительную деятельность, способствует развитию понимания изученной темы и готовность к изучению нового материала. Напомним, что этап начала урока не должен превышать 5-6 минут. За это время учитель обеспечивает готовность учащихся к восприятию новой информации.

Этап середина урока несет основную нагрузку. Активное начало может обеспечить проблемная ситуация, интерактивный метод, игра. Отличительной чертой этапа является градация учебного материала «от простого к сложному».

В ходе урока учителю необходимо дать ученику возможность поработать индивидуально, в паре, в малой группе. Урок на этапе завершения должен вернуться к индивидуальной работе, чтобы ученик мог определить свой прогресс.

Виды деятельности на уроке необходимо подбирать так, чтобы они способствовали развитию самостоятельной работы над учебным материалом. В протяжении урока учитель четко ставит цели перед каждым классом, демонстрирует критерии оценивания, дескрипторы.

Учащиеся работают и четко отслеживают соответствие / несоответствие своей работы представленным дескрипторам. Это облегчает работу учителя и возлагает ответственность за результат от учителя к ученику.

Учителю в совмещенном классе необходимо останавливаться на разъяснении цели, показать прогресс этой цели, например, в 5 и в 6 классе или 7-9 классе, тогда учащиеся будут видеть, что их задания похожи и усложняются по витку спирали «от простого к сложному».

На уроке для организации взаимодействия можно организовать опрос

старших учащихся своих младших товарищей, взаимообучение старших, проверку задания по дескрипторам, работу по составлению вопросов.

Только такое взаимодействие учащихся разновозрастной группы можно считать эффективным совмещением, где одни имеют возможность повторить пройденный материал, другие имеют возможность опережающего обучения.

На этапе середина урока в МКШ учитель обычно уделял 15 минут одному классу, потом давал ему самостоятельное задание, потом переходил к следующему классу, по этой причине он не успевал проверить продвижение учащихся к цели обучения. На этом этапе чаще всего организуются различные способы работы с текстом. Мы хотим продемонстрировать следующие виды работы с текстом, которые рекомендует обновлённая учебная программа.

Традиционно учебный материал в учебниках представлен в виде сплошных и несплошных текстов. Результат работы обучающихся по чтению учебного текста зависит от мастерства учителя.

Методы работы по развитию читательской компетентности школьников в МКШ во многом совпадают с методами обучения в обычной школе. Напомним, что чтение – это способ восприятия информации, поэтому раздел «Чтение» поможет учащимся в понимании информации, выявлению структурных частей текста и определению основной мысли, пониманию применения лексических и синтаксических единиц в прочитанном тексте, формулированию вопросов и оцениванию прочитанного материала [1, с.13].

РЕЗУЛЬТАТЫ

Современное поколение живет в условиях переизбытка информации,

поэтому умение читать и извлекать нужную информацию, осмысливать её, преобразовывать и использовать в процессе деятельности стало важнейшим умением. Чтение связано с пониманием и освоением всех школьных дисциплин. Это залог успешного учения, успешного самообразования в течение всей жизни.

Задача учителя – научить ребенка читать «правильно», «эффективно», «продуктивно». Для развития читательской компетентности школьников перед чтением обязательно поставить цель чтения. Работу по эффективному чтению предполагается начинать с начального звена и вести работу во всех классах.

Продемонстрируем особенности использования стратегий эффективного чтения в среднем звене. Работу по чтению необходимо разделить на этапы: предтекстовый, текстовый и послетекстовый.

На предтекстовом этапе учитель предлагает обучающимся следующие задания: «О чем вас заставляет задуматься название текста? Как вы думаете, о чем пойдет речь в данном тексте? Рассмотрите иллюстрацию к тексту и скажите, о чем будет данный текст? Напишите 5 слов или терминов, которые вы ожидаете встретить в данном тексте».

Во время чтения текста учитель предлагает выписывать ключевые слова, известную и неизвестную информацию, пересказать соседу абзац в пяти предложениях. Уместно задание с пометами: известная, интересная, неизвестная информация. Задание – выбери заголовок к каждому абзацу поможет обучающемуся составить план по содержанию учебного текста. В текстовом периоде много работы планировать не рекомендуем, так как идет сам процесс

восприятия учебной информации. На послетекстовом этапе учитель предлагает задать вопросы друг другу в паре или малой группе по содержанию текста. Учитель может организовать работу с толстыми и токими вопросами. На данном этапе самостоятельной работы в совмещенном классе учащиеся старших классов могут:

- опросить младших школьников;
- посмотреть выписанные ключевые слова;
- проверить, как они провели работу с текстом;
- какое название к абзацу подобрать;
- проконтролировать соответствие вопросов содержанию текста;
- проверить допущенные ошибки, объяснить их;
- оценить работу по критериям и представленным дескрипторам.

Владение стратегиями чтения помогает учителю подготовить задание для учащихся. Учитель может выбрать на свое усмотрение по одному заданию из каждой стратегии, что будет способствовать продуктивному чтению.

На послетекстовом этапе учитель предлагает обучающимся преобразовать сплошной текст в несплошной через создание опорной схемы, таблицы, кластера, графического органайзера.

Процесс преобразования требует навыков высокого порядка: анализировать, синтезировать, группировать, проводить выборочную работу. Таким образом, во время самостоятельной работы эффективное использование стратегий чтения «до чтения», «во время чтения», «после чтения» способствует правильному усвоению входящей информации, готовит учащихся к дальнейшей работе по осмыслению прочитанного текста.

Теперь рассмотрим использование несплошных (дискретных) и смешан-

ных типов текста в среднем звене МКШ. С целью развития функциональной грамотности учащихся в учебниках по обновленным программам значительно расширено количество несплошных текстов.

На основе анализа результатов участия Казахстана в международных исследованиях PISA, PIRLS был изменен ракурс изучения учебных дисциплин в сторону реального использования знаний для решения жизненных задач.

Сегодня девиз организаций образования и педагогов - «Научить учиться», цель среднего образования - способствовать становлению самостоятельной и самобытной личности [2, с. 5].

Учащиеся с первого класса встречаются с несплошными текстами - учатся находить несплошные тексты в окружающей действительности: правила дорожного движения, схема эвакуации из здания школы, схема классных кабинетов школы и своей комнаты и др.

Учебники, составленные по обновленным учебным программам по всем предметам, содержат достаточное количество несплошных текстов. Умение работать с несплошными текстами развивает навыки высокого порядка обучающихся [1, с.4].

В условиях малокомплектной школы и совмещенных классах так же нельзя оставить без внимания работу с этими видами текста. При работе над несплошным текстом обучающиеся должны уметь определить цель создания данного текста, целевую аудиторию текста, средства достижения цели несплошного текста, особенности рассматриваемого вопроса.

Напомним, что к несплошным текстам относятся: графики, диаграммы, - схемы (кластеры), таблицы, географические карты и карты местности, план помещения, местности, сооружения,

входные билеты, проездные, железнодорожные билеты, расписание движения транспорта, карты сайтов и др.

Ученикам предлагаются задания:

- определить цель создания данного текста;
  - определить целевую аудиторию текста;
  - определить средства достижения цели несплошного текста;
  - найти особенности рассматриваемого вопроса;
  - озвучить содержание несплошного текста;
  - составить вопросы к тексту;
  - составить план пересказа содержания несплошного текста, хотим отметить, что в данном случае пересказ рассматривается не как простое воспроизведение текста, а как применение полученных знаний;
  - оценить содержание несплошного текста (чем полезен, где может понадобиться, как и где можно использовать данный текст);
  - сделать выводы по содержанию несплошного текста.
- Автор акцентирует внимание на вопросах, которые нужно задавать обучающимся при чтении любого текста, которые будут способствовать повышению продуктивности чтения:
- О чем пишет автор? (предмет)
  - Почему автор пишет об этом? (цель текста)
  - Кто автор? (авторский голос)
  - Кому пишет автор? (целевая аудитория)
  - В противовес кому пишет автор? (дискуссия)
  - В чем суть? (утверждение)
  - Что из этого следует? (вывод)
  - Как автор доказывает это? (доказательство)
  - Как автор пытается убедить читателя? (техника убеждения).

- Что стоит за всем этим? (скрытые предположения).

Безусловно, это последовательная работа за один урок ученика научить отвечать на эти вопросы учитель отдельной учебной дисциплины не сможет. Поэтому рекомендуем педагогам естественно-математических и гуманитарных дисциплин совместно обсудить и вводить эти вопросы постепенно, регулярно и систематически. Работа над этими вопросами развивает научное видение текста.

В середине урока в качестве самостоятельной работы после чтения текста обучающимся можно предложить работу с графическими органайзерами. Графический органайзер (далее ГО) – это то, что помогает организовать информацию на листе бумаги с целью улучшения понимания, усвоения, запоминания, анализа учебного материала. ГО способствует процессу организованного обучения, способствует удовлетворению образовательных потребностей учеников в достижении учебных целей.

Программа повышения квалификации учителей Руководство для учителя дает следующее определение: «графический организатор - инструмент, который использует визуальные символы, чтобы выразить знания, понятия, мысли или идеи и отношения между ними. Он способствует концентрации мышления учащихся, созданию схем и представлению свои мыслей для других. Графические организаторы могут быть использованы для поддержки планирования, понимания и общения» [1, с. 21].

Продemonстрируем особенности работы с ГО и некоторые из них. ГО решает задачу формирования навыков критического анализа, сравнения, обобщения, умения устанавливать при-

чинно-следственные связи, классифицировать явления, строить логические и критические рассуждения, умозаключения, выводы на основе приведения.

Работа над ГО способствуют развитию коммуникативных навыков, глубокому пониманию и анализу художественного произведения и теоретического текста. ГО развивают функциональную грамотность учащихся, способствуют развитию критического мышления, навыков передачи информации (визуализации) текстового характера в другую форму. Необходимость использования ГО обусловлено прежде всего тем, что на уроках обучающимся приходится работать с большим потоком информации, которые он не может запомнить и освоить полностью. А.А. Леонтьев писал: «...мы должны учить понимать текст» [1, с.21].

Следует помнить, что каждый ГО предназначен для решения своей задачи и организации информации. Учителя и учащиеся могут использовать ГО для развития предметных знаний и языковых навыков, так как ученик при использовании ГО получает возможность проведения своего собственного исследования, делает свои первые шаги в интересный мир открытий. Учителю ГО дает возможность руководить исследовательской деятельностью ученика, оказывать поддержку ученика в достижении целей обучения и удовлетворении образовательных потребностей [3, с. 12].

Важно использовать ГО в соответствии с целями обучения. Рекомендуем вводить ГО последовательно, в совмещенных классах давать задания по одному органайзеру. Учитель дает время учащимся для ведения исследования не менее 10 минут урока. Во время работы учитель подходит к груп-

пам и задает вопрос: «Чем вы сейчас заняты? Что вы делаете? Как вы это делаете?».

Эти вопросы дадут учителю возможность увидеть, на сколько обучающиеся понимают свою деятельность и осуществить дифференциацию через диалог и поддержку. Сначала можно давать двум классам один органайзер так как это поможет достижению одной цели обучения. После завершения работы над постером ученики выбирают спикера, который защищает работу, на защиту выделяется 3-4 минуты. Другие группы оценивают - это важный этап для развития навыков говорения, слушания, оценивания, на него уходит 2-3 минуты. Учителю необходимо рационально использовать время урока и учить этому учащихся. После этого необходимо дать обратную связь, чтобы продемонстрировать удачи и затруднения в выполнении этого задания.

Рекомендации к дальнейшему выполнению заданий подобного рода.

Следует помнить, что обратная связь является одним из средств формирования понимания о ходе учебного процесса, позволяет определить уровень достижения целей и задач обучения, информирует учителя об успехах и затруднениях учащихся. Организация эффективной обратной связи является основой успешного обучения [1, с.16].

Постепенно в совмещенном классе, можно дать двум группам два органайзера. Например: «Гора истории» и «Круги на воде». После выполнения работы учитель использует прием «Карусель»: предлагает группам, выполнявшим один вид работы, обменяться работами для уточнения и расширения информации. Это дает возможность учащимся увидеть и сравнить свое видение и с видением другой группы,

сделать выводы, провести само- и взаимооценку, способствует расширению и углублению понимания информации.

В совмещенных классах, когда учащиеся запомнят назначение каждого органайзера, можно давать сразу несколько органайзеров. Учащиеся выполняют работу, используя только один цвет маркера. По завершению самостоятельной работы в группе рекомендуем использовать прием «Кочевник», когда выполненный одной группой органайзер «кочует» из группы в группу.

Учащиеся знакомятся с работой соседней группы (класса), маркером другого цвета дополняют, уточняют информацию. В каждой группе органайзер находится 5-7 минут. Этого времени достаточно для ознакомления и внесения дополнений.

После того, как органайзеры побывали во всех группах, они возвращаются к его первым создателям, которые знакомятся с дополнениями. Начинается этап обсуждения. Ученики размещают свои работы на стенде и озвучивают свою позицию и ту информацию, которую дополнили другие группы, благодарят за уточнение. Эту работу также можно назвать «расширением информации».

Одновременная работа с разными органайзерами позволяет увидеть целостную картину произведения или другого учебного текста. Акцентируем внимание педагогов на этом моменте.

Умение благодарить учащихся за дополнение будет способствовать созданию благоприятной коллаборативной среды, развивать способность прислушиваться к мнению других, воспитывает толерантность и умение созидать, не видеть в других оппонентов. Работа с ГО развивает универсальные учебные навыки, которые необходимы для изу-

чения дисциплин естественно-математического и гуманитарного цикла.

ГО подходят для организации самостоятельной работы по всем учебным дисциплинам. В тоже время некоторые ГО хороши для использования на уроках языковых дисциплин и литературы, например, ГО «Гора истории», «График эмоций», «Луковица», «Персонаж на стене», «Силуэт на стене», «Сюжетная таблица», «Читательский дневник». Для естественно-математических дисциплин хорошо подходят «Диаграмма Венна», «Двойной, тройной пузырь», «Радиальная диаграмма»,

На этапе середина урока, учитель не забывает о дифференциации. МКШ дает большие возможности для дифференциации и индивидуализации учебного процесса.

Под дифференциацией в обучении – понимают практику разнообразия уроков для размещения различных учащихся в одном классе. Например, размещение инструкций в соответствии с потребностями, способностями и интересами учащихся и для удовлетворения их различных образовательных уровней [4].

Дифференциация обучения позволяет организовать учебный процесс на основе учета индивидуальных особенностей личности, обеспечить усвоение всеми учениками содержания образования, которое может быть различным для разных учащихся, но с обязательным для всех выделением инвариантной части.

Для дифференциации учителем дается один материал, но при этом от каждого обучающегося разный ожидается итог: один может составить толстые или тонкие вопросы, другой учащийся может составить план высказывания или шпаргалку, по которой сосед по парте

смог бы пересказать, третий учащийся выписывает ключевые слова и выявляет главную и второстепенную мысль. При этом, предоставляя всем ученикам инструкцию, нужно убедиться в том, что каждый понимает, что от него ждут (ожидаемый результат).

На уроке языка или литературы можно предложить творческое задание придумать продолжение. Во время самостоятельной работы учитель задает вопросы: «Чем вы заняты? Как вы это делаете? В какой последовательности делаете или решаете задачу?» Если обучающиеся могут сразу ответить, значит, они понимают, что делают. Так учителем осуществляется дифференциация через диалог и оказание поддержки.

Учитель может использовать способ дифференциации по темпу, для обучающихся может подготовить несколько дополнительных заданий, а для медлительных учащихся дать дополнительное время. Некоторые ученики могут работать с более сложными источниками.

Диапазон источников будет варьироваться от текстов для дискуссий до сложных текстов. Учитель может заблаговременно подготовить словари или сайты, ученику предлагают посмотреть и поработать с терминами из разных источников, увидеть их сходство и различие. У обучающегося формируется культура работы с различными источниками – это будет дифференциация по источникам. Учитель знает уровень знаний своих учеников, это позволяет ему подготовить задания разной сложности, для этого им используются таксономия Блума.

Следующий способ дифференциации - оценивание. Ученики оцениваются учителем постоянно через реплики (вы в правильном направлении, у вас хорошо получается, измените подход,

уточните информацию, как можно сделать по-другому, какое еще решение можно найти).

В середине урока после выполнения основного задания и конце урока важно проведение различных видов формативного оценивания. В условиях обновления содержания школьного образования изменяется и система оценивания деятельности учащихся. Изменились принципы оценивания. Оценивание достижений ученика идет в соответствии с критериями успеха, осуществляется с помощью формативного и суммативного оценивания (об оценивании речь пойдет ниже). Напоминаем, что формативное оценивание является составной необходимой частью критериального оценивания.

Незнание педагогами МКШ видов формативного оценивания приводит к неэффективному, результатам обучения в классах с малой наполняемостью или же приводит к гиперконтролю, как следствие, к высокому уровню тревожности обучающихся. По этой причине, мы подробно остановимся на этом виде оценивания.

Формативное оценивание - это вид оценивания, которое проводится непрерывно и обеспечивает обратную связь между учителем и учащимися, что позволяет своевременно корректировать учебный процесс, при этом результаты и не фиксируются в виде оценок [4, с. 22].

Перед проведением оценивания учителю важно ознакомить учащихся с целями обучения и критериями успеха.

При ФО обучающийся имеет право на ошибку и ее исправление. Это позволяет определить возможности обучающегося, выявить этап, на котором ученик испытывает трудности, помочь в достижении наилучших результатов,

своевременно корректировать учебный процесс.

Учителю следует помнить, что оценивание напрямую связано с целями преподавания: оценивают те же навыки, которые развивали. Оно направлено на коррекцию навыков, знаний, на повышение мотивации учащегося, на определение достижений каждого учащегося.

Наблюдение за процессом оценивания на уроках у коллег показало, что не всеми учителями правильно используются возможности формативного оценивания.

В большинстве случаев процесс ограничивается лайками «нравится/ не нравится», цветовыми обозначениями «верно/неверно», что совершенно не способствует развитию аналитического и критического мышления и речи учащихся.

Эти приемы предназначены для поддержки мотивации учащихся, мы же хотим акцентировать внимание учителей на формативном оценивании, которое с помощью дескрипторов помогло бы учащимся дойти до цели урока и поддерживали бы обучение.

Учителю следует различать, что виды ФО бывают эмоциональными, мотивирующими и конструктивными и соответственно правильно отбирать для своего урока

Так в начале урока после обеспечения связи с предыдущим обучением или работы с ребусом, кроссвордом проводится эмоциональное ФО, для повышения мотивации учащихся, создания позитивного настроения к уроку: «Аплодисменты», «Смайлики», «Звездочки», «Градусник настроения», «Сигнал рукой – кулачки». В этих случаях учитель может оценить не только результат, но и старание ученика.

Поддержку этого стремления может осуществить похвалой, комплиментом, одобрением. Чаще всего учителями используются ФО для выявления эмоционального состояния учащихся. Оно обычно демонстрируется приемом «Смайлик» (положительная, нейтральная или отрицательная эмоция), приемом «Светофор»: зеленый цвет, что помогло мне хорошо понять тему урока; желтый цвет, что я не понял; красный цвет, что мешало мне в понимании темы, какие трудности у меня возникли.

Тогда как совершенно необходимо научить соотносить цели и результат: что необходимо было сделать и что получилось. Во время ответов учащихся учитель просит быть к себе добрее или быть к себе строже, учит быть объективным к себе и товарищам. ФО может дать реакцию на использованные учителем методы и приемы обучения. ФО может дать отклик на эмоциональное состояние учеников и после работы по определенной теме, а может дать обратную связь на содержание пройденного материала и отражать уровень освоения темы.

После парной работы, устного ответа учащегося уместно проведение мотивирующего ФО: «Похвала и одобрение товарища», «Две звезды и одно пожелание другу», «Комплименты напарнику», «Сэндвич». Его проводят для оценки старания ученика, чтобы он убедился, что движется в правильном направлении. Учителю не нужно подбирать критерии и дескрипторы к каждому заданию, а важно выбрать самое значимое упражнение или задание, составить к нему дескриптор. В конце урока необходимо проведение конструктивного ФО, где обучающиеся индивидуально показывают свою работу, анализируют свои достижения, отмечают затруднения и те моменты, над

которыми еще предстоит поработать.

Автор обращает внимание на непрерывность процесса оценивания в ходе обучения. В отличие от традиционного оценивания, когда оценка выставлялась учителем в конце урока как вердикт, ФО проводится после окончания каждого этапа урока и обязательно соотносится с поставленной перед заданием целью. Учитель напоминает ученикам: «Что мы должны были сделать? С какой целью вы выполняли задание? Как вы узнали, что вы достигли цели? Как вы узнали, что вы выполнили правильно?». Учитель наблюдает за работой учеников, помогая в осознании уровня достижения цели. Если ученик увидел свою ошибку, он имеет возможность ее исправить и достигнуть цели.

ФО может проводиться как учителем, так и учащимися, при этом используются разные виды оценивания: самооценивание, взаимооценивание, оценка учителем. При самооценивании ученик учится смотреть на себя со стороны, соотносить свою деятельность с учебной задачей: «Нам надо было прослушать и понять, о чем говорится в сказке. Я узнал, что в сказке говорится о том, как все тянули дружно репку, поэтому я хорошо работал». «Я хорошо работал, потому что правильно расставил картинки из сказки». При взаимооценивании ученики учатся давать аргументированную оценку работе товарища. В этом возрасте ученики желают дать хорошую оценку, но не знают, как. При взаимооценивании учителю следует помочь ученикам соотнести результат работы ученика с целями задания, тогда учащиеся смогут давать объективную оценку: «Он работал хорошо, потому что он правильно ответил на вопросы, он правильно подобрал слова». Ученик не говорит: «Нравится или не нравится», а пытается дать объектив-

ную оценку согласно дескрипторам.

При ФО учащийся имеет право на ошибку, ее исправление, это позволяет определить возможности обучающегося, своевременно выявить уровень достижений, скорректировать процесс обучения. В старших классах формативное оценивание могут усложнить следующими вопросами: «*Что было непонятно в этом задании, как вы собираетесь справиться с этим?*». Или предлагаются фразы, которые необходимо дополнить:

1. *Мне было интересно....*
2. *Сегодня я узнал(а).....*
3. *Сегодня я научил(а)ся(сь) применять....*
4. *У меня получилось...*
5. *У меня вызвало затруднения....*
6. *Я почувствовал(а) или осознал(а)...*
7. *Мне стоит поработать над осмыслением...*

Существует еще одна особенность процесса оценивания. Он играет важную роль в формировании мотивов к обучению. Мотивация во время оценивания либо возрастает, либо снижается. Но отрицательно влияет на школьника отсутствие оценки, ученик видит безразличие со стороны взрослого и теряет интерес к обучению, поэтому очень важно, чтобы дети видели заинтересованность как со стороны педагогов, так и со стороны родителей.

Известный российский исследователь Б.Г. Ананьев пишет: «Отсутствие оценки является самым худшим видом оценки, поскольку это воздействие не ориентирующее, а дезориентирующее, не положительно стимулирующее, а депрессирующее объект, заставляющее человека строить собственную самооценку не на основе объективной оценки, в которой отражены действительные его знания, а на весьма субъективных

истолкованиях намеков, полупонятных ситуаций, поведения педагога и учеников» [5, с. 20].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дескрипторы к заданию должны быть ясными, точными, чтобы решение учителя при оценивании было объективным. Кроме того, дескрипторы позволяют определить, на каком этапе выполнения задания учащийся испытывает трудности.

В разделе «Традиции и фольклор» даны следующие цели по развитию навыка слушания: понимать значение знакомых слов, имеющих отношение к повседневной жизни, демонстрировать понимание через комментирование, задавание вопросов. По развитию навыка чтения обозначена цель: читать целыми словами. Приведем дескриптор к заданию: понимает значение слов по теме «Наурыз», комментирует видеоролик и находит слова, относящиеся к данной теме, отвечает на вопросы и задает вопросы по теме.

Важно продумать, с помощью какого приема будет оцениваться то или иное задание, следует менять формы ФО, чтобы они учащимся не наскучили и не стали привычными.

Учителем проводится обратная связь как пленарное заседание после каждого задания, которые имеют цель осмысления происходящего на занятиях. Обратная связь, во время которой ученики озвучивают свое личное мнение о том, что они делали, как это делали, что у них получилось, что могло получиться еще лучше и почему они достигли именно такого результата.

Учителю следует помнить, что обратная связь – это конкретное действие, ситуация, направляющая к цели, процессу получения, а также понимания спорных вопросов и проблем.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Программа курсов повышения квалификации педагогов русского языка и литературы с казахским языком обучения в рамках обновления содержания среднего образования Республики Казахстан: руководство для учителя. – Астана: Назарбаев интеллектуальная школа, 2016. – 17 с.
2. Механизм организации учебного процесса обучающихся в совмещенных классах МКШ по действующей и обновленной программ обучения: методическое пособие. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2017. – 1 ч. – 160 с.
3. Методические рекомендации по организации самостоятельной работы обучающихся МКШ. – Нур-Султан: НАО им. И. Алтынсарина, 2019. – 170 с.
4. Руководство по критериальному оцениванию для региональных и школьных координаторов: учебно-методическое пособие. – Астана: Назарбаев интеллектуальная школа, 2016. – 37 с.
5. Ананьев, Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность / Б.Г. Ананьев. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 134 с.

Б.Т. КӘРІМОВА¹

**БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ ЖАҒДАЙЫНДА ШАҒЫН ЖИНАҚТЫ
МЕКТЕПТЕРДІҢ БІРІКТІРІЛГЕН СЫНЫПТАРЫ ҮШІН ҚЫСҚА МЕРЗІМДІ САБАҚТЫ
ЖОСПАРЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

¹Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан, e-mail: bkarim1967@mail.ru

B.T. KARIMOVA¹

**FEATURES OF DRAWING UP SHORT-TERM LESSON PLANNING FOR COMBINED CLASSES
OF SMALL SCHOOLS IN THE CONDITIONS OF UPDATING THE CONTENT OF EDUCATION**

¹National Academy of education named after I. Altynsarin,
Nur-Sultan, Kazakhstan, e-mail: bkarim1967@mail.ru

Аңдатпа. Тәжірибеге бағытталған мақалада шағын жинақты мектептердің біріктірілген сыныптарында сабақты ұйымдастырудың әдістемелік және практикалық мәселелері қарастырылады. Сабақтың әр кезеңі талданады, сабақтың сипатталатын кезеңдерінің тиімділігін арттыру әдістері мен тәсілдері ұсынылады. Түрліше формативті бағалауды өткізу мен дифференциация тәсілдерін жүзеге асыруға қатысты нақты ұсынымдар беріледі.

Түйін сөздер: сабақ кезеңі, сабақ басы, сабақ ортасы, саралау әдісі, графикалық органайзер, қалыптастырушы бағалау, кері байланыс, дескриптор

Abstract. The practice-oriented article discusses the methodological and practical problems of organizing a lesson in the combined classes of ungraded schools. Here given the analysis of the each stage of the lesson, also methods and techniques increasing the effectiveness of the lessons' described stages are proposed. Concrete recommendations for the implementation of differentiation methods and for carrying out various types of formative assessment are given.

Key words: stage of the lesson, the beginning of the lesson, the main part of the lesson, differentiation method, graphic organizer, formative assessment, feedback, descriptor.

FTAMP 16.31.51

Н.Ж. ҚҰРМАН¹¹М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің Қазақстан филиалы, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан, e-mail: nessibeli_k@mail.ru

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІНЕН ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа. Мақалада қазақ тілі мен қазақ әдебиетінен жаңартылған білім мазмұнды оқу бағдарламаларының функционалдығы туралы мәселелер қарастырылады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда оқу әрекетін бағалаудың критериялық жүйесі ерекше орынға ие болады. Критериялды бағалау барысында оқушылардың оқу жетістіктері өзара салыстырылмайды және оның пәндік не тақырыптық құзыреттілігі жөнінде ақпарат анық беріледі. Функционалдық сауаттылық – мектепте берілетін білім мазмұнынан оқушы қандай өмірлік қажетті дағдылармен қаруланғанымен өлшенетін адамның қабілеті.

Түйін сөздер: жаңартылған оқу бағдарламалары, функционалдық сауаттылық, қазақ тілі, критериялды бағалау.

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының Президенті К.Қ.Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында білім сапасын, оқулық сапасын көтеру міндетін алға қойды [1].

Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымды дамытудың 2016-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы қазақстандық мектептерде жаңартылған білім мазмұнын оқыту тәжірибесіне енгізудің кезеңдік жоспарын белгіледі [2].

Қазіргі замандағы білім беру жүйесінде білім мазмұнын құрау және жүйелеу проблемасы пәндік принциппен жүзеге асырылатыны белгілі. Басқаша айтсақ, оқу пәндерінің әр сыныпта бірінен соң бірі және басқа пәндермен қатар оқытылуы жолға қойылған. Пәндік жолмен оқыту

ақпарат беру әдісі мен түсіндіру әдісі арқылы жүзеге асырылады.

Десек те, заманның қарқынды даму барысы білім мазмұнын меңгертудегі пәндік принциптің тар аяда қалдыратынын көрсетіп келеді. Өйткені адамзат жинақтаған соншалықты мол ақпараттың барлығын пән мазмұны арқылы меңгерту мүмкін еместігі белгілі болып отыр.

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Ғылым салаларында жинақталған мазмұнның соншама көп болуы ендігі ретте мектептегі білім мазмұнының аясына қайсысын іріктеп алса дұрыс болар еді деген маңызды проблеманы алға қойып отыр. Ғылымда үздіксіз жүріп жататын дифференциация және интеграция процестері жаңалықтардың

түрлерін одан әрі молайтып, нәтижесінде мектеп пен жоғары оқу орындарындағы білім мазмұнын өзгерту, жетілдіру мәселесі жыл артқан сайын күрделеніп келеді.

Қазіргі оқушылардың математикалық және тілдік қабілеттері олардың ойлау ерекшеліктеріне де ерекше әсер етуде. Компьютерлік және ақпараттық-коммуникациялық және тұрмыстық технологияларды кеңінен қолдану оқушылардың білім мазмұнына деген басқаша көзқарасын тудырып отыр. Мұны ғалымдар және мұғалімдермен бірге ата-аналар да, тұтас қоғам да мойындауы керек.

Қазіргі оқушының осыдан 10 жыл бұрынғы оқушыдан ал кеңестік дәуірдегі оқушыдан тіпті де өзгешелігі - «маған бұл білім мазмұны өміріме қажет пе?» деген сұрақты қоя алады. Оған көптеген мұғалімдер жауап бере алмай, кей жағдайда сұрақтың аяғы педагог пен оқушының арасындағы кикілжіңмен аяқталуы мүмкін. Шындығында, қазіргі оқушы өзін қоршаған барлық бұйымдарға «маған керек пе?» деп қарай алатын деңгейге жеткенін, оның түп себебі нарықтық көзқарастың қалыптасуынан екендігін, барлық білімге де функционалдық, прагматикалық тұрғыдан қарай алатын жеке тұлға қалыптасқанын мойындау ғана керек болып отыр.

ӘДІСНАМА

Қазақстанда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру бойынша мемлекеттік деңгейде 2012 жылғы 25 маусымда №832 қаулысымен бекітілген «Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары» қабылданғаны белгілі. Осы маңызды құжатта былай деп

жазылған: «Ұлттық жоспардың мақсаты – Қазақстан Республикасындағы мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін жағдай жасау. Ұлттық жоспардың міндеттері:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытудың отандық және халықаралық практикасын зерделеу.

2. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша шаралар жүйесін іске асырудың тетіктерін анықтау.

3. Білім мазмұнын жаңғыртуды қамтамасыз ету: стандарттар, оқу жоспарлары мен бағдарламалар.

4. Білім беру процесін оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу.

5. Мектеп оқушыларының білім сапасын бағалау және мониторинг жүргізу жүйесін дамыту.

6. Мектептің және қосымша білім беру жүйесі ұйымдарының материалдық-техникалық базасын нығайту» [3].

Жаңартылған оқу бағдарламаларын, оқу-әдістемелік қамтамасыз ету мәселелері бойынша көпшіліктің «сұрақтар қоюына сауатты жауап біреу - барлық жаңартулар, өзгертулер, толықтырулар Үкіметтің 2012 жылы қабылдаған Қаулысының негізінде жүргізіліп жатқан, дидактикалық процестерді жаңа заман талаптарына сәйкес дамытуға үлесін қосып жатқан, сол арқылы қазақстандық білім беру жүйесін әлемдегі алдыңғы қатарлы білім беру жүйесіне қарай бағдарлау ниетімен жасалып жатқан игі істер.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығы дегеніміз мынадай компоненттерден тұрады:

- негізгі мәліметтерді, ережелерді, принциптерді білуі;

- өмірдегі түрлі салаларда стандартты міндеттерді шешудің

танымдық негізін құрайтын жалпы ұғымдар мен дағдыларды меңгеруі;

- өмірінде жеке басының қауіпсіздігін сақтау ережелерін білуі және қолдануы;

- қазіргі заман әлеміндегі құндылықтар мен нормаларды тани білуі, бағдарлай алуы, дайын болуы;

- өмірдің өзіндік ерекшеліктерін өз өмірінің сұраныстарына қарай қабылдай білуі;

- саналы түрде білім деңгейін көтеріп отыруға деген ұмтылысы болуы.

Жаңартылған білім мазмұны берілген оқу бағдарламаларының ерекшеліктері неде екенін бірнеше факторлармен көрсетейік:

- ең алдымен, осы кезге дейінгі басты болып келген пәндік принциптің ғылымдамуындағы дифференциациялық және интеграциялық үрдістермен сәйкестігі алшақ болуы байқалуда, сондықтан ғылым салаларының өзара кірігіп жатқан нүктесінде жаңа ғылым саласы пайда болып жататыны мектептегі оқу бағдарламаларындағы білім мазмұнымен сәйкес келмей жататыны анықталуда;

- екіншіден, оқушылардың заман дамуына сай, прагматикалық және бәсекеге қабілеттілік көзқарастарының орнығып келе жатқаны айқын танылуда; оқушылар барлық пәндерге, және пәндердің білім мазмұнына өзінің өмірден іздейтін қажеттіліктерін қанағаттандыруға қаншалықты сәйкес екендігін білгісі келеді, тіпті сол қажеттілігін таба алмай, дал болады; инновациялық оқыту технологиялары баланың ойлауы мен дүниенің тануына жаңа әдіс-тәсілдер арқылы әсер етіп, жаңаша жолдармен білім іздеуді үйретуде, ал білім мазмұны сол қарқыннан қалып қойған болса,

дидактикалық «конфликт» немесе тоқырау туындайтыны белгілі;

- үшіншіден, пәннің түпкөзі болып табылатын ғылым салаларында соңғы жылдары ашылған соншалықты мол жаңалықтар легі, интернеттегі ғылыми контенттің молдығы, қазақстандық үштілділік саясаттың дамуы, Қазақстанның халықаралық байланысқа енуі, білім алуға әлемнің көптеген түкпіріне бару мүмкіндігі – барлығы оқушының мектепте меңгеруі тиіс білім мазмұнының бір ғана пәндік принциппен жүйелеуге сыймайтынын дәлелдеуде;

- төртіншіден, мысалға қазақ тілі мен қазақ әдебиетін алатын болсақ, қаншама тілдік және әдебиет ақпараты жиналғанымен, олардың қайсысын ерекше құндылық ретінде меңгертсе де, аздық танытар еді; сонау Күлтегін ескерткішіндегі ата-бабадан қалған қастерлі жазудан бастап бүгінгі Тәуелсіз Қазақстан әдебиетіне дейінгі барлық-барлық әдеби шығармалардың әрқайсысы да - әр қазақ үшін құндылық, бірақ олардың барлығын әдебиет сабақтарында мазмұн талдап беру оқушылар үшін мүмкін емес;

- бұл айтылғандардан туындайтын бесінші фактор – қазақстандық жаңартылған оқу бағдарламаларының дидактикалық негіздемесінің жасалма-ғандығы қоғамда көптеген сұрақ туындатып, тіпті ескі оқу бағдарламаларының көкіректерін кере, «өре түрегеліп» кететін кездері де болып жатқанын көріп отырмыз.

Осылардың барлығына нақты жауап беретін және жаңартылған мазмұндағы білім беретін оқу бағдарламаларының теориялық тірегі бола алатын Қазақстан дидактикасын дайындаудың жедел қолға алынуы – заман талабы.

НӘТИЖЕЛЕРІ

Дидактика – оқыту теориясын зерттейтін педагогиканың маңызды бір саласы [4]. Жаңа дидактикалық көзқарастың бастауы қазіргі ғылымдағы синтездің, интеграцияның, кіріктірудің нәтижесінде жаңа түйіскен нүктелердің ұзын жолға айналып жатқанын және оны мектепте, жоғары оқу орындарында оқытудың ерекшеліктерінен басталады.

Әрине, жаңартылған білім мазмұнын меңгерту көзделген жаңа оқу бағдарламаларын білім философиясы тұрғысынан диалектиканың «терістеуді терістеу» заңы негізінде де негіздеуге болар еді. Бірақ оған осы мақаланың көлемі де, мақсаты да басқа болғандықтан, оны алдағы уақыттың еншісіне қалдырамыз.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мақсаты мен міндеттері орта мектепке арналған «Қазақ тілі» «Қазақ әдебиеті» және «Қазақ тілі мен әдебиеті» оқу бағдарламаларында жүйелі де сабақтасқан бірізділікпен құралған оқу мақсаттары негізінде көрініс тапқан.

Заманауи әлеуметтік-экономикалық қарқынды даму кезеңінде оқушының алатын білімі оның өміріне көмектесетін сенімді білім болуы тиіс. Жаңартылған білім мазмұнды оқу бағдарламаларының атқаратын бірнеше функционалдық міндеттері бар, олар: оқу-танымдық функциясы; дамытушылық функциясы; тәрбиелік функциясы; коммуникативтік функциясы; ұйымдастырушылық-әдістемелік функциясы; мотивациялық функциясы; конструктивтік және жобалау-болжам жасау функциясы.

Осылардың ішінде коммуникативтік функциясы туралы қысқаша тоқталайық. Коммуникативтік функцияның түпкі көздейтін міндеті - білім беруші мен

білім алушының, білім алушы мен білім алушының, білім алушы мен оны қоршаған барлық өзге ортаның қарым-қатынас жасауына қажетті дағдыларын қалыптастыру. Тұтас педагогикалық процестің нақ өзекті тетігі болып табылатын коммуникативтік функция оқу процесін оқу-танымдық, оқу-ізденімді, оқу-зерттеушілік процеске айналдарудың да негізі болып саналады [5].

Қазіргі кезеңде коммуникативтік функцияның білім мазмұнындағы атқаратын қызметі дидактикада толыққанды зерттеліп, танылып болған жоқ. Коммуникативтік функция білім беру процесінің субъектілерінің – мұғалім мен оқушы – арасындағы байланыстар мен қарым-қатынастардың жүйесін көрсетеді. Бұл жүйеде, әрине, мұғалімнің жетекші рөлі айқын, десек те, «субъектілік-субъектілік» дидактикалық қатынаста оқушының танушы ретіндегі рөлі де аса құнды болып табылады. Білім мазмұнының коммуникативтік функциясы мұғалімнің сабақты, жалпы білім беру процесін, білім беру кеңістігін ұйымдастыруда барлық оқушылардың белсенді, саналы, өз бетімен жұмыс жасайтын, креативті, шығармашыл болуын қамтамасыз етуі арқылы анықталады.

Коммуникативтік бағдарлы оқыту – қазақ тілі мен қазақ әдебиеті бойынша оқу бағдарламаларының басым мақсаттарының бірі. Коммуникативтік бағдарлы оқу бағдарламасының қажеттілігі, біріншіден, әрбір адамның, тұтас қоғамның өміріндегі коммуникативтік процестердің алатын маңызды орнымен анықталады. Екіншіден, тіл білімінің, дидактиканың, жеке пән әдістемелерінің, барлық басқа ғылым салаларының қарқынмен дамуы жалпы коммуникацияға, тілдің

басты функциясы – коммуникациялық/ қатысым құралы болу қызметіне, адамдардың коммуникативтік дағдыларды игеруге деген қарқынмен ұмтылуы үлкен себеп болып табылады.

Қазақ тілі мен қазақ әдебиеті бағдарламасында ұстанылған коммуникативтік бағыт толығымен оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға арналады. Оны коммуникативтік төрт әрекеттің аясына тоғыстырыла құрылған оқу мақсаттары негізінде көруге болады. Оқу бағдарламаларында тыңдау және түсіну, айту/сөйлеу, оқу, жазу дағдыларын қалыптастырып, дамыту көзделгенде, ол міндетті оқушыға тек оған қажетті функционалдық сауаттылық дағдыларының қалыптастыра отырып шешу алға қойылған.

Функционалдық сауаттылыққа коммуникативтік құзыретті қалыптастыру, дамыту арқылы қол жеткізу көзделген жаңа мазмұнды оқу бағдарламаларында бұрынғыдай, тілдік немесе әдеби тақырыптар негізінде емес, оқу мақсаттары мен оқушы меңгеруі тиіс дағдылар негізгі орынға қойылып отыр.

Көп жағдайда осы орын алмасулар дәстүрлі жүйемен сабақ беріп келген мұғалімдердің, ата-аналардың, бірқатар қоғам қайраткерлерінің тарапынан түсінбестіктерін туғызуда. Ал шындығында, функционалдық сауаттылық - оқушының неше әдеби шығарма оқығаны, жаттағаны, қанша тілдік ережені жатқа білуі арқылы өлшенбейтін құбылыс. Функционалдық сауаттылық – мектепте берілетін білім мазмұнынан оқушы қандай өмірлік қажетті дағдылармен қаруланғанымен өлшенетін адамның қабілеті.

Егер қажетті оқу мақсаттарына тиісті міндеттерді шешу негізінде түрлі

әдістер арқылы қол жеткізілсе, онда оқушы меңгерген әдіс-тәсілдері мен дағдылары арқылы кез келген әдеби шығарманы терең түсінуге, жан-жақты талдауға, мазмұнындағы әдеби-тілдік құндылықтарды өміріне жарата алатын тұлға деңгейіне өсе алады.

Ал дәстүрлі мектепте қазақтың, мысалы, мыңға жуық танымал ақын-жазушысының қайсысының да ұлттық тұрғыдан қымбат құндылық болып табылатын шығармасын оқып үлгере алар ма еді? Тіл байлығымыздың қай деңгейін, қай саласын толық меңгеріп үлгерер еді? Әрине, ең дұрысы, үздік көркем шығарма және көркем емес мәтіндер үлгісін ала отырып, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру арқылы өз бетімен қажетінше тілдік бірліктерді сауатты қолдануға және әдеби шығармаларды қажетінше оқып, талдай-түсініп, өміріне жарата білуге дағдыландыру керек.

Оқушылар тыңдалған мәтін бойынша болжау жасауға, аудиомәтінді түсіну және қойылған сұрақтарға дұрыс жауап беруге, түрлі жанр бойынша тыңдаған мәтінді түрлі тұрғыдан талдауға, жалпы тыңдау мәдениетін дамытуға, диалог құруға, сөйлеу этикетін қалыптастыру т.б. көптеген оқу мақсаттары тыңдалым блогы арқылы орындалуы көзделеді.

Оқылған мәтін арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруды көздейтін оқу мақсаттарының кейбірін көрсетейік:

- оқылған ақпаратты түсіну,
- тіл бірліктерінің негізінде мәтіннің стильдік ерекшелігін тани білу,
- мәтіннің жанрлық ерекшелігін анықтау,
- мәтінді тілдік талдау,
- мәтінді композициялық талдау,
- мәтіннің құрылымдық ерек-

шеліктерін талдау,

- тілдік талдау арқылы автордың позициясын тану,

- мәтіндегі мәліметтерді өңдей білу,

- түрлі ресурстардан қажетті ақпарат алып оқу,

- ақпараттармен бөлісу т.б. толып жатқан оқу мақсаттары қойылады.

Жазу дағдыларын қалыптастыру және дамыту үшін келесідей оқу мақсаттары белгіленеді:

- жоспар, оның қарапайым, күрделі иүрлерін құра білу,

- тезистік, күрделі-сызба түрлерін құру,

- белгілі бір аудиторияға лайықты түрлі стильдегі әңгіме, мақала, интервью, нұсқаулық құрастыру,

- қолжазба және электрондық үлгіде мәтіндер құрау,

- дәйекті дәлелдер мен тілдік құралдарды орынды қолданып, логикалық жүйелі құрастырылған, ойы анық, эссе, оның ішінде, «келісу, келіспеу» эссесі, дискуссивті, аргументативті эссе жазу, тағы басқа толып жатқан жазылым дағдыларын меңгеру,

- ақпаратты іріктей отырып, жинақы мәтін, атап айтқанда, тезис, аннотация, рецензия, конспектілеу мәтіндерін жазу,

- түрлі жағдаяттарға сай өз ойын креативті жазу, мысалы, өлең, хат, әдеби эссе, блог жазу, ертегі, әңгімелеу және суреттеу мәтіндері, қысқа сценарий, мәтін құрылымын сақтай отырып, әртүрлі графиктік мәтіндегі кесте, диаграмма, сызба деректерді салыстырып, маңызды тұстары мен үрдістерді талдап жазу,

- өзіндік тұжырым жасау,

- жазба жұмысын абзац пен бөліктерге бөлу,

- өз ойы, ақпаратты, идеяны дұрыс

жүйелеп, логикалық және стильдік түзетулер енгізу,

- редакциялау және тағы басқа көптеген оқу мақсаттарына қол жеткізу көзделеді.

Қазақ тілі жүйесінен берілетін білім мазмұны: сөйлеу ағымындағы интонацияның құрамдас бөліктері, әуен, әуез, тембр, қарқын, кідірісті сөйлеу мәнеріне сай қолдану, тілдік бірліктерді орфографиялық нормаға сай жазу, сөздік қор және сөздік құрам ерекшеліктерін түсініп қолдану, лексикалық қорды байыту, стилистика заңдылықтарын дұрыс қолдану, сөзжасамдық және синтаксистік нормаларды сақтай білу, мәтін нормаларын яғни мәтін құрылымын, абзац, мәтін бөліктері, тақырып, сақтап жазу. Сөйлем және мәтін деңгейінде тыныс белгілерін қолдана білу.

Әрине, қазақ тілінен меңгертілетін білім мазмұны оқу мақсаттарынан келіп туындайтын жаңартылған оқу бағдарламасында көрсетілген негізгі дағдылар жоғарыда көрсетілгендермен шектелмейді. Біз тек бірқатарын ғана атап көрсеттік.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда оқу әрекетін бағалаудың критериалдық жүйесі ерекше орынға ие болады.

Критериалды бағалау туралы оны ең алғаш қолданысқа енгізген Роберт Юджин Глейзер, оны оқушылардың оқу жетістіктерін білім беру мақсаттары мен мазмұнына сәйкес, ұжым ішінде өңделген, оқушыға, ата-анаға және мұғалімге түсінікті нақты анықталған критерийлерге негізделген үдеріс екенін атап өтеді. Критериалды бағалау барысында оқушылардың оқу жетістіктері өзара салыстырылмайды және оның пәндік не тақырыптық құзыреттілігі жөнінде ақпарат анық беріледі [6].

Қазақстандық білім жүйесінің сапасын, бәсекелестігін арттыру мақсатында елдегі он бес жасар оқушылардың білім жетістіктерін анықтауға PISA Халықаралық зерттеуіне 2009 жылдан қатыса бастағаны белгілі [7].

Қазақстандық мектептерде қазіргі кезде критериалдық бағалаудың ағымдық және қорытынды бағалаудеген түрлері қолданылады. Критериалдық бағалауда оқу мақсаттарының нақты көрінісі басты болып табылады [8].

Қазақ тілінен жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасын жүзеге асыруда, әрине, орталық орын оқулыққа берілетіні белгілі. Бұл мәселе туралы келесі мақаламызда арнайы қарастырылатын болғандықтан бұл жерде тек мәселені атап кетумен шектелеміз. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда қазақ тілінен жаңартылған оқу бағдарламаларын сапалылықпен жүзеге асыруда сенімді тірек болатын оқытудың педагогикалық технологиялары және сапалы әдістер жүйесі екені белгілі. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда мектептің,

қоғамның әсіресе, ата-аналардың да жауапкершілігі зор екенін әрдайым назарда ұстау керек [9].

ҚОРЫТЫНДЫ

Мақаланың тақырыбы кең ауқымды болғандықтан, осы бағытты қамтитын мол лингводидактикалық мәселелерді мақалалар сериясында біртіндеп жазып келеміз. Десек те, қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мәселесі арнайы ғылыми конференция, дидактикалық кеңесулер, әдістемелік семинарлар, ғылыми-педагогикалық мақалалар жинағы, монография түрінде зерттеле берілуі керек. Және бұл мәселе Ыбырай Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының қазақ тілі мен әдебиеті секторы басшылық етіп, жүйелілікпен жүргізілуі керек. Өйткені оқушылардың қазақ тілінен функционалдық сауаттылығын қалыптастыру - эпизодтық емес, сабақтасқан, бірізді және үздіксіз жұмыстар нәтижесінде ғана шешілетін проблема. Осындай келелі мәселеге аз да болса ой қозғау салу мақсатындағы мақала келесі лектерде толықтырылады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1. Тоқаев, Қ.К. Қазақстан халқына Жолдау / Қ. К.Тоқаев. – Нұр-Сұлтан, 2019. - (http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana).
2. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016 - 2020 годы. – Астана, 2016.
3. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары: 2012 жылғы 25 маусымда №832 қаулысымен бекітілген. – (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200000832>).
4. Леднев, В.С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы / В.С. Леднев. – М.: Высшая школа, 1991. – 224 с.
5. Ситаров, В.А. Дидактика / В.А. Ситаров. – Москва: Академия, 2004. – 368 с.
6. Glaser, R. Instructional technology and the measurement of learning outcomes: some questions / R. Glaser // The American psychologist. – 1963. - Vol.18. - P. 519 – 521.
7. Международное исследование PISA: методическое пособие. – Астана: МОН РК, 2013

.-15. – 123 с.

8. Урмашев, Б.А. Критериалды бағалау технологиясы: оқу құралы / Б.А. Урмашев. – Алматы: «ССК», 2016. – 140 б.

9. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда ата-аналар ықпалын бағалау. – Астана: Ақпараттық-талдау орталығы, 2015. – 59 б.

Н.Ж. Құрман¹

РОЛЬ ОБНОВЛЕННОЙ ПРОГРАММЫ ПО КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ В ФОРМИРОВАНИИ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

¹Московский государственный университет имени М.В.Ломоносова,
Казахстанский филиал, г. Нур-Султан, Казахстан, e-mail: nessibeli_k@mail.ru

N.Zh. Kurman¹

THE ROLE OF THE UPDATED KAZAKH LANGUAGE PROGRAM IN THE FORMATION OF FUNCTIONAL LITERACY OF STUDENTS

¹Moscow state University named after Lomonosov Kazakhstan branch,
Nur-Sultan, Kazakhstan, e-mail: nessibeli_k@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы функционирования обновленных образовательных учебных программ по казахскому языку и казахской литературе. Особое место в формировании функциональной грамотности учащихся занимает критериальная система оценивания учебной деятельности. В ходе критериального оценивания учебные достижения учащихся не сопоставляются между собой и достоверно дается информация о его предметной либо тематической компетентности. Функциональная грамотность - способность человека использовать жизненно необходимые навыки, которые он приобрел в школе в ходе освоения содержания образования.

Ключевые слова: обновленные учебные программы, функциональная грамотность, казахский язык, критериальное оценивание.

Abstract. The article deals with the functioning of updated educational curricula on the Kazakh language and Kazakh literature. A special place in the formation of students' functional literacy is occupied by the criteri-based assesment of educational activities. During the criteria-based assessment, students' academic achievements are not compared with each other and information about their subject or thematic competence is given reliably. Functional literacy -the ability of a person using vital skills, which were armed while transmission of educational content at school.

Key words: updated curricula, functional literacy, Kazakh language, criteria-based assessment.

Ғ. ЕШТАНАЕВ¹¹Қазақстан Жазушылар одағы, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: gaziz.13@mail.ru

АҚЫН ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ АЗАМАТТЫҚ ҮН

Аңдатпа. Мақалада азаматтық формуласына жататын әлеуметтік аспектідегі адамгершілікке, патриоттыққа ұмтылу бүгінгі замандас тіршілігінің ең басты мұраты, әрі басты мәні болып табылатын қасиеттер көрсетілген. Ақын өлеңдерінде айтылатын тіл, ел, жер, ұлттық рух, азаматтық ұстаным, адалдық, ақиқат жолындағы күрескерлік туралы айтылатын ойлар – азаматтық формуланы құрайды. Ал азаматтық формуланың өлең түріне көшірілуі поэзиядағы азаматтық үн түрінде көрініс табады.

Түйін сөздер: азаматтық формуласы, әлеуметтік аспекті, ақын өлеңдері, азаматтық ұстаным, азаматтық үн.

КІРІСПЕ

Адамзаттың аты мәшһүр ақыны В.Я.Брюсов: «Кто не родился поэтом, тот им никогда не станет, сколько бы к тому ни стремился, сколько бы труда на то не потратил»,- дейді. Сөз түйіні мынау: АҚЫН туады, ол - оқып, біліп еңбектеніп барып игерілетін мамандық емес.

Ғалымдықтың да, қазыналы қарттықтың да асқар шыңындай көрінетін академик Серік Қирабаев: «Қарағым, ақындық деген Алланың сүйген құлына ғана таңдап-таңдап беретін сыйы. Оны қызметтің, я болмаса ғылымның табанына тастамаңдар. Қастерлеңдер»,- деп еді бір кездесуде [1]. Демек, ақындық – туа бітті сүйегіңе бекіген Алланың ерекше қасиеті. «Нығмет»,- дейді мұны Хақты танығандар.

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Өлең – осы ерекше нығметке ие болғандардың, анығырақ айтсақ, жа-

ратылысы ерекше Ақын деп аталатын жандардың адамдарға тартар сыйы.

Тұлғалар тұжырымына сүйенсек, өлең – алдымен құдыретті ырғақ, ол - түйінді ой, толқынды сезімдердің тоғысы.

Ақын жаратылысы мен өлеңнің (шынайы өнер дәрежесіне көтерілген өлең жайлы айтып отырмыз) табиғатын түсінгендердің «Стих прежде всего – гармония. Стих – это та же музыка, только соединенная со словом, и для него нужен тоже природный слух, чутье гармонии и ритма»,- деген пікірмен (В.Г.Короленко) келісімге келіп жататыны сондықтан.

Біз осы тұста үш нәрсенің басын ашып, бекітіп алғандаймыз: ақын туады; өлең күллі әлем түзілісінің бұзылмауына қызмет ететін ұлы ырғақ; өлеңді түсіну үшін де туа бітті дарын, қабылет керек. Осыдан-ақ ақын болып ғұмыр кешудің қаншалықты жауапты, қиын, бірақ зор бақыт екенін аңғара беріңіз.

Біз білетін Жұмағали Наурызбай – ақын. Тамырында ақындық деп аталатын ағыс бар, көкірек көзі бар, сәл сәйкессіздікті не болмаса жыл еткен жақсылықты сезіне алатын «жұлын-жүйесі» бар.

ӘДІСНАМА

Жұмағали Жөкейұлын жұрттың көпшілігі (әсіресе жезқазғандықтар) қоғам және мемлекет қайраткері, ғалым-ұстаз, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Халықаралық жоғары мектеп ғылым академиясының академигі, білікті басшы, Ө.Байқоңыров атындағы Жезқазған университетінің ректоры, Қазақстан Жазушылар одағының, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, Жезқазған қаласының Құрметті азаматы деп таниды.

Сол көпшілік Жұмағали Жөкейұлының университет ректоры болып жүрген кезінде қолға алған жобалары мен ауыз толтырып айтуға тұрарлық істерін ұмытқан жоқ. Өйткені тап сол жылдар университеттің рухани-мәдени, ғылыми өміріне соны сілкініс әкелген жылдар болды.

Қазақтың қабырғалы ғалымдары мен айтулы ақын-жазушылары қасқып университеттің төрінде отырды.

Қаламгерлер Ә.Кекілбаев, К.Салықов, Ф.Оңғарсынова, Қ.Мырза Әлі, ғалымдар С.Қирабаев, Т.Шарманов, Ө.Айтбаев, Р.Нұрғалиев, М.Жолдасбеков, С.Қасқабасов, С.Негимов, Ә.Байқоңырова, М.Сәтбаева, Д.Әлкейқызы т.б. танымал жандардың Жезқазған университетінде болып профессор-оқытушылар құрамымен, студент-жастармен кездесулері жұрттың жадында.

Академик Ә.Сағыновтың 90 жылдығына орай өткен ғылыми-тәжірибелік конференцияға жер қайыстырар «салмағы» бар төбедей төрт академиктің: Ә.Сағынов, З.Молдахметов, Ф.Құлқы-

баев, Г.Г.Пивеньнің қатысып, қазыналы ойларын айтып, Жезқазғандағы ғылыми ортаны бір серпілткенін әлі ұмытқан жоқпыз.

Бір кездері (осы ректордың кезінде) «Байқоңыров оқулары» мен «Марғұлан оқуларына» шетелдік ғалымдар да қызығушылық танытып, конференция жұмыстарына қатысқаны да белгілі.

Бәрін бірдей тізіп, түгендеп шығудың қажеті болмас, Ж.Наурызбайдың басшылығымен бірнеше жаңа жобалар қолға алынып, студент-жастардың мәдени-рухани, ғылыми-зерттеушілік, заманауи білім алу мүмкіндіктерінің ашылуына пайдасы зор біршама ілкімді шаруалар жүзеге асырылды.

Бұл, сөз жоқ, азаматтық ұстанымы айқын, ұлт болашағы үшін қызмет етуді парыз санаған жанның ғана қолынан келер іс екені түсінікті.

Азаматтық ұстаным дегенді кездейсоқ ауызға алып отырған жоқпыз. Жұмағали Наурызбаев – ақын, азаматтық үні айқын естілетін ақын.

Оның бойындағы осы қасиеттің белгілерін жан жазбасы саналатын өлеңдерінен көреміз. Ендігі сөз осы жайлы болмақ.

Ғасырлар бойы аңсатып, шаршатып жеткен Тәуелсіздік қай қазақты қуантпады? Төрінен түсіп, төменгі жақтағы тулақтың үстіне отырып қалған, босағадан сығалап, бүгежектеп қалған ана тіліміздің көпей күйі енді оңалатын болды, қазақ тілі қазақ-ошақ маңындағы тіл емес, мемлекеттік тіл болады деген ұлттық деңгейдегі мәселелерге оң көзбен қарай бастаған уақыттың жеткені қай қазақтың төбесін көкке жеткізбеді?

Айта кету керек, тәуелсіздік, ана тілі, этномәдени тәрбие мәселелері қайраткер Жұмағалидың, ақын Жұмағалидың азаматтық ұстанымының алтын тағы.

Бұл үшеуін оның өмірі мен еңбек

жолынан бөліп қарай алмайсыз. Қайраткер ретінде үлкен мінберлерден де осы жайлы сөйледі, ақын ретінде ақ қағазының бетіне көк сиямен осы үшеуі жайлы жыр жолдарын түсірді.

НӘТИЖЕЛЕРІ

Жарайды, өткен ғасырдың соңы басымызға Азаттық деп аталатын бақ сыйлады.

Жұрт жақсы қоғамға ұмтылды. Ашық-тесік қалған тұстарымызды жаппаққа тырыстық, шашылып қалған құндылықтар жинала басталды, қараусыз қалған дүниелерімізді түгендеу қолға алынды. Ақын Жұмағалидың:

Тәуелсіз ел болу – тәу етер құдырет,

Азаттық – жан қияр қасиет-киелім;
деп қуанышын көл-көсір ететін тұс – осы уақыт.

Шынында, тәуелсіз елміз деген хабар жарияланғанда күллі қазақ дала-сы тебіреніп кетті. «Бабаларымыздың күресі мен қан-тері текке кетпеді» деп көзіне жас алғандар қаншама десеңізші!

Ол күн, ол хабар қазақпын дегендердің санасында қуатты «жарылыс» жасады. Енді бәрі ғажап, бәрі керемет болатындай күй қалыптасты. Өкінішке орай...

Рас, тәуелсіздік – бақыт, ал дертті қоғамның тәуір болып кетуіне демде дәру бола алмайды екен.

Даму заңы солай. Жасыратыны жоқ, төрт тарабымызды түгендеуге мүмкіндік туған шақты шаттана жырға қосқан ақынның жүрек түкпіріндегі шуақты сезімге көлеңкесін түсіріп тұрған бір жайтқа назар салып көріңізші [2-4].

Үмітсіз таң атқан ба?

Шамаң келсе, тарынба.

«Кенелдім»,- деп мақтанба

Бір қайыршың барында.

Көш түзедік ақ таңда,

Әппақ болсын арық да.

«Теңелдім»,- деп мақтанба

Бір жетімің барында.

Теңдік таңы атқанда

Нық қадам бас, арында.

«Мен елмін»,- деп мақтанба

Бір мәңгүртің барында.

Қол жайған қайыршы, жаутаңдаған жетім, қарнының тоқтығын ғана қам қылған мәңгүрт. Қай қоғамның болсын көлеңкелі тұсынан осындай сұрғылт суретті кездестіреңіз ақиқат.

Азаттық алдық деп бөркімізді аспанға атып жатқан шаққа да осы көрініс тән еді ғой.

Тәубашыл мінезімізге салып: «Е, бұдан да сорақы уақытты бастан өткердік қой. Бәрі орнына келер»,- деп әлгі жан ауыртар жайсыздықтың бірін көрсек, бірін елемей жаттық.

Ал ақын соны көрді, ащы шындықты айтты. Айтып қана қойған жоқ, ескертті.

Мынау, біле білсек, ескерту өлең. Тән дертінен гөрі қоғам дертінің салдары қатты болатынын білетін ақын елдіктің өзегіне түскен құрттың қауіпті екенін сезеді.

Уақыт өте келе, мешіт пен базар бұрышын жағалап, жұрттан қайыр сұраған пендеңіздің алақанына, мүмкін, бірдеңе түсіп, «кенеліп» кеткен шығар. Жетім де жетіліп «теңеліп» кеткен болар.

Бірақ көзі шыныланып, көрер жері аяғының басы ғана болған, майлы қолы қарнын сипауға ғана жеткен мәңгүртің әлі жүр ортамызда.

2004 жылы жазылған мына өлең - өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарының көрінісінен туындағын ақын түйіні. Содан беріде де он бес-жиырма жылдай уақыт өтіп кетті. Мәңгүртіңіз де сырт сипатын өзгерткен.

Жарқыраған мәшинеден жылтыраған киіммен түсіп, ыңыранып жан-жағына қараған пошымынан, кезінде сипауға дағдыланып қалған қолы қарынының тұсынан өтіп барып, табақтай галстугін түзеуге жарап қалған қимылынан оның «мәкендер тобынан» екенін айыра алмайсыз.

Ал көре алмағаныңызбен, көп ортасында мәңгірттер жоқ дегенге көңіліңіз сенбейді. Көкейіңіздегі: «Туған тіліміз неге бауырын жаза алмай келеді», «Жүзге бөлініп жұлқысып, руға бөлініп ырылдасып жүргеніміз не осынша», «Ұлттық рух қайда», «Ел ертеңі үшін қызмет жасар жақсы жобаларды жабыла қолға алып, көтеріп әкетсек, қане», «Неге тартыншақпыз, неге селқоспыз, неге бойкүйезбіз» деген сауалдарға жауап іздеген шақта ойыңыз «е, мәңгірттіктің салдары-ау» деген түйінге барып тіреледі.

Мәңгірттік – сыртқы күштің езгісі салдарынан туындайтын сырқат. Ол қан қуаламайды, сананы қуалайды. Оның қауіпті түрі – тоғышарлық, ішмерездік, кемсаналық. Сана мәңгірттенген кезде қоғамыңның жақсы болашағынан күдеріңді үзе бер. Ақынның өлеңін тағы бір қайталап оқиықшы.

Теңдік таңы атқанда

Нық қадам бас, арында.

«Мен елмін»,- деп мақтанба

Бір мәңгірттің барында.

Ал ақынның мына өлеңіндегі жолдары ақын қауіптенген жайттың ақиқат көрінісі. Өлең қанды іріңді жараның бетін алып түскендей.

Жан – жүдеу,

Таңым – түнек,

Сөзім – ерсі –

Жанымның әнсіз қалған кезін көрші!

Таңымның әрсіз солған кезін көрші!

Сөзімнің мәнсіз болған кезін көрші!- деп жүйкесін жұқартып, жүрегін

жаныштап, санасын шымырлатып, жанына байыз тапқызбай жүрген ақын дертінің диагнозы қандай?

*Байлық жүр табылғанын тойлауменен,
Билік жүр қарын қамын ойлауменен.*

*Зорлық жүр жетім-жесір, кем-кетіктің
Көз жасын көл-көсір ғып ойнауменен.*

Зорлық мәз,

Байлық – билік

Шіреп – тіреп,

Замана жұлқынып тұр күрес тілеп:

«Байлықты басып ап қал, тым ептірек»

«Билікті тартып ап қал, білектірек!».

Ақын көрген өмір шындығы осы. «Бұл елдікке апарар жол ма?». Мынандай пиғылдағы пенделер елді ел етеді, етек-жеңін тең етеді деп сенім артуға тұралық жандарға жата ма?».

Ақынды қинайтын осы сауал. Желді күнгі ағаштай теңселіп, шайқалса да сынбай тұрған күдік пен үміт арпалысқан жан күйін сабырға шақырар бір ғана сенім-күш бар.

Ұйқысыз таң атырдым тілеп тілек:

«Берілме байлық-билік зорлығына,

Арыңды таза алып қал, кім естірек!

Ұрпағы емес пе едік Көк бөрінің,

Болатын ретіміз бар, жүректірек!

Міне, азаматтық үні айқын ақынның айтпағы осындай. Көк бөрі – рух! Көк бөрі – қанымыздағы асылзаттық код. Көк бөрі – жарасын жалап жазатын қайсарлық! Ақын жүрек осыған сенеді.

Қазақтың қабырғалы ақындарының бірі Т.Медетбек азамат ақын Ж.Наурызбай шығармашылығына тоқтала келіп: «Меніңше, өмір мен тіршілік жайында, елі мен жері хақында, имандылық пен адамгершілік туралы терең тебіреніспен, өрелі азаматтықпен, кең тыныспен кемірді керіп, арнаны толтырып ой мен сөз айта алатын азамат – қазына.

Әрине, ондай азаматтар көп бола бермейді. Саусақ санағандай аз, атпен

шауып жүріп сырық шаншығандай қадау-қадау сирек.

Мен сондай қадау-қадау қазына азаматтардың қатарына, сөз жоқ, Жұмағали Наурызбайды қосар ем»; дейді. «Алты аласы, бес бересі жоқ» Темірхан ақынды жырақтағы жезқазғандық ақынға жақындастырып, рухани байланысқа түсіріп тұрған, жан әлемдерін жақындастырып тұрған – өлең. Өлеңдегі азаматтық үн, азаматтың ақ туы болған ақиқат.

Ел, жер, Отан, әлем, адамзат туралы айтылған отты ойлар, жарқылы күшті жыр жолдары.

Т.Медетбек – ақиқат жолында ала балтасын суырып, қарсы келгенінің сауытын қақырата сөгетін азамат.

Оған әдемі жыр, отты ой, әділ сөзіңмен, айта алар пікіріңмен ғана ұнайсың. Темірхан ақынға Жұмағали ақын ұнапты. Несімен? Азаматтық үнімен.

*Жарыспайын деймін-ау,
Шырқыратып шындықты
Қараулықтың тозағы,
Желаяқтар шаң қауып,
Алаяқтар озады.*

*Алыспайын деймін-ау,
Батыраштар балтасын
Сілтеуменен келеді.
Біліктілер жер қауып,
Білектілер жеңеді.*

*Күресуге зорлықпен
Қандай айла табайын?
Мейлі әділдік жолында
Дон-Кихот боп қалайын:
Жарысамын, ағайын,
Алысамын, ағайын...*

Бұл – азаматтық үнінен айнымайтын, айнымаған ақынның сөзі, серті. Рас, ол да ет пен сүйектен жаратылған. Оның да төзімінің сыр берер сәті болады, бірақ сынбайды.

*Қысыр сөзден жалықтым ел ішінде,
Рушылдық пен жершілдік «жең ішінде»,*

Жалқаулар мәз.

Күншіл көп.

Өздігінен

Бір-біріне сұғылып кебісің де.

*Өзіме-өзім барамын ұнамай шын,
Кейде күйкі тірліктен ұзамайтын.
Сонда аңсаймын аршасын Ұлытаудың,*

Тамыры елде болса егер құламайтын.

Ұлт киесі болған Ұлытаудың аршасы – символ. Топыраққа тамыр бекіткен, мәңгі жасыл күйінен айнымайтын арша – ұлтын сүйер тектіліктің символ-таңбасы.

Ірілік деген ұғым бар. Тура мағынасы көлемі жағынан үлкен, ауқымды, еңселі деген ұғымды білдіретін осы сөз адамға қатысты айтылғанда мағыналық ауқымын кеңейте түседі.

Ірілік – азаматтық ұстанымыңмен танылудың ең жоғарғы үлгісі. Ұлтты ұйыстыру, елдікті бекем ету үшін тізгін ұстаған тұлғалардың ірілігі қажет. Артқы топ сол ірілердің тірлігіне қарап бой түзейді.

Ақын Ж.Наурызбайдың «Ірілік» деп аталатын өлеңінен кейін осындай ой түйесіз.

Өлеңнің желісі баршаға белгілі оқиғаға құрылған. Сәтбаев пен Черчилльдің кездесуі, ағылшын қайраткерінің алып тұлғалы Сәтбаевтың сырт тұрпатына қарап таң қалып: «Қазақтардың бәрі сіздей ірі ме?»- деп сұрауы, Черчилльдің тұтқиылдан қойған сауалына Қаныштың: «Халқым менен де биік»; деп табанда тауып айтып, жауап беруі сияқты оқиғаның өзек ете отырып, ойын былайша түйіндейді:

*Кәрі тарлан Черчилль сонда мүдірді,
Қанекеннің қасында сәл кідірді.*

«Мұндай халық азат болмай тынбайды...»

Сезді-ау сонда болар ұлы дүбірді.

*Солай, қазақ! Аласамын демендер,
Бізде де бар алып тұлға емендер.
Туған елін бүкіл әлем алдында
Тік көтерген Сәтбаевтай кемеңгер!*

*Бізді бабам талай азап, тозақтан
Алып шыққан. Айналма енді мазаққа.
Қаныш-аға «Халқым биік»,- деген соң.
Ұсақ болу жараспайды қазаққа.*

Үзіндіден ақын арман еткен өлшемді айна-қатесіз табасыз. Ол – Ірілік. Ірілік пен мәңгүрттік – қарама-қайшы ұғымдар.

Азаматтық үні айқын ақынның жылдары – осы екеуінің кескілескен майданының көрінісі деп бағалағанмыз жөн.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жалпы азаматтық үннің тамыры қайда жатыр? Даңқты тұлғалар сөзіне сүйенсек, «барлық трагедия атаулының түп-төркіні немқұрайдылықтан басталады» (Т.Манн) екен.

Белгілі сыншы С.Әшімбаев «Азаматтық формуласы» деген мақаласында: «Демек, азаматтық формуласы бәріміздің де бірдей күнделікті күйбең іс-әрекеттеріміз бен жымы көп, жырбыңы басым пенделік тырбың тірлігіміз

емес, шын мәніндегі жоғары адамгершілік категорияға жатады [5].

Сондықтан да азаматтық формуласына жататын әлеуметтік аспектідегі адамгершілік, патриоттық, күрескерлік іс-әрекеттерге ұмтылу бүгінгі замандас тіршілігінің ең басты мұраты, әрі басты мәні болып табылады»,- дейді.

Ақын өлеңдерінде айтылатын тіл, ел, жер, ұлттық рух, азаматтық ұстаным, адалдық, ақиқат жолындағы күрескерлік туралы айтылатын ойлар – оның азаматтық формуласын құрайды дегеніміз жөн.

Ал азаматтық формуланың өлең түріне көшірілуі поэзиядағы азаматтық үн түрінде көрініс табады.

Біз ақын Ж.Наурызбайдың барлық өлеңдерін қамтып, талдауды мақсат етпедік, оның азаматтық дауысы аңғарылатын жырларына үңілдік.

Үңілдік те: «Қайраткерлігі, ғалымдығы, ойшылдығымен белгілі Жұмекеңнің ақындығы да, азаматтығы да биік тұр екен»,- деген ой түйдік. Ой түйдік те: Джебран Халильдің: «Между ученым и поэтом простирается зеленый луг: перейдет его ученый – станет мудрецом, перейдет его поэт – станет пророком»,- деген пікірін еске алдық.

Жұмағали Наурызбайда ғалымдық та, ақындық та бар, бірақ «пайғамбар болсам» демейді, «пайдам бар болса болды» дейді азамат ақын.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1. Қирабаев, С. Шындық пен шығарма / С. Қирабаев. – Алматы: Жалын, 1981. – 252 б.
2. Әшімбаев, С. Шындыққа сүйіспеншілік. Сын мақалалар, портреттер, эссе / С. Әшімбаев. – Алматы: Жазушы, 1993. – 624 б.
3. Наурызбай, Ж. Лағындай ерке еліктің (өлеңдер жинағы) / Ж. Наурызбай. – Алматы: Үш қиян, 2004. – 112 б.
4. Наурызбай, Ж. Күз-көңіл (өлеңдер жинағы) / Ж. Наурызбай. – Алматы: Эверо, 2006. – 88 б.
5. Наурызбай, Ж. Тұлғалар туралы толғаныс. Мақалалар / Ж. Наурызбай. – Астана: Фолиант, 2006. – 192 б.

Г. ЕШТАНАЕВ¹

ГРАЖДАНСКИЙ ГОЛОС В СТИХОТВОРЕНИЯХ ПОЭТА

¹Союз писателей Казахстана, г. Алматы, Казахстан,
e-mail: gaziz.13@mail.ru

G. YESHTANAYEV¹

CIVIL VOICE IN THE POET'S POEMS

¹Қазақстан Union of writers of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: gaziz.13@mail.ru

Аннотация. В статье отражено стремление к нравственным, патриотическим чувствам в социальном аспекте, относящимся к гражданской формуле, что является главным стимулом и главным смыслом современной жизни. В стихотворениях поэта формируется гражданская позиция – мысли, рассказывающие о языке, стране, земле, национальном духе, гражданских принципах, честности. А перевод гражданской формулы в форму стихотворения проявляется в форме гражданского голоса в поэзии.

Ключевые слова: гражданская формула, социальный аспект, стихотворения поэта, гражданская позиция, гражданский голос.

Abstract. The article reflects the desire for moral and Patriotic feelings in the social aspect related to the civil formula, which is the incentive and the main meaning of modern life. In the poems, a civic formula - thoughts that tell about the language, country, land, national spirit, civic principles, and honesty – is formed. And the translation of the civil formula into the poem is appeared in the form of a civil voice.

Key words: civil formula, social aspect, poems of the poet, civil position, civil voice.

С.Т.ИМАНБАЕВА¹, Ш.МАЙҒАРАНОВА¹, В.С.НУРЛАНОВА²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

²Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан

e-mail: imanbaevast@mail.ru

ОҚУШЫЛАР ҰЖЫМЫН НЫҒАЙТУ ЖӘНЕ ТҰЛҒАНЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУДІҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. Мақалада балалар ұжымын зерттеу әдістері, зерттелініп отырған объекті немесе үрдіс туралы алдын ала ақпарат алу арқылы жан-жақты дамудың нақты өлшемдеріне орай қол жеткен деңгей туралы мәселелер қамтылады. Ұжымның тәрбиелік деңгейін анықтауға диагностиканың маңызына, тәрбиенің қол жеткізетін нәтижелерін айқындау үшін тәрбиелік өлшеміне, ұжымның немесе тұлғаның түрлі сапаларының қалыптасу деңгейіне теориялық тұрғыдан талдаулар жасалған.

Тәрбиеліліктің көптеген өлшемдерінің ішінен екі топты – мазмұндық және бағалау деп бөліп алып, біріншісі зерттелінетін сапаның көрсеткіштерін бөліп алумен, екіншісі – анықталатын сапаның қарқынды тепе-тең көрінісін жазып алу мүмкіндігімен байланысты қарастырылған. Оқушының тәрбиелік деңгейі жас ерекшелігіне, меңгерілген білім, білік, іскерлік дағдыларына лайықты әлеуметтік және әдептілік-адамгершілік қарым-қатынастағы жеке басының мінез-құлық көрінісімен анықталатыны нақтыланып беріледі.

Түйін сөздер: балалар ұжымы, диагностика, жан-жақты даму, тәрбиелік деңгей, тәрбиелік өлшем, әлеуметтендіру.

КІРІСПЕ

Балалар ұжымын зерттеу әдістері. Диагностика (грек сөзі – диа – айқын және гнозис - білім) зерттелініп отырған объекті немесе үрдіс туралы алдын ала ақпарат алудың жалпы әдісі.

Мысалы, әлемдік тәжірибеден адамның тұлғалық дамуын анықтау үшін арнайы жасалған тестер (өлшемдер) қолданылады. Ол дамудың жалпы және арнаулы сапаларын өлшейді.

Ұсынылған тапсырмаларды адамның қалай орындауына байланысты жан-жақты дамудың нақты өлшемдері-

не орай қол жеткен деңгей туралы қорытынды жасалады.

Сонан кейін алынған мәліметтер тұлғаның жалпы дамуының жас ерекшелік мүмкіндіктерімен салыстырылады.

Мысалы, оқушының дене күшіне сенімділігін арттыру үшін әдетте денсаулығы жайын кешенді түрде тексеру, антропометрикалық әлеуметтік және психикалық мәліметтерді жинау пайдаланылады.

Алайда, ол арнаулы жабдықталған клиникалар мен лабораториялардың,

арнайы даярланған қызметкерлерінің болуын талап етеді.

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Мектеп мұғалімдері мен тәрбиешілері үшін басты мақсат – *оқушылар ұжымын зерттеу*, олардың ақыл-ой қызметін, мінез-құлықтың өзгеру себептерін, талаптану деңгейін, белсенділігін, тұлғааралық қатынастарын, әлеуметтік мінез-құлқының және басқа да маңызды сапаларының дамуын білу болып табылады.

Мұғалім мен оқушылар арасындағы бірлескен іс-әрекет – қарым-қатынас құралы ретінде қарастыру.

Бұл жағдайда тұлғаның қажетті сапаларын зерттеп білудің барынша кең тараған түрі – тестімен жұмыс жүргізу. Тәрбие ісі қарама-қайшы және ұзақ үрдіс екені белгілі.

ӘДІСНАМА

Тәрбиелік үрдіс нәтижелері деп тұлғаның немесе ұжымның қол жеткен *тәрбиелік деңгейін* айтамыз. Оның жоспарланған іске сәйкес болуы немесе одан ерекшеленуі мүмкін.

Ұжымның *тәрбиелік деңгейін* анықтауға *диагностика* көмектеседі. Диагностикалық зерттеудің мәліметтері тәрбиеленушілердің бастапқы сипаттамаларымен салыстырылады, бастапқы және ақтық нәтижелер арасындағы айырмашылық тәрбие үрдісінің тиімділігін айқындайды.

Тәрбиелілік қалай айқындалады? Тәрбиенің қол жеткізетін нәтижелерін айқындау үшін тәрбиелік өлшемі пайдаланылады.

Тәрбиелілік өлшем – ұжымның немесе тұлғаның түрлі сапаларының қалыптасу деңгейінің теориялық тұрғыдан жасалған көрсеткіштері.

Әдетте олар, атаулар шкаласы ретін-

де реттелінеді. Егер тәрбиелік сапаның қалыптасу дәрежесіне шартты сандық баға алынатын болса, онда оқу ісінде қол жеткізген табыстар тестін жүргізу кезінде жасалатындай, тәрбиелілік деңгейін сандармен көрсету арқылы салыстыру есебін жүргізуге болады.

НӘТИЖЕЛЕРІ

Осы күнге дейін педагогикада тұлғаның немесе ұжымның барлық сапасын қамтитын тәрбиелік өлшемін жасау тың мәселе ретінде қалып отыр.

Тәрбиеліліктің көптеген өлшемдерінің ішінен екі топты, мазмұндық және бағалау деп бөліп алуға болады.

Біріншісі зерттелінетін сапаның көрсеткіштерін бөліп алумен, екіншісі - (диагностика жасалатын) анықталатын сапаның қарқынды тепе-тең көрінісін жазып алу мүмкіндігімен байланысты.

Соңғы нәтижелердің диагностикасы – тұлғаның немесе ұжымның тәрбиелілік деңгейі үшін тағы да жалпы өлшемдерді, жекелеген қасиеттерді, белгілерді және сапаларды айқындаумен байланысты аралық нәтижелерді талдау үшін жекелік өлшемдер бар.

Біріншісі мақсатты айқындауға арналып жазылған талаптарды, екіншісі – тәрбиелік үрдістің нақты міндеттерін көрсетеді. Бағыттылығы, әдісі және өлшемді қолдану орны жөнінен тәрбиелілік шартты түрде екі топқа бөлінеді:

- тәрбие нәтижелерінің сыртқы пішінінде - пікірлесуде, бағалауда, мінез-құлықтарда, тұлғаның әрекеттерінде көрінумен байланысты;

- тәрбиешінің көзінен тыс құбылыстармен – дәлелдермен, сенімдермен, жоспарлармен, бағалармен байланысты болады [1].

Оқушылардың *тәрбиелілік дәрежесін* табу, олардың білімі мен мінез-құлқының біздің демократиялық құқылық қоғамда қабылданған негізгі

өлшемдерге сәйкес келетінін, не келмейтінін айқындау болып табылады.

Оқушылардың *тәрбиелілігінің басты өлшемі* – олардың іс-әрекеттері. Оқушылардың тәрбиелілігі күн сайын және сағат сайын тексеріліп отыруы тиіс. Тәрбиеленушінің кез келген қылығы, оның мінез-құлқы, үлкендермен, құрбыларымен қарым-қатынасы, оның тәрбиелілік деңгейін сипаттайды.

Оқушының *тәрбиелілік деңгейін дұрыс бағалау* – оның өмірінің түрлі жағдайларындағы әлеуметтік қарым-қатынастарындағы мінез-құлқына әділ баға беру болып табылады [2].

Педагог оқушыларды зерттеуге кіріскенде нені зерттейтінін, не нәрсеге көңіл бөлу керектігін өзі айқын біліп алуы керек. Оқушының тұлғалық қыры неғұрлым кең және жан-жақты зерттелетін болса, соғұрлым оған дұрыс жол табуды қамтамасыз ету жеңіл болады.

Оқушыларды зерттеудің үлгі бағдарламасы

- Оқушы туралы жалпы мәлімет, аты-жөні, туған жылы, айы, күні;

- Жалпы даму деңгейі (жоғары, орта, төмен)

- Әлеуметтік- адамгершілік келбеті, еріктілік, еркіндік негізінде атқаратын жеке-топтық жұмысы

- Жеке басының негізгі белгілері

Тәрбиелілік деңгейді бағалауға пайдаланылатын диагностиканың кейбір тәжірибелік әдістерінің мазмұнын ашып көрейік (тәрбиеленушілердің мінез-құлқы қалыптары жөніндегі пікірлері, түсініктері, баға беруі, өзін қызықтыратын басқа да мәселелердің көрінісін бағалаудың өлшемдері мен ережелері туралы түсініктері зерттелінеді).

Тәжірибеде бәрінен гөрі «Адамға адамгершілік неге керек?» және т.б. сұрақтар пайдаланылады. Оларға

берілген жауаптар түрлі сапаларды тәрбиешіге және тәрбиеленушінің өз қасиеттерін жақсы талдауға және оларды санада сақтауға көмектеседі.

Бағаланған пікірді айқындау үшін оқушыларға «Менің замандасым маған несімен өнегелі?», «Қайырымдылық және оны мен қалай түсінемін?» т.б. тақырыптарға шығарма жаздыртуды кеңінен қолдануға болады. Бұндай жұмыстар оқушылардың көзқарасын, күмәндәрін, толқуын және ой-пікірлерін көрсетуімен құнды. Басқа әдістердің де, соның ішінде оқушының ішкі көзқарасын анықтауға көмектесетін социометриялық әдістердің диагностикалық мәні зор. *Диагностикалық әдістердің кешені* ғана оқушылардың бойында қажетті тұлғалық сапаларының қалыптасуы туралы түсінікті дұрыс құруға мүмкіндік береді [3].

Оқушылардың тәрбиелілігінің негізіне Л.С.Выготскийдің [4] баланың жас ерекшелігі мен жеке бас қасиеттерінің дамуы туралы негізгі ұстанымын басшылыққа алуға болады. Бұл ұстаным бойынша, оқушылардың тәрбиелік деңгейін анықтауда баланың әр жас кезеңіндегі орталық психологиялық жаңа құрылымының, яғни *өзіндік санасының қалыптасуын* ескеруді керек етеді. Оқушылардың өзара қарым-қатынасы олардың тәрбиелік деңгейін анықтауда басты рөл атқарады деп түйіндейді.

Оқушының тәрбиелік деңгейі жас ерекшелігіне, меңгерілген білім, білік, іскерлік дағдыларына лайықты әлеуметтік және әдептілік-адамгершілік қарым-қатынастағы жеке басының мінез-құлқы көрінісімен анықталады. Олай болса, *тәрбиелік өлшемнің көрсеткіші* әр сыныпта өзгеріп отыратындықтан, педагогикалық тұрғыдан субъективтік баға беріледі. Бұрынғы мектеп тәжірибесінде оқушының тәрбиелік деңгейі оқушылардың ережесімен

сәйкес келетін, сол арқылы оқушыларға мінездеме берілетін. Оқушының тәрбиелік деңгейін бір көрсеткіш арқылы анықтау мүмкін емес.

Мысалы, оқушылардың адамгершілік қасиеттерін зерттеу барысында оның жеке басының жетістіктерін анықтау кезінде мына жағдайларды ескеру қажет.

Оқушының адамгершілік жағынан тәрбиелілігі – адамгершілік жайлы білімімен (адамгершілікті адам болу түсінігі), оған деген қатынасымен, өз мінез-құлығымен анықталады.

Оқушының мәдени қалпы білімі, қарым-қатынасы және іс-әрекетінің өзара біртұтастығымен сипатталады. Ол ұжымшылдық, жауапкершілік, өзін-өзі сынаушылық, т.б. сапалардан көрінеді. Осындай сапалар оқушы бойындағы адамгершілік тәрбиенің өлшемі болып табылады.

Жеке бастың бойындағы адамгершілік сапасының кез келген қырының деңгейін анықтау үшін, *оның түсінігін* (білімін), *адамгершілік қатынасын, ол қатынастың күші мен тұрақтылығын нақты іс-әрекет үстінде зерттеу керек*. Соған сәйкес төмендегідей дүниелерді бөліп қарастыруға тура келеді.

I - деңгей. Адамгершілік сапасының мәнін құрайтын қалыптар (өлшемдер) жайлы түсінік. Бірақ бұл өлшемдер жеке бастың мінез-құлқына кірікпеген. Оған деген қарым-қатынас қарама-қайшы және тұрақсыз, болып келеді.

II - деңгей. Адамгершілік мінез-құлық қалыптары жөнінде дұрыс және айқын түсінігі бар. Бірақ, бұл өлшемдер жеке бастың қасиетіне толық айналып кетпеген.

III - деңгей. Адамгершілік мінез-құлық қалыптарын саналы меңгерген.

Сонымен, жеке бастың белгілі бір адамгершілік сапасын айқындайтын

қалыптар жөнінде түсінік деңгейін анықтап алып қана, баланың адамгершілік тәрбиелілігінің өлшемін анықтадық. Оны сұхбаттасу, сауалнама жүргізу, әңгімелесу, бақылау, тест, тапсырмалар беріп, оны орындату арқылы жүзеге асырдық. Сабақта, сабақтан тыс уақытта оқушылардың мәдени, тәрбиелік деңгейін зерттеп оқу жылының басы мен соңында жоғарыда айтылған үлгі бойынша үш түрлі деңгейде бағалайды, да әр оқушы туралы мінездеме жасалды.

Жеке тұлға *біртұтас құрылым*. Сондықтанда оны бойындағы барлық сапаларымен кешенді түрде қарастыру керек. Жеке тұлғаның бітім-болмысын көп қырынан бірдей зерттеп танытатын өлшемді әлі ешкім жасаған жоқ. Бұл - келешектің ісі.

Тұлғаның *ішкі көзқарасы* оқушының мінез-құлық әрекетінде ашылады. Әдетте адам қалай тәрбиеленген болса, солай әрекет етеді. Сонымен бірге педагог *тәрбиеленушілік ситуация туғызу әдісі* сияқты мінез-құлықты айқындаудың диагностикалық тиімді тәсілін де қолданады. Ол екі міндетті бірлікте шешуге мүмкіндік береді:

- талап ететін сапалардың даму деңгейін диагностикалау; - осы сапаларды тәрбиелеу.

Тәрбиелеуші жағдаят (ситуация) – табиғи немесе тәрбиеленуші әрекет етуге және өзінің әрекеттерінде өз бойындағы белгілі бір сапалардың қалыптасу деңгейін көрсетуге мәжбүр болуға әдейі жасаған жағдай.

Соңғы жылдары педагогикада проблемалық тәрбиелеуші жағдайларды жасауға көңіл бөлуде. Осылайша балалар алға қойылған жасанды проблеманы шешуге мәжбүр болады, ал тәрбиеші бұл кезеңде ұжымның және оның әрбір мүшесінің қандай жағдайда болатынын айқындап, нәтижесінде тәрби-

елік үрдісті дұрыс құратын болады.

Ситуациялық жағдайдың мына түрлері ерекшелінеді: сынайтын, тәрбиелейтін, бақылайтын, бекітетін, тәрбиеші ойластырмаған, бірақ көмектесуші; тәрбиеші тарапынан ескерілмеген, бірақ бөгет жасайтын немесе зиянды жағдайлар болады.

Диагностиканың нәтижелерін тіркеу ісі түрлі үлгіде жүзеге асырылуы мүмкін. Цифрлы индекстер, шкалалар, түрлі шартты белгілер өте сақтықпен және сыпайылықпен пайдаланылуы керек.

Тәрбиелік баға негізіне оның жеке-леген сапалары емес, тұлғаның жалпы адамгершілік бағыттылығы жатқызылуы керектігін әрқашан есте сақтаған жөн.

Мұғалім мен оқушылар арасындағы бірлескен іс-әрекет - қарым-қатынас құралы ретінде. Мектептегі педагогтар мен оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынас бүкіл қоғамдық, саяси, құқықтық, моральдық қатынастарды қамтып, педагогтың басшылығымен бағыты айқындалып, шешімін тауып отырады. Мектептегі педагогтар мен оқушылар арасындағы қалыпты қарым-қатынас ізгілікті немесе басқа сөзбен айтар болсақ, педагогикалық мақсатты қатынастар болып аталады. Мұндай қарым-қатынастың орнығуы тәрбиеліктің нәтижесін көрсетеді, ол оқушылардың педагогтың беделін, құқын, тәжірибесін құрметтеп, мүмкіндігінше сондай педагогқа ұқсауға елік-

тейді [5].

ҚОРЫТЫНДЫ

Мұғалім оқу процесінде, оқу бағдарламаларын іске асыру барысында оқушылармен өзара қатынастарын нығайтады. Онда оқушылардың оқу ісіне, еңбекке оқушылармен саналы қарым-қатынасын қалыптастыру көзделеді. Мұғалім оқушылардың өзіндік қызметі мен белсенділігін арттырып, олардың әлеуметтік тәжірибесін ізгілік негізінде дамытады. Оқушының *өзіндік өмірлік ұстанымы қалыптаспай*, кез келген күрделі жағдайда, адамгершілікке негізделген шешім қабылдай алмайды. Педагог осы жағдайды педагогикалық процесті басқару ісінде ескеруі тиіс.

Біріккен қарым-қатынас іс-әрекет барысында қалыптасады. Оқушылар ұжымын зерттеудің мақсатын іске асыруда, тәрбиелік үрдіс нәтижелері, оқушының өзіндік өмірлік ұстанымын қалыптастыруға баса назар аударылады.

Педагог кез келген қызметке кірісуі үшін алдын ала қойылатын талаптарды ескере отырып, педагогикалық талапты орындауда педагогикалық мақсатты қатынастардың нәтижелі болуын қамтамасыз етумен қатар, балалар ұжымындағы шағын топтардың пікірі мен беретін бағасы және іс-қылықтары да маңызды екенін көреміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1. *Әлеуметтік педагогика: оқулық.* – Алматы: Полиграф-сервис и К, 2012, – 340 б.
2. *Фридман, Л.М. Изучение личности учащегося и ученических коллективов / Л.М. Фридман, Т.А. Пушкина, И.Я. Каплунович.* – М.: Посвещение, 1998. – 207 с.
3. *Нурланова, В.С. Мектептегі қоғамдық ұйымдар арқылы жоғары сынып оқушыларын әлеуметтендірудің тәжірибесі (1989-2009) / В.С. Нурланова, С.Т. Иманбаева, Р.Р. Масырова.* – Алматы: «Нурай принт сервис» баспаханасы, 2014. – 128 б.
4. *Выготский, Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский* – М.: Изд-во Смысл;

Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.

5. Мудрик, А.В. О воспитании старшеклассников: Кн. для кл. руководителей / А.В. Мудрик. – М.: Просвещение, 1981. – 176 с.

С.Т. ИМАНБАЕВА¹, Ш. МАЙГАРАНОВА¹, В.С. НУРЛАНОВА²

РОЛЬ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ И УКРЕПЛЕНИЕ УЧЕНИЧЕСКОГО КОЛЛЕКТИВА

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан;

²Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан;
e-mail: imanbaevast@mail.ru

S.T. IMANBAYEVA¹, SH. MAIGARANOVA¹, V.S. NURLANOVA²

THE ROLE OF SOCIALIZATION AND THE STRENGTHENING OF THE SCIENTIFIC COMMUNITY

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan;

²Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан;
e-mail: imanbaevast@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы о методах исследования детского коллектива, достигнутом уровне, исходя из конкретных критериев всестороннего развития, посредством получения предварительной информации об исследуемом объекте или тенденциях. Для определения уровня воспитательной работы коллектива, определения достигнутых результатов воспитания был проведен теоретический анализ уровня сформированности различных качеств коллектива или личности. Из многочисленных критериев воспитания выделяют две группы, содержательные и оценочные, и первый связан с выделением показателей исследуемого качества, второй - возможностью фиксации динамического равновесия определяемого качества (диагностируемого). Уточняется, что воспитательный уровень учащегося определяется личностным поведением в социальном и этико-нравственном общении, соответствующим возрастным особенностям, освоенным знаниям, умениям, деловым навыкам.

Ключевые слова: детский коллектив, диагностика, всестороннее развитие, воспитательный уровень, воспитательный критерий, социализация.

Abstract. The article discusses the methods of research of children's team and about achieved level, based on specific criteria of comprehensive development, by obtaining preliminary information about the object under study or trends. To determine the level of educational work of the team, to determine the results of education was carried out a theoretical analysis of the level of formation of the team or individual's various qualities. There are can be highlighted two groups from the numerous criteria of education, meaningful and evaluative; the first is associated with the allocation of indicators of the studied quality, the second - the possibility of fixing the dynamic balance of the determined quality (diagnosed). It is specified that the educational level of the student is determined by personal behavior in social and ethical and moral communication, appropriate to age characteristics, mastered knowledge, general and business skills.

Key words: children's collective, diagnostics, all-round development, educational level, educational criterion, socialization.

ГРНТИ 15.81.21

Б.Д. КАИРБЕКОВА¹, З.С. БАКБАЕВА²

¹Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Қазақстан, e-mail: kairbekova.bagzhanat@mail.ru;

²№ 18 жалпы орта білім беретін мектебі,
Екібастұз қ., Қазақстан, e-mail: bakbaeva1963@bk.ru

БӨГЕНБАЙ БАТЫР БЕЙНЕСІНІҢ ӘДЕБИ ШЫҒАРМАЛАРДА СОМДАЛУЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада әдеби шығармалардағы Бөгенбай батыр бейнесінің сомдалуы талданып, батыр бейнесі арқылы ерлікті, патриотизмді насихаттау туралы айтылған. Ел тағдырын өз тағдырынан биік қойған, ұлтының тұтастығын, жерінің бүтіндігін мұрат еткен қазақ батырлары қазақ тарихының әр белесінде тұлғалық деңгейге көтеріліп отырған. Тарихи тұрғыдан ұлт үшін, халық үшін орасан маңызы зор, тарихи мәні терең іс-әрекетке барған, немесе аса жауапты тарихи сәттерде халық тағдырында айрықша орны болған адамға халықтың өзі осындай ұлттық, тұлғалық деңгейге көтеретін бағаны беріп отырған. Қазақ тарихының әрбір белесінде осындай орасан зор халықтық мәні бар тарихи оқиғаларға араласқан, немесе осы тарихи оқиғаларды басқарған, ұйымдастырушы болған, немесе асқан ерлік көрсеткен азаматтар – халық батырлары атанған.

Түйін сөздер: ата-бабалар тарихы, ұрпақ тәрбиелеу, ұлттық тарихи тұлғалар, халық батырлары.

КІРІСПЕ

Біздің ата-бабаларымыздың тарихының жарқын беттерінен тәлім-тәрбие аларлық, Отан қорғаушыларды патриоттыққа тәрбиелеуде үлгі берерлік айтулы оқиғалар мен іс-әрекеттер жеткілікті. Бүгінгі XXI ғасырдағы Қазақстан азаматы, өзін-өзі мемлекеттің өкілімін деп санайтын әрбір адам еліміздің, өзінің тарихын білуі тиіс деп ойлаймын.

Тәуелсіздікке жеткізген жол даңғыл болған жоқ, ол ұлы белестерден, қиын-қыстау асулардан тұрды. Болашақ ұлттық мемлекеттің іргетасы осы кезеңдерде қаланған болатын, сондықтан да азаттық жолындағы қасиетті де қасіретті күресте еңбегі ерен азаматтарымыздың артына қалдырған

мол мұрасымен тарихын зерттеу қазіргі таңда зор маңызға ие болып тұр.

«Біз бүгінгі бейбіт тірлігіміз үшін, Қазақстан деп аталатын Республиканың жер бетінде барлығы үшін, тарихтың әр тұсында осы елді, осы жерді қорғаған қайсар жандардың аруағының алдында қашан да қарыздармыз», - деп Қазақстан Республиканың Президенті Н.Ә.Назарбаев айтқандай біздің алдымызда бабаларымыздың игі дәстүрін сақтайтын күллі әлемге әйгілі әрі сыйлы өз елінің патриоттары болатын ұрпақ тәрбиелеу міндеттері жатыр [1].

Ата-бабамыздың тәрбиеге өте үлкен жауапкершілікпен қарағаны баршамызға аян. Өткен тарихымызға көз жүгіртіп қарасақ, қазақ халқындағы небір

шешен, ақын, жыршы, зерге, сәулетші, қарақылды қақ жарған билер мен қазылардың атадан балаға мирас болған тәлімін көреміз [2].

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Ел тағдырын өз тағдырынан биік қойған, ұлтының тұтастығын, жерінің бүтіндігін мұрат еткен қазақ батырлары қазақ тарихының әр белесінде тұлғалық деңгейге көтеріліп отырған. Яғни олар ұлттық тұлға болған. Осы ұлттық тұлға биігіне кімдер көтеріле алған? Осы биік азаматтық мәртебеге, халықтық бағаға кімдер лайықты болған? Және қандай істері арқылы осындай дәрежеге жеткен?

Бөгенбай батыр бейнесі арқылы бүгінгі жас ұрпақ өз елінің, жерінің тарихын, ата-бабаларының тарихын білуі және оның жақсысынан үйреніп, жаманынан жиірініп қорытынды жасауы, сабақ алуы тиіс.

Ең алдымен ұлттық тұлға деген ұғым – тарихи өлшем. Яғни тарихи тұрғыдан ұлт үшін, халық үшін орасан маңызы зор, тарихи мәні терең іс-әрекетке барған, немесе аса жауапты тарихи сәттерде халық тағдырында айрықша орны болған адамға халықтың өзі осындай ұлттық, тұлғалық деңгейге көтеретін бағаны беріп отырған.

Міне қазақ тарихының әрбір белесінде осындай орасан зор халықтық мәні бар тарихи оқиғаларға араласқан, немесе осы тарихи оқиғаларды басқарған, ұйымдастырушы болған, немесе асқан ерлік көрсеткен азаматтар – халық батырлары атанған. Ұлтың тұлғалары атанған. Қазақ ұлтының бағына, тағдырына орай Тарих-ана әр ғасырда жаужүрек, батыр ұлдары мен қыздарын мол жаратқан. Ұлт содан аман қалған [3].

ӘДІСНАМА

Қазақ батырларының бейнесі сонымен бірге жазба әдебиетімізде де, әсіресе прозалық туындыларымызда көбірек сомдалды. XX ғасыр әдебиетінің бастапқы кезеңінің өзінде-ақ қазақ қаламгерлері халық жүрегінен берік орын алған осынау айтулы қазақ батырларының тұлғасын қоғамдық-әлеуметтік, тарихи оқиғалармен астастыра отырып қазақ әдебиетіне алып келді.

20–30 жылдардағы және кейінгі онжылдықтар кезеңінде қабырғалы қаламгерлеріміз бен ақын-жыршыларымыз І.Жансүгіров, С.Мұқанов, М.Жұмабаев, М.Әуезов, Жамбыл, Иса, Нұрпейіс, Кенен, Қалижан Бекхожин т.б. өз шығармаларының негізгі кейіпкерлері етіп батырлар тұлғасына қол артуы осыны аңғартады. Қара қыпшақ Қобыланды, Қара қасқа атты Қамбар батыр, Ер Тарғын, Абылай, Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, Шапырашты Наурызбай, Батыр Баян, Қарасай, Өтеген, Сұраншы, Саурық, Сыпатай, Райымбек, Махамбет, Исатай, Сырым, Кенесары, Наурызбай, Амангелді, Бекболат, т.б. есімі елге белгілі, қол бастаған немесе ұлт-азаттық күрестің ұйтқысы, басшысы болған батырларымыз бен хандарымыздың көркем әдебиеттегі соқталы бейнесі сап түзеп, осы арқылы қазақтың рухани әлемі жаңа белеске көтерілді, байтақ кеңістікке шықты.

М.Әуезов, Қ.Жұмалиев, Е.Ысмайылов, Б.Кенжебаев, М.Сильченко, Н.Смирнова, Ә.Марғұлан, Ә.Қоңыратбаев, М.Ғабдуллин, Р.Бердібаев, С.Садырбаев, С.Қасқабасов т.б. көрнекті қазақ әдебиеттанушы-ғалымдардың 60–70-жылдардағы ғылыми-зерттеу еңбектері, оқулықтары мен оқу құралдары да аса бай халық мұрасының әр алуан көркемдік қырларын талдауға

арналды. Осы орайда әсіресе эпостық жырларымыздың танымдық-тағылымдық маңызы, ондағы көркемдік тұрғыдан жинақталған бас кейіпкерлердің образдық тұтастығы, тарихи оқиғалар мен жырларда суреттелетін сюжеттік арналардың арасындағы сабақтастық, поэтикалық құндылықтар, барлығы тарихи-салыстырмалы негізде сөз болды [3].

Қазақ тарихының әрбір кезеңі, яғни ел басынан өткен, халық тағдырында терең із қалдырған тарихи, саяси оқиғалар енді нақты тарихи тұлғалардың - қазақ батырларының бейнесі арқылы, солар өмір кешкен, азаттық жолында арпалысып өткен заман, уақыт кеңістігі арқылы көркем шежіреленді.

Әдеби кейіпкер ретінде бой көтерген осынау тарихи тұлғалардың көркем, жинақталған бейнесін сомдау енді өз кезегінде қаламгерлер үшін де жаңа суреткерлік, шеберлік мүмкіндіктерге жол ашты. Осы орайда, әрбір әдеби жанрдың көтеретін жүгі салмақ басып, әдеби әдіс-тәсілдердің көкжиегі де кеңі түсті. Осы арқылы дәстүрлі қазақ поэзиясының кең тынысы жаңа құнарлы көркемдік ізденістерге қол артуға қаламгерлерді итермеледі. Ғасырлар қойнауынан тамыр тартқан әдебиет тарихындағы ұзын салқар рухани көшіміздің ең бір асылы мен аяулысы да, яғни рухани құндылықтарымыздың баға жетпес байлығы да қарап отырсақ осы арнадан енші тауыпты.

НӘТИЖЕЛЕРІ

Бөгенбай батыр (1680-1778) – қазақ жауынгерлері арасында зор беделге ие болған, сондықтан оны халық Қанжығалы Бөгенбай деп атап кеткен. Сырдария өзенінің жағасында дүниеге келіпті.

Ол сонымен қатар, өнерлі адам болған. Ұсталық өнермен айналысып, соғыс қару-жарақтарын жасаған.

Бойында ақындық, айтыскерлік өнері болған. Әкесінің өнері баласына дарыған. Бала кезінен қазақ даласының шешендік өнерін бойына сіңіріп өскен ол жігіт шағында ауылдарға барып, ру арасындағы дауларды шешіп, билердің құрылтайларына қатысқан. Өзіне жақын адамдардан отряд құрып, кейін елде «Қанжығалының қырық батыры» деп аталып кеткен.

Өмірден көргені көп, қазақтың жүздері мен батырларын таныған, заңды және қазақ-жоңғарлар арасындағы қиын да жақсы білетін Тәуке хан елді билеп тұрған кезде 1710 жылы Қарақұмда қазақ жүздерінің Төле, Қазыбек және Әйтеке билер қатысқан жиыны өтіп, билермен бірге халық жасағы өкілі ретінде Бөгенбай батыр сайланған.

Бөгенбай батырға мұндай сенімділік танытуға оның бүкіл қазақ даласына тараған әскери қолбасшылық өнері мен 1710 жылғы Сары-Кеңгір өзені жағасында болған жоңғар ноянымен болған шайқастағы ерлігі себеп болады [4].

Ақшаұлы Бөгенбай – Жоңғар басқыншылығына қарсы азаттық жорығын ұйымдастырушылардың бірі, атақты батыр, ұлы қолбасшы. Шыққан тегі – Орта Жүздің Арғын тайпасының Қанжығалы руынан, есімдері әуелден елге мәлім болған батырлар әулетінен. Бөгенбай батырдың даңқты есімі кешелі - бүгінгі қалың қазақ даласын аралап, батырлық пен ерліктің рәмізіндей болып кеткелі қашан...

Бөгенбай батырды халықтың ерекше ардақтап, ғасырлар бойы есімін аялап, есте сақтап келуі – оның ерлік, әскер басылық қазақ ауылдарына шабуылдап, мазасын алып, әбден титықтаптып біткен казак - орыстармен шайқастан басталады.

Жиырма сегіз жасында 30 мың қолды бастап барып, казак – орыстарды

дүркіретіп қуып, Еділден әрі асырып салады. Осы кезден бастап, қашан қазақ жері жоңғарлардан азат етілгенше Бөгенбай батыр аттан түспей, Қабанбай, Олжабай, Жәнібек, Малайсары секілді қазақтың аты шулы батырларымен тізе қосып, ел тәуелсіздігі үшін талай шайқастарға енеді. Осы шайқастардағы көрсеткен ерлігі, жағдайды дұрыс бағалап, тез шешім қабылдап, шабуылды шебер ұйымдастыра білуі – оның даңқын асқақтата көтереді.

Шығыс Түркістанға келген қытай әскерімен болған әйгілі Талқы соғысында Бөгенбай батырдың жауынгерлері қытай әскерлеріне ойсырата соққы беріп, оларды Үрімжіден асыра қуады.

«Жігіттік, ерлікті айтсаң Бөгенбайды айт!» деп Тәттіқара жырау жырлағандай, қазақ халқы өзінің даңқты ұлының тұлғасын мәңгі жүрегінде сақтап, ауыздан-ауызға таратуда.

Бөгенбай батыр 1761 жылы Абылай ханның ұлы Әділ жүргізген Қытай империясы мен Қазақ хандығы арасындағы келісімге де барған.

Қазақ халқының бостандығы мен тәуелсіздігі үшін жоңғар шапқыншыларына қарсы шайқастардағы Бөгенбай батырдың ерліктері оны Қазақ халқының ең ардақты ұлдарының қатарына қосты, отансүйгіштік пен қайсарлықтың үлгісін танытты.

Қазақ жерінің бір сүйемі де осылардың арқасында жаудың қолында кетпеді. Осылайша, ол шеті мен бұл шетіне құс қанаты талатын қазіргі кең байтақ өлкемізді, құтты қоныс, ата мекенімізді ұлы жорықтарда батыр бабаларымыз білегінің күшімен, найзасының ұшымен қорғай жүріп бізге аманаттап қалдырды.

Осы еңбегі үшін халық биікке көтерген, ардақтап, аттарын аңызға айналдырған батырлардың ішінде, әсіре-

се, Абылай ханның бас қолбасшылары саналған Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, Шапырашты Наурызбай бір төбе болса, тағы да осылардың қатарында бір шоғыр қазақ батырларының: Қарасай мен Ағынтай, Саңырық пен Тайлақ, Өтеген мен Сұраншы, Сеңкібай мен Шойбек, Малайсары мен Райымбек, Бөлек пен Сатай, Жәнібек пен Тілеуке, Қылышбек пен Естенбек, Есенқұл мен Сыпатай сынды ақберендердің есімдері де айрықша жарқырап көрінеді.

Сондықтан осы аттары аталған айтулы батырлардың ел тағдырындағы тарихи орны мен олар жасаған ерлік жорықтарының мәні мен маңызы да бірнеше ғасырлар бойында ел жадынан бір сәтке де ұмыт қалған емес. Жалпы осы аттары аталған батырлардың болсын, немесе әр ғасырда өмір сүріп, әртүрлі тағдыр кешкен басқа да сандаған ұлттық деңгейдегі тұлғалардың қай-қайсысын алсаңыз да олардың тұлғасын алдымен халық ішінен шыққан өнер иелері көркем сомдауға, әдебиет тілінде жырға қосуға ұмтылған. Оның ішінде әсіресе халық ауыз әдебиетінің, яғни фольклордың үлесі дара көрінеді.

Қазақ батырларының бейнесі сонымен бірге жазба әдебиетімізде де, әсіресе прозалық туындыларымызда көбірек сомдалды. XX ғасыр әдебиетінің бастапқы кезеңінің өзінде-ақ қазақ қаламгерлері халық жүрегінен берік орын алған осынау айтулы қазақ батырларының тұлғасын қоғамдық-әлеуметтік, тарихи оқиғалармен астастыра отырып қазақ әдебиетіне алып келді.

Үмбетей – Бұхар жыраудың әрі замандасы, әрі тілектес - ниеттес ең жақын досы болған адам, XVIII ғасырдағы ең атақты, ірі жыраулардың бірі. Ол өзі көрген, басынан кешкен тарихи оқиғаларды жеріне жеткізе шыншыл-

дықпен жырлайды. Оның бұл қасиетін Бөгенбай батырды жоқтауынан және оның дүниеден өткенін Абылайға естіртуінен айқын аңғарамыз.

Бөгенбай батырдың 1708 жылы 30 мың қолды бастап, қазақ елінің берекесін алып, құтын қашырған казак - орыстарды талқандап, Еділден әрі асырып тастағанын:

Балдырғаны білектей,
Бүлдіргені бүйректтей.
Бөденесі үйректтей,
Шортаны тайдай тулаған.
Қоралы қойдай шулаған,
Ұзыны шексіз, ені алыс –
Еділден өттің Бөгенбай, - деп жырлайды.

Үмбетейдің Бөгенбайға арнаған екі ұзақ жыры бар. Оның бірі Бөгенбайды жоқтау, екіншісі – Бөгенбай өлімін Абылай ханға естіртуі.

Бөгенбай – жоңғарларға қарсы күрестің бас қаһарманы, әулетті батыр, атақты қолбасшы. Ел үшін жасаған еңбегі үшін халық жүрегінен орын алған адал ұлдардың бірі. Міне, «Алатаудай Ақша батырдан асып туған» Бөгенбай бейнесін Үмбетей жырау өз жырларында шеберлікпен сомдай білген. Бөгенбай батырдың қазасын естіртуінен де оның жұрттан асқан шеберлігін байқаймыз. Бұрын қазаны естіртудің өзі өнер болғаны мәлім. Әдетте, естіртуші қайғылы хабарды бірден тоқ еткізіп айтып салмай, айтар ойын алыстан орағытып бастайды.

Алдымен тұспалдап сөйлеп, қара жамылуға тиіс адамды ауыр хабарға дайындап алады. Үмбетей де ескі салты бұзбайды. Жырау алдымен Абылайдың өз басынан, халық басынан өткен ауыр күндердің жайын толғайды.

Бұдан соң жырау дүниенің аумалы-төкпелі екенін, қазасыз пенде жоқ екенін еске салады. Әйтсе де өлімнің артынан тағы да қуаныш болатының,

бір батыр өлсе, оның орнына тағы бір батыр туатындығын айтады.

Сөйтіп, Үмбетей өзінің қаралы хабаршы екендігін, атақты батырлардың бірі дүниеден көшкенін естірту үшін келгендігін жеткізеді.

... Жасыңда болған сырласың,
Үлкенде болса құрдасың.
Сексеннен аса бергенде,
Қайырылмас қаза келгенде.
Батырың өтті Бөгенбай! – дейді.

Тіршіліктің дәмі таусылар сәт Бөгенбай батырға да жетті. 1778 барыс жылының жазында Ереймендегі Қоржынкөл басындағы Бөгенбай батыр ауылы Сілетідегі жайлауға көшіп шығып, Торғай өзекшесінің Сілетіге құяр сағасына жеткенде тоқтап аялдайды. Жаппа күрке ішінде 98 жастағы ұлан даланың ардагер батыры, «Қазақтың қамал қорғаны» атанған Бөгенбай түн таңға ұласар алдында бақилыққа атанады.

Балалары Қоржынкөлдегі аяулы достарының, нөкерлері Жайсаң мен Дархан ұстаның қабірінің қасына жерлеуді ұйғарғанымен, батырдың өлімін естіген көрші Қыпшақ, Керей, Уақ, Қарауыл руларының елбасылары Көкшетаудағы Абылай ханға естіртуді, хабар жіберуді қолай көреді, ақыл береді.

Бұл кезде Абылай хан губернатордың шақыруымен Тобыл қаласында сапарда жүргендіктен, оның оралуын күткен жұрт батырдың денесін тұздап, былғарыға тігіп, бөренелерден тұрғызылған биік сөреге қояды. Кеңес уақытының тамтығы қалмай күйреген кезінде «Мирный» атауымен бірге тарап тынған кеңшар қонысы сол замандарда «Бөгенбай сөресі» атанып қалған еді.

Ұзамай Тобылдан оралып, батырдың жайлауына – қазасына Абылай хан да жетеді. Шуласа қарсы алған жұрт ханға көңіл айтса, Бұқар, Үмбетей, Тәттіқара жыраулар Абылайға жоқтау жырларымен батырдың өлімін естіртеді.

Бұқардың:

Қазақ деген халқынан
Батыр шыққан даңқынан,
Қарсыласқан асылдар
Қорғасындай балқыған,

Батырың өтті Бөгенбай! – деп үлкен де болса досы әрі сыйласы болған Бөгенбай батырдың ерлік пен азаттықты ту етіп көтерген ерекше қасиеттерін ханға жырмен өріп жеткізеді.

Хан ордасында шұғыл жорыққа шығар 30 мың сарбаздан тұратын қол жиналып, оны басқаруға өз қасындағы Ташкентте хан болған Тұрсынның немересі, Абдолла сұлтанның баласы Әбілқайыр мен Мағжан Жұмабаевтың «Батыр Баян» поэмасында «Ашуы жауған қардай, шөккен нардай, қарт қыран Қанжығалы қарт Бөгенбай» деп мінезделетін 28 жастағы Бөгенбайды бекітеді. Екі батыр қазақ елінің берекесін алып, құтын қашырған қазақ-орыстарды Еділден әрі асырып, хан тапсырмасын абыроймен орындап ордаға оралды. Үмбетей Тілеуұлы жыраудың:

Шалғыны жылқы таптырмас,
Балығы суға жаптырмас.
Балдырғаны білектей,
Бүлдіргені бүйректтей,
Бөденесі үйректтей,
Шортаны тайдай тулаған,
Маралы қойдай шулаған,
Ұзыны шексіз, ені алыс
Еділден өттің, Бөгенбай!-

Деп шабыттана толғаулы жыр төгілгені батырдың осы жорығына байланысты айтылған.

ҚОРЫТЫНДЫ

Әлдеқашан халқымыздың рухани тірегіне, дүниетанымдық тұғырына айналған бұл жырлардың, аңыз-әңгімелердің, ел ішіне кең тараған шежірелердің, барлығының көркемдік құндылығын да, идеялық бағыт-бағдарын да бағалағанда алдымен осы тарих

тағылымына табан тіреуіміз аса қажет. Сонда ғана қазақ аспанында шоқ жұлдыздай жарқырап нұрын шашқан қазақ батырларының мәңгі өшпес рухы ұзақ күткен тәуелсіздігімізді баянды етуге, алған бетімізден адаспауға жол ашады.

Бүгінгі күні Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың осы қолымыз жеткен тәуелсіздігімізді орнықтыру, нығайту мақсатында жүзеге асырып жатқан қыруар іс-шаралары да, мемлекетімізді әлем мойындайтын, жер жүзі танитын деңгейге көтерсем деген арман-мұраты да осы мақсатпен, осы арнада үндесіп жатқанын айтуымыз керек.

Ұлы батырларымыздың ұлттық тарихи тұлғалар ретіндегі туған жері, туған елі үшін жасаған баға жетпес ерен ерліктерін де, олардың халық жүрегіндегі орнын да осы тұрғыдан бағаласақ, қадірлеп, қастерлесек қателеспейміз.

Ең бастысы осы идея, осы арнадағы құндылықтар – қазақ әдебиетінің сан ғасырлар бойында жасалған, сандаған кезеңдерді көктей өтіп, бірақ берік ұлттық рухани арқауынан бір сәтке де айырылмаған бай тарихындағы көркем әдебиет үлгілерінің барлығында да басты нысана болған.

Сондықтан да осынау әдебиет үлгілерін қазіргі күнге дейін қазақ руханиятының алтын ұстанымдарындай ұлт үшін, оның болашағы үшін қызмет етіп жатқан қайталанбас қазыналарымыз ретінде қабылдауымыз қажет.

Ұлттық идеяның алтын діңгектеріндей бой көтерген рухани құндылықтарымыздың барлығы да бір ғана мақсат жолында, бір ғана мұратты көздеп халық жүрегіне жол тартты. Ол мақсат пен мұрат түптің түбінде бізді бүгінгі ұлттық тәуелсіздігімізге, ұлттық мемлекетіміздің мәңгілік баянды болуы идеясына біріктіріп отыр.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Назарбаев, Н.Ә. Қазақстан халқына жолдау / Н.Ә. Назарбаев. – 2005. – (http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakhstan-respublikasynyn-prezidentin-nazarbaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2005-zhylgy-16-akpan).
2. Қазақстан Республикасының азаматтарына патриоттық тәрбие берудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы 2006 ж. 10 қазан // Қызылжар нұры – 2006. – 24 қараша.
3. Әбдәзұлы, Қ. Қазақ батырлары және көркем әдебиет / Қ. Әбдәзұлы. – (<https://el.kz/news/archive/content-4994/>).
4. Қанжығалы шежіресі/ құраст. Ф. Умаров, Қ. Әлімжанов. – Астана, 2017. – 61-73 б.

Б.Д. КАИРБЕКОВА¹, БАКБАЕВА З.С.²

ОБРАЗ БОГЕНБАЙ БАТЫРА В ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

¹Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Республика Казахстан, e-mail: kairbekova.bagzhanat@mail.ru
²Средняя общеобразовательная школа № 18
г. Экибастуз, Казахстан, e-mail: bakbaeva1963@bk.ru

B.D. KAIRBEKOVA¹, Z.S. BAKBAEVA²

THROUGH THE BOGENBAY BATYR'S CHARACTER IN THE LITERATURE

¹Pavlodar state pedagogical University,
Pavlodar, Kazakhstan, e-mail: kairbekova.bagzhanat@mail.ru
²Secondary school № 18
Ekibastuz, Republic of Kazakhstan, e-mail: bakbaeva1963@bk.ru

Аннотация. В данной статье обширно и разносторонне раскрывается и характеризуется образ Богенбай батыра в литературно-художественных произведениях. Формирование личности героя неразрывно связано с судьбой страны, целостностью нации на каждом этапе истории казахского народа. С исторической точки зрения, для нации, для народа, человека, который стал значимым в историческом смысле, стал особенным в судьбе народа в особо ответственных исторических моментах, сам народ давал оценку, которая поднимает личность на национальный, высокодуховный уровень. На каждом из этапов казахской истории народными героями стали граждане, участвующие в грандиозных исторических событиях всенародного значения или руководившие этими историческими событиями, ставшие организаторами или проявившие героизм.

Ключевые слова: история предков, воспитание подрастающего поколения, национальные исторические личности, народные герои.

Abstract. This article widely and deeply describes the character of Bogenbay batyr from the Kazakh literature. Formation of the hero's personality connected with the fate of the country, the integrity of the nation at every stage of the history of the Kazakh people. From a historical point of view, for the nation, people and the person, who has achieved great importance from the historical meaning, who has taken special place in the fate of the nation in critical historical moments, was assessed by the nation that picks up the person on such a national level. At each stage of the Kazakh history, citizens became national heroes – who participated in such grandiose historical events of national significance, or who led these historical events, became an organizer, or showed heroism.

Key words: ancestral history, education of the younger generation, national historical figures, national heroes.

Б.Д. КАИРБЕКОВА¹, М.Б. ГУМАРОВА²

¹Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Казахстан, e-mail: kairbekova.bagzhanat@mail.ru

²Образовательно-досуговый комплекс «Кайнар» отдела образования
города Экибастуза, г. Экибастуз, Казахстан,
e-mail: margul.gumarova@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ПРОГРАММЫ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ «ГОЛОС ДУШИ»

Аннотация. В статье рассматривается авторская образовательная учебная программа «Голос души», составленная с учетом методических рекомендаций Республиканского учебно-методического центра дополнительного образования. Это четвертая редакция программы, которая успешно апробирована в детском коллективе и включена в реализацию Программы развития образовательно-досугового комплекса (ОДК) «Кайнар». Новая редакция программы откорректирована на основании анализа образовательных программ для внешкольных учреждений и общеобразовательных школ, собственного опыта, а также с учетом требований современной жизни, потребностей всех участников образовательного процесса. Особенность программы в том, что в ней представлена структура индивидуального педагогического воздействия на формирование певческих навыков обучающихся. Программа реализуется при широком участии детей, родителей, педагогов и методической службы ОДК «Кайнар» через комплекс мероприятий, направленных на пропаганду общечеловеческих, нравственных ценностей.

Ключевые слова: музыкальный инструмент, эстрадное пение, художественно-эстетическое воспитание, музыкальное воспитание, постановка дыхания, постановка голоса, обучение пению, этика и эстетика.

ВВЕДЕНИЕ

Сердце каждого ребенка открыто для музыки, надо только помочь ему увидеть богатство и разнообразие музыкального мира, познать себя и тогда, музыка, став частью души, поселится в ребенке навсегда. Именно музыка призвана помочь ребенку обрести чувство гармонии и слияния своего внутреннего мира с миром внешним. Музыка – больше, чем просто украшение и эстетическое дополнение

к жизни. Музыка еще и могучий источник мысли. Без музыкального воспитания невозможно полноценное умственное развитие [1].

В системе комплексного художественно-эстетического воспитания детей вокально-эстрадное пение занимает важное место и является одним из самых доступных, распространенных, активных и полезных видов исполнительской деятельности. Благодаря своей

коллективной природе и качеству музыкального «инструмента» – голоса, вокально-эстрадное пение имеет ряд особенностей, способствующих эстетическому развитию обучающихся.

Правильное обучение пению с детства – это еще и форма охраны голоса, правильная тренировка голосового аппарата, правильная постановка дыхания это укрепление здоровья ребенка.

В настоящее время процесс освоения ребенком духовных ценностей и становления его личности связаны с рядом трудностей. Одной из них являются противоречивые представления молодежи из всемирной паутины - интернета о субкультуре, эстетике, искусстве. В первую очередь это размывание границ между истинными и мнимыми ценностями, нравственным и безнравственным, прекрасным и безобразным, духовным и бездуховным.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Сознание детей не успевает в своём внутреннем развитии за внешним потоком информации, поэтому в нём легко происходит подмена ценностей. В таких условиях образовательная программа «Голос души» имеет актуальный характер. Ведь именно через искусство происходит передача духовного опыта человечества. Актуальность программы также подтверждается ее востребованностью: количество детей, желающих заниматься в коллективе и число родителей, желающих развивать своих детей в этом направлении, растет из года в год. *Актуальность программы* еще связана с расширением концертно-исполнительской деятельности, стилем, жанром сочинений, которые пишутся с учетом голосовых возможностей детей.

Программная организация образовательного процесса, с одной стороны, позволяет ребёнку пройти путь от овладения элементарными приёмами пения, до сознательного выбора и приобщения к одной из музыкальных профессий. Воспитанники в теории и на практике получают широкий диапазон информации [2].

Достижение целей и выполнение задач программы обеспечивает каждому ребёнку требуемый уровень образования, у каждого ребёнка формируются потребности самостоятельно пополнять свои знания, умения, навыки.

Образовательная программа «Голос души» особое внимание уделяет тому, чтобы музыка постепенно, незаметно проникала в жизнь ребенка, будила мысль и воображение. А главное - давала бы всем детям, пришедшим в коллектив, шанс удовлетворить свой интерес, проявить способности, раскрыть свой внутренний мир, помочь сформировать положительную самооценку, способствовала социализации и адаптации в современном обществе.

Педагогическая целесообразность программы определяется тем, что пение, кроме задач дополнительного образования, решает еще одну немаловажную задачу: оздоровительно-коррекционную. Пение благотворно влияет на развитие голоса и помогает строить плавную и непрерывную речь. Групповое пение представляет собой действенное средство снятия напряжения и гармонизацию личности. С помощью группового пения можно адаптировать индивида к сложным условиям или ситуациям.

Для детей с речевой патологией пение является одним из факторов улучшения речи.

Для детей всех возрастов занятия в коллективе – это источник раскрепощения, оптимистического настроения, уверенности в своих силах, соматической стабилизации и гармонизации личности.

Новизна программы «Голос души» заключается в том, что она:

- позволяет в условиях учреждения дополнительного образования формировать ключевые компетенции обучающихся, развивать их функциональную грамотность;

- развивает творческий потенциал и музыкальные способности детей разных возрастных групп соразмерно личной индивидуальности;

- включает практические упражнения дыхательной гимнастики, речевые игры и упражнения;

- включает занятия хореографией;

- знакомит с национальными особенностями музыкального колорита народов Казахстана и народов мира;

- предусматривает профориентационную работу для одаренных детей с возможностью продолжения обучения по направлению дополнительного образования [3].

Содержание программы может быть основой для организации учебно-воспитательного процесса по индивидуальной траектории развития вокальных умений и навыков как групп обучающихся, так и отдельно взятого ребенка. Песенный репертуар в программе подобран с учетом социального заказа, заказа предприятия, традиций, тематических праздников и других мероприятий.

МЕТОДОЛОГИЯ

В основу данной программы положены принципы и методы работы ведущих музыкантов-педагогов в области детского вокального

и хорового исполнительства: В.Попова, Г.Струве, Д.Огороднова, П.Емельянова, Вл. Соколова, Сэт Риггаса, К.С.Станиславского, Е.Белобровой, С.В Стрельниковой и др.

Классические методики, применяемые в программе, позволяют научить обучающихся слышать и слушать себя, осознавать и контролировать свою певческую природу, владеть методами и приемами, снимающими мышечные и психологические зажимы.

Образовательная учебная программа дополнительного образования направлена на художественно-эстетическое воспитание, на создание условий для раскрытия творческого потенциала каждого ребёнка, для формирования его нравственно-личностных качеств, высокой коммуникативной культуры, приобщения к ценностям народной культуры, дальнейшей профориентации.

В основе программы заложена воспитательная система, которая строится на основе культурно-нравственной ориентации и комплекса приоритетных ценностей красота, культура, искусство, традиции.

Главными компонентами воспитательной системы являются особый уклад жизни коллектива: собственный свод правил поведения, ритуалов, традиций, годовой круг событий - праздников, цикл концертов, демонстрирующих лучшие образцы воспроизводства и дальнейшего развития данного типа культуры, экскурсии и посещение культурных учреждений, обеспечивающие встречу детей с ценностями культуры, оформление кабинета, задающее стиль и необходимую атмосферу, оформление летописи коллектива, накопление видеоматериала,

вовлеченность в социально-культурную среду города, развитие социальных связей коллектива.

Образовательная программа [4] включает задачи:

1. Обучающие:

- обучение основам нотной грамотности;
- обучение основам певческой гигиены и самоконтроля голосового аппарата;
- формирование навыков образно-эмоционального строя музыкального произведения и передача образно-эмоциональной составляющей;
- формирование специальных знаний по предмету;
- знание культуры, традиций и обрядов народов Казахстана;
- профессиональное самоопределение обучающихся, подготовка наиболее одарённых детей к поступлению в музыкальные средние и высшие учебные заведения.

2. Развивающие:

- развитие музыкального слуха: методического и гармонического;
- развитие чувства ритма;
- развитие памяти и внимания;
- развитие эмоциональной восприимчивости, образного мышления, творческих способностей;
- развитие творческого потенциала ребёнка, его познавательно-творческой активности.

3. Воспитывающие:

- воспитание музыкального вкуса;
- формирование навыков сценической культуры;
- воспитание эстетического вкуса, исполнительской и слушательской культуры;
- воспитание коллектива единомышленников, использующих

свои индивидуальные творческие возможности для достижения целостного, гармоничного звучания в процессе исполнительского сотрудничества;

- приобщение детей к непреходящим общечеловеческим ценностям, истокам народной культуры;
- воспитание у обучающихся гражданственности и любви к Родине через изучение песенного творчества.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Родители участвуют в организации педагогического процесса, они партнеры и помощники педагогу.

Работа с родителями включает: демонстрацию родителям потенциала объединения, знакомство с его особенностями, собеседования с родителями о роли семьи в развитии творческого потенциала одаренных обучающихся, климате в семье и поддержке мотивации одаренного ребенка, регулярную демонстрацию талантов их детей, проведение КТД, концертов, Дней открытых дверей, праздников, выездов на природу и т.д. Особенности набора детей и режим занятий.

Условиями приема детей в коллектив являются: их желание заниматься именно этим видом искусства и способность к систематическим занятиям.

В процессе занятий возможен естественный отбор детей, способных заниматься пением, но не по принципу их одарённости, а в силу различных, в том числе организационных, обстоятельств.

Возраст обучающихся 6-17 лет. Обучение по программе рассчитано на 9 лет и предполагает 3-х ступенчатую систему (Таблица 1).

Таблица 1 – Этапы обучения

Этап	Группа	Возраст детей	Количество детей	Продолжительность обучения на данном этапе
I	младшая	6-9 лет	12	2 года
II	средняя	10–13 лет	12	4 года
III	старшая	14–18 лет	10	3 года и более

Режим занятий:

- младшая группа -2 раза в неделю по 2 академических часа, всего в году 144 часа;

- средняя и старшая группы - 3 раза в неделю по 2 академических часа, всего в учебном году 216 часов;

Из числа одаренных детей формируется экспериментальная группа в количестве 6-8 человек. Для занятий отводится 8 часов в неделю, всего 288 часов в год. 1-ый этап обучения характеризуется следующим (Таблицы 2-4).

Таблица 2 – Тематический план 1 этапа обучения

№	Тема	Всего часов	Теория	Практика
1	Вводное занятие. Техника безопасности	2	2	
2	Строение голосового аппарата	4	2	2
3	Формирование певческой установки и певческого дыхания	18	8	10
4	Певческая артикуляция звука	14	6	8
5	Формирование звукообразования	10	4	6
6	Формирование исполнительских навыков	10	2	8
7	Формирование вокально-ансамблевых навыков	12	2	10
8	Постановочная работа	20		20
9	Репетиционная работа	20		20
10	Концертная деятельность	10		10
11	Слушание музыки	4		4
12	КТД	8		8
13	Контрольные занятия	6		6
14	Отчетный концерт	4		4
15	Итоговое занятие	2		2
		144	26	118

Таблица 3 – Содержание программы 1 этапа обучения

№	Тема	Содержание программы
1	Вводное занятие. Техника безопасности	Знакомство детей с режимом занятий группы, традициями коллектива, с правилами поведения во время занятий и концертной деятельности. Ознакомление детей с правилами пения, охраны голоса. Техника безопасности во время занятий.

2	Строение голосового аппарата	Знакомство с голосовым аппаратом (диафрагма, легкие, бронхи, трахея, гортань, глотка - носовая полость и придаточные пазухи).
3	Формирование певческой установки и певческого дыхания	Певческая установка и певческое дыхание. Типы дыхания, три момента дыхания: спокойный, без напряжения вдох, задержание вдоха перед началом пения, выработка равномерного выдоха. Взаимосвязь звука и дыхания. Работа над цепным дыханием. Короткое и задержанное дыхание. Упражнения на дыхание. Пение учебно-тренировочного материала.
4	Певческая артикуляция звука	Развитие навыков артикуляции (дикционной ясности, звукопроизношения при пении в умеренных и быстрых темпах). Формирование гласных и согласных. Основные приемы звуковедения. Исполнение учебно-тренировочного материала.
5	Формирование звукообразования	Атака звука, опора звука. Твердая и мягкая атака звука. Развитие певческого дыхания (развитие навыка пения на опоре). Исполнение учебно-тренировочного материала.
6	Формирование исполнительских навыков	Точное воспроизведение текста, темпа, ритма. Правильная и выразительная фразировка. Исполнение учебно-тренировочного материала.
7	Формирование вокально-ансамблевых навыков	Знакомство с понятиями «строй», «унисон». Работа над строем в ансамбле, унисоном. Одноголосные упражнения на чистоту интонации, пение вокальных упражнений в медленном темпе с использованием следующих интервалов: чистая прима, малая и большая секунды, малая и большая терции, чистая октава. Усвоение певческих навыков. Сольное пение. Ансамблевое пение. Умение слышать себя и других. Исполнение произведений.
8	Постановочная работа	Постановка концертных номеров. Работа над художественным образом. Работа над выразительностью исполнения песни. Работа над песней: пение в микрофон и под фонограмму. Развитие танцевальной координации. Поиск и разучивание движений.
9	Репетиционная работа	Исполнение изученных песен. Усвоение певческих навыков. Работа над сценическими действиями.
10	Концертная деятельность	Участие в концертных программах коллектива.
11	Слушание музыки	Слушание разнообразного музыкального репертуара, прослушивание детских песен в исполнении песенных коллективов, коллективное посещение концертов.
12	КТД	Организация и проведение коллективных творческих дел: тематических праздников, конкурсно-познавательных и развлекательных программ, встреч.
13	Контрольные занятия	Определение уровня подготовки детей. Контроль усвоения программного материала на определенном этапе обучения.
14	Отчетный концерт	Подготовка и участие в отчетном концерте коллектива в конце учебного года.
15	Итоговое занятие	Подведение итогов работы группы за учебный год. Расписание на лето.

Таблица 4 – Примерный репертуар младшей группы (I этап)

	Название	Автор
1	«Балалықтың бал әні»	Т. Қажыбаев, Е. Ташев
2	«Балдырғандар әні»	Ә. Тажыбаев, Е. Ташев
3	«Бала көңіл балғын шақ»	И. Тасқараев, Е. Ташев
4	«Бөбектер әні»	О. Көлжанов, Е. Ташев
5	«Балапан»	Қ.Әбілдинова
6	«Мама Мария»	Ricchi E Poveri
7	«Ассаламу алейкум»	Б. Батырбаев
8	«Клёвые ботинки»	Неизвестный автор
9	«Детство»	Е. Филлипов, В. Степанов
10	«В детстве всё бывает»	М. Пляцковский, В. Добрынин
11	«Родина моя»	Муз и слова В. Колесникова
12	«Ақ Орда»	С.Савенков сөзі Ғұмарова М.
13	«Мир который нужен мне»	С. Золотухин, А. Ермолов
14	Сәулетай!	М. Ғұмарова

К концу первого этапа обучения дети должны *знать*:

- строение артикуляционного аппарата;
- особенности и возможности певческого голоса;
- понятие гигиена певческого голоса;
- понимать по требованию педагога слова – петь «мягко, нежно, легко»;
- поведение певца до выхода на сцену и во время концерта;

К концу первого этапа обучения дети должны *уметь*:

- правильно дышать: делать небольшой спокойный вдох, не поднимая плеч;
- петь короткие фразы на одном дыхании;
- в подвижных песнях делать быстрый вдох;

– петь без сопровождения отдельные попевки и фразы из песен;

- петь легким звуком, без напряжения;
- петь выразительно, осмысленно, в спокойном темпе 1-2 фразы музыкального произведения

Целью экспериментальной работы является углубленное изучение культурного наследия казахского народа, мирового искусства, использование новых вокальных направлений и жанров в творческой деятельности.

Программа предусматривает сочетание как групповых, так индивидуальных занятий, а также занятий небольшими группами, дуэтами, трио. 2-ой этап обучения характеризуется следующим (Таблицы 5-7).

Таблица 5 – Тематический план 2 этапа обучения

№	Тема занятий	Всего часов	Теория	Практика
1	Вводное занятие. ТБ	2	2	

2	Развитие певческого дыхания	20	6	14
3	Развитие навыков певческой артикуляции	16	6	10
4	Ансамблевые навыки	30	10	20
5	Развитие навыков звуковедения	12	2	10
6	Слушание музыки	10	2	8
7	Работа над эмоциональностью и выразительностью в пении	20	6	14
8	Работа над сценическими действиями	16	2	14
9	Репетиционная и постановочная работа	40		40
10	Концертная деятельность	30		30
11	КТД	8		8
12	Контрольные занятия	6	6	
13	Отчетный концерт	4		4
14	Итоговое занятие	2		2
		216	42	174

Таблица 6 – Содержание программы 2 этапа обучения

№	Тема	Содержание программы
1	Вводное занятие. ТБ	Организация детей по возрасту в группы, проверка музыкально-слуховых данных, знакомство с расписанием, беседы о правилах поведения в ОДК, о правилах пожарной безопасности, дорожного движения. Охрана голоса.
2	Развитие певческого дыхания	Виды и типы дыхания. Основы певческого дыхания и упражнения для его выработки; понятие «атаки звука» как начала пения, овладение навыком мягкой атаки; слуховой контроль, воспитание сознательного отношения к пению и развитию вокального слуха.
3	Развитие навыков певческой артикуляции	Работа над артикуляционным аппаратом (рот, губы, зубы, челюсти, верхнее и нижнее нёбо), над округлением гласных, выравниванием гласных при пении упражнений на «и - э - а - о - у» в конкретных песнях; пение и контроль над дикцией (произношение согласных, гласных в середине и в конце слов), верное ударение в песне.
4	Ансамблевые навыки	Коллективность исполнения. Строй, дикция, нюансы.
5	Развитие навыков звуковедения	Приемы звуковедения. Преодоление вокально-технических трудностей. Нюансы. Штрихи. Чистота интонирования.
6	Слушание музыки	Слушание вокальных произведений, также инструментальной музыки с целью воспитания эмоционально - осознанного восприятия, введение понятий: «Вступление», «Запев», «Припев», «Куплет», «Вариация». Беседы о музыке, её языке, музыкально-выразительных средствах и средствах исполнительских; анализ конкретных музыкальных произведений, сведения об авторах.

7	Работа над эмоциональностью и выразительностью в пении	Развитие индивидуальной творческой активности, инициативы, самостоятельности в поисках нужной интонации.
8	Работа над сценическими действиями	Знакомство с элементами сценического действия (различные игры, пластика, элементы танца), обыгрывание содержания песни. Работа с элементами сценического действия вместе с пением (хлопки, притопывания, различные движения, не мешающие нормальному певческому процессу).
9	Репетиционная и постановочная работа	Рассказ о песне как об одном из видов музыкального искусства, её характере, содержании и замысле, сообщение об её авторах. Разучивание песен, детальная работа над фразами, трудными местами; разучивание с сопровождением и без него; доведение до уровня концертного выступления. Работа над выразительным исполнением произведений. Работа над строем, дикцией, динамикой. Пластика, танцевальные движения.
10	Концертная деятельность	Участие в концертных программах различного уровня: ОДК, город, область.
11	КТД	Организация и проведение коллективных творческих дел: тематических праздников, конкурсно-познавательных и развлекательных программ, встреч.
12	Контрольные занятия	Контроль освоения образовательной программы, предметных и ключевых компетенций через тестирование, зачет, конкурс, самоконтроль и т.д.
13	Отчетный концерт	Генеральная репетиция и проведение отчетного концерта в конце учебного года.
14	Итоговое занятие	Подведение итогов работы группы за учебный год, проблемы и перспективы дальнейшего развития.

Таблица 7 – Примерный репертуар средней группы (II этап)

№	Название песни	Автор
1	«Достар әні»	Т. Қажыбаев, Е. Ташев
2	«Santa lucia»	a' capella.
3	«Биле достар»	К.Шонғалиев, К. Сариев
4	«Мелодия дружбы»	А. Шмульян, В. Сидоров, перевод на каз. яз. М.Гумарова.
5	«Отрар той»	Халық әні
6	«Сары арқа»	А. Қоразбаев
7	«Мэгги»	Датская песня. Kelsey Pidgeon Raimond Payls
8	«Процветай Казахстан»	Ж. Калмагорова
9	«Планета детства»	В. Цветков
10	«Гимнастика»	В. Высотский
11	«Птицей стать»	В. Тюльканов

12	«Onaclearday»	Влаун
13	«Ассаламу алейкум»	Б. Боранов
14	Тайнственный остров	И. Князев, И. Шатский
15	Ах ты, душечка	Русс.нар. песня.
16	Өмір аңыз	Е. Ташиев

К концу второго этапа обучения дети должны *знать*:

- жанры вокальной музыки;
- основные типы голосов;
- типы дыхания;
- правильную певческую

установку;

- поведение певца до выхода на сцену и во время концерта;

К концу второго этапа обучения дети должны *уметь*:

- правильно дышать, делать небольшой спокойный вдох, не поднимая плеч;

- точно повторять заданный звук;
- в подвижных песнях делать

быстрый вдох;

- правильно показать красивое индивидуальное звучание своего голоса;

- петь чисто и слаженно в унисон;

- петь без сопровождения отдельные отрывки из песен;

- дать критическую оценку своему исполнению;

- принимать активное участие в творческой жизни коллектива.

Время, отведённое для индивидуальной работы, может использоваться для дополнительных занятий с вновь принятыми детьми.

Особое место в программе отводится концертной деятельности коллектива и участию в конкурсах и фестивалях детского и молодежного творчества. Основная форма обучения - учебное занятие. 3-ий этап обучения характеризуется следующим (Таблицы 8-10).

Таблица 8 – Тематический план 3 этапа обучения

№	Тема	Всего часов	Теория	Практика
1	Вводное занятие. ТБ.	2	2	
2	Певческая установка и дыхание	20	6	14
3	Звукообразование	10	2	8
4	Дикция и орфоэпия	10	2	8
5	Регистры	20	8	12
6	Работа над драматургией песен	10	4	6
7	Работа над фразировкой, агогикой. Ансамбль.	10	2	8
8	Работа над выразительностью сценического образа	20	6	14
9	Постановка концертных номеров	20		20
10	Репетиционная работа	30		30
11	Концертная деятельность	30		30
12	Слушание музыки	14	4	10
13	КТД	8		8

14	Контрольные занятия	6	2	4
15	Отчетный концерт	4		4
16	Итоговое занятие	2	2	
		216	40	176

Таблица 9 – Содержание программы 3 этапа обучения

№	Тема	Содержание программы
1	Вводное занятие.	Анализ работы коллектива за прошлый учебный год. Достижения и проблемы. Задачи на новый учебный год. Ознакомление с программой, репертуаром. Программа концертов и конкурсных мероприятий.
2	Певческая установка и дыхание	Повторение и закрепление навыков дыхания. Певческая установка. Распевки (дифференцированные по сложности), распевки для формирования правильного дыхания, гибкости голоса, расширения диапазона. Расширение диапазона голоса. Дыхание - основа вокальной техники. Виды дыхания. Цепное дыхание. Приемы дыхания: вдох, задержка дыхания, выдох. Дыхание перед атакой звука. Твердая и мягкая атака звука. Охрана голоса.
3	Звукообразование	Повторение и закрепление навыков звукообразования. Основные приемы звуковедения (легато, стаккато, нон легато). Активность звука. Формирование высокой певческой позиции. Совершенствование технических навыков исполнения.
4	Дикция и орфоэпия	Гласные – основа дикции. Дикция при пении легато. Развитие певческой артикуляции (дикционная ясность и четкость синхронного произношения согласных при пении в различных темпах, регистрах). Орфоэпия. Правила орфоэпии в пении: редуцирование гласных и ассимиляция согласных (правильное произношение гласных и согласных).
5	Регистры	Грудной, головной и смешанный (микстовый) регистр. Формирование ощущения головного и грудного резонирования.
6	Работа над драматургией песен	Работа над словом, раскрытием художественного содержания произведения, отражением собственной интерпретации. Самостоятельный разбор и анализ песни, творческий подход к исполнению. Импровизация.
7	Работа над фразировкой, агогикой. Ансамбль.	Работа над ансамблем (интонационным, ритмическим, динамическим, тембровым, дикционным и орфоэпическим). Работа над дыханием, над фразами Унисон, двухголосие и трехголосие (работа по партиям).
8	Работа над выразительностью сценического образа	Мимика. Жесты. Пластика. Работа над совершенствованием актерских навыков. Работа над сценической индивидуальностью.

9	Репетиционная работа	Дальнейшая углубленная работа над репертуаром. Исполнение более сложного в ритмическо-вокальном отношении репертуара. Выработка ансамбля, строя, дикции. Вариативность исполнения песни. Работа с микрофоном и под фонограмму. Отработка выученного материала. Пластика, танцевальные движения.
10	Слушание музыки	Продолжение расширения кругозора обучающихся, формирование их сознательной культуры, развитие умения анализировать и правильно оценивать различные музыкальные явления в жизни. Слушание разнообразного музыкального репертуара; посещение концертов, конкурсов, их анализ и оценка.
11	КТД	Организация и проведение коллективных творческих дел: тематических праздников, конкурсно-познавательных и развлекательных программ, встреч.
12	Итоговое занятие	Все дети, в большей степени выпускники должны продемонстрировать владение голосом, ощущение стиля исполняемых произведений, свободное органичное движение на сцене, безупречную технику речи и навыки актёрского мастерства. А также собранность, концентрацию воли, ответственность за себя и коллектив.

Таблица 10 – Примерный репертуар средней группы (III этап)

№	Название песни	Автор
1	«Сүгір»	Терме
2	«Танго»	А. Пушкин
3	«Жайна жаса Астана»	Т. Қажыбаев, Е.Ташев
4	«Кел достарым»	А.Бахаров, Ш. Сариев
5	«Максат»	М. Садуакасова, Р. Рымбаева
6	«Шіркін іеф»	Иракли, Ирина Элси.
7	«Бұл біздің мереке – Пой планета»	Hit Production
8	«Қазақстан елім менің»	А.Тасқараев, Е. Ташев.
9	«Реке та стогне Дніпр широкий»	Украинская народная песня, слова Т. Шевченко
10	«Кайсар казак»	А. Абілқайыр
11	«Маған бейбтшілік керек»	Вольт
12	«Туған жер»	Автор М. Әуелбекова
13	«Тәуелсіз Қазақстан»	Бекболсын и Вагі
14	«В детстве всё бывает»	В. Добрынин, М. Пляцковский
15	«Бозторгай»	А. Қоразбаев
16	«Япур-ай!»	Казахская народная песня
17	«Helele»	Velile I Safri Duo
17	«Бала махаббат»	Неизвестный
18	«Мейлі»	Неизвестный
19	«Сұранамын»	Неизвестный

20	«Neversgudbie»	Katy Perry
21	«Adagio»	Lara Fabian
22	«Ave maria»	Ф. Шуберт перевод М. Леонидов
23	Ромео и Джульетта	У. Шекспир
24	«VivoPerLei»	A. Bocelli
25	«Ciao bambino, corri»	M.Mathieu
26	«Менің боғатұрым»	Ж .Қоғабаяв, М. Ғұмарова
27	«Туған жер – Отан Ана»	М. Ғұмарова
28	«Аяулы анашым»	М. Ғұмарова
29	«Науырыз бәйшешектері»	М. Ғұмарова
30	Гимн Кайнара	Г. Қарашашева. М. Ғұмарова
31	Гимн «Балдаурен»	Г. Қаламбаева. М. Ғұмарова
32	«Кайнару -50»	Л. Демидова, М. Ғұмарова
33	«Это школа»	Г. Каламбаева, М. Ғұмарова
34	«Отчизна»	Л. Демидова, М. Ғұмарова
35	«Родина моя»	С. Савенков, М. Ғұмарова

К концу третьего этапа обучения дети должны *знать*:

- средства художественной выразительности (*динамика, ритм, темп, репризы, сравнения*);
- строение музыкальной речи;
- приемы звуковедения;
- жанры вокальной музыки (поп, рок, джаз, рэп, блюз, рэтро, академическое пение);
- образцы вокальной музыки казахских, русских, зарубежных композиторов, народное творчество;
- приемы реабилитации при простудных заболеваниях;
- новые веяния культурной жизни;
- технику безопасности во время концертов и поездок.

К концу третьего этапа обучения дети должны *уметь*:

- владеть вокальной техникой;
- пользоваться резонаторами и регистрами;
- чисто интонировать;
- слаженно петь в ансамбле;
- владеть различными динамическими оттенками;

- исполнять произведения «капелла»;

- работать на сцене с микрофоном;
- владеть приемами микстового звучания, «сглаживания» переходных нот;
- контролировать эмоциональное и психофизическое состояние на конкурсных, концертных и сценических площадках (раскованность на сцене);
- анализировать и кратко характеризовать исполняемое произведение.

К концу третьего года обучения более ярко проявляются творческие способности каждого обучающегося. Владение различными вокальными, техническими средствами, разнообразный репертуар, большой объем сценической практики позволяют детям лучше реализовать свой потенциал: обучающиеся приносят на занятие собственные распевки, рисунки на темы исполняемых произведений, находят новые жесты, движения, драматургические решения. Дети этого этапа принимают

активное участие во всех концертах, конкурсах. Старшеклассники умеют нормально функционировать в системе социальных отношений, максимально быстро адаптироваться в конкретной культурной среде.

Для выпускников, желающих продолжать обучение, проводятся дополнительные занятия.

Реализацию основных задач программы обеспечивают следующие педагогические принципы:

- принцип единства художественно-го и технического развития пения;
- принцип гармонического воспитания личности;
- принцип постепенности и последовательности в овладении мастерством пения, от простого к сложному;
- принцип успешности;
- принцип соразмерности нагрузки уровню и состоянию здоровья ребенка;
- принцип творческого развития;
- принцип доступности;
- принцип ориентации на особенности и способности - природосообразности ребенка;
- принцип индивидуального подхода;
- принцип практической направленности.

Для решения поставленных задач также используются следующие методы: *общепедагогические*:

- репродуктивный (вербальный и невербальный);
- проблемно-поисковый;
- креативный (творческий).

музыкального воспитания:

- индивидуальный;
- ансамблевый.

Все вышеуказанные принципы и методы деятельности вокально-эстрадного коллектива прошли испытание временем и стали необходимой частью жизни педагогов

и обучающихся, они практически совпадают с концепцией деятельности ОДК «Кайнар», как учреждения дополнительного образования.

В основу разработки программы положены технологии, ориентированные на формирование общекультурных компетенций обучающихся:

- технология развивающего обучения;
- технология индивидуализации обучения;
- технология личностно-ориентированного обучения;
- технология проблемного обучения (обучение на основе проблемных ситуаций);
- технология деятельностного подхода;
- технология исследовательской деятельности;
- здоровье сберегающие технологии.

Организация и проведение учебно-творческого и воспитательного процессов строятся с учётом возрастных и индивидуальных особенностей развития каждого ребёнка. В ходе усвоения детьми содержания программы учитываются темп развития специальных умений и навыков, степень продвинутости по образовательному маршруту, уровень самостоятельности.

Тематика занятий строится с учётом интересов обучающихся, возможности их самовыражения. При необходимости проводятся дополнительные занятия для отработки тех или иных навыков и умений.

Программа предполагает включение детей в различные виды творческой деятельности: театральную, хореографическую, словесную, музыкальную, поисковую.

Поэтапное структурирование программы предполагает постепенное расширение и углубление знаний, совершенствование творческих умений и навыков детей от одного этапа к другому.

Формы занятий:

- общие занятия (ведется теоретическая работа, закрепление пройденного материала, воспитательные беседы);
- групповые (ведется практическая работа над произведением);
- по подгруппам (дуэт, трио, квартет) ведется практическая работа над репертуаром;
- индивидуальные (ведется работа с солистами, коррекционная работа);
- сводные занятия (ведется репетиционная работа в концертном варианте над репертуаром, программой, обсуждаются организационные моменты).
- экспериментальная работа.

Дополнительными формами обучения в вокально-эстрадном коллективе являются:

- наглядно – слуховой, наглядно-зрительный приемы: прослушивание аудиозаписей, просмотр видеозаписей выступлений исполнителей эстрадной и классической музыки разных лет, разных жанров и стилей;
- творческие встречи и мастер-классы с лучшими преподавателями вокального мастерства на конкурсах и фестивалях;
- музыкальная грамота, сольфеджио;
- запись голоса (плюсовка) с дальнейшим прослушиванием и анализом;
- занятия по сценическому движению с хореографом;
- концертные выступления.

Каждое музыкальное произведение режиссируется, продумывается исполнительский план. Каждая программа также режиссируется с учетом восприятия ее слушателями, имеет тему и должна быть динамичной, яркой, разнообразной, со своей кульминацией, продуманным финалом. Концертные репетиционные занятия проводятся на сцене концертного зала ОДК. В начале года планируется концертная деятельность коллектива, участие в мероприятиях, в конце года - отчетный показ работы перед публикой. Предусматривается моделирование и пошив концертных костюмов для детей.

Примерная структура вокального занятия:

- организационное начало - установка на занятие, постановка задач;
- распевание;
- работа над формированием вокальных навыков, пение учебно-тренировочного материала для постановки голоса;
- работа над песенным материалом, репертуаром;
- заключение, рефлексия.

Подбор репертуара происходит с учетом следующих аспектов:

- художественная ценность произведения;
- воспитательное значение;
- национально-региональные особенности;
- возрастные и певческие возможности коллектива;
- разнообразие жанровой и музыкальной стилистики, связь с современными эстрадными направлениями;
- логика компоновки концертных выступлений.

Реализация программы позволяет управлять качеством образовательного процесса и других видов деятельности, обеспечивающих формирование компетенций юных вокалистов.

Деятельностный подход к образованию позволяет расширять кругозор обучающихся, сформировать их слушательскую культуру, развивать умения анализа и оценки различных музыкальных явлений в окружающей жизни. Посещение театров, концертных залов, встречи с творческими коллективами являются неотъемлемой частью методики обучения вокалу на любой стадии обучения.

Концертная деятельность, а также участие в различных фестивалях и конкурсах на разных уровнях – от

концертов ОДК до выступлений на международных площадках – являются стимулом для повышения общей и духовно-нравственной культуры детей, повышения техники пения, расширяют сферу общения, влияют на личностное развитие, меняют стиль поведения.

Развитие компетенций представлено как последовательное, постепенное достижение обучающимися более высокого образовательного уровня. Выделены пять групп общих компетенций, сформированность которых является результатом обучения и развития воспитанника коллектива – модель выпускника как человека культуры (таблица 11).

Таблица 11 – Шкала компетенций

Группы компетенций	Задачи в формировании данных компетенций	Критерии эффективности
Коммуникация как система коммуникационного взаимодействия общества и личности	создание условий для успешного освоения социальных ролей; самоутверждения, проявления толерантности	- культура общения; - воспитанность; - способность сдерживать негативные эмоции; - позитивное отношение к жизни; - уважение к культуре и традициям других; - способность к самообразованию
Социум как пространство усвоения и последующего активного воспроизводства личностью социального опыта	создание условий для успешного развития у обучающихся социальной активности; способности к согласованию своих творческих идей и планов; способности использовать потенциал социальной среды для своего развития	- гражданское самосознание; - правовая грамотность; - уверенность в информационном пространстве; - успешное овладение вокальным искусством; - оценочное отношение к себе, к людям, к миру, к деятельности
Здоровьесбережение как овладение культурой здорового образа жизни	создание условий для успешного освоения обучающимися норм здорового образа жизни; безопасности жизнедеятельности	- соблюдение норм техники безопасности жизнедеятельности; - соблюдение гигиены певческого голоса; - отсутствие вредных привычек

Творчество и познание как система развития творческих и познавательных способностей в предметной деятельности	создание условий для успешного развития у обучающихся критического и креативного мышления; развитие мотивации к самостоятельной деятельности, к проявлению инициативы; применение знаний, умений и навыков в любой сфере жизнедеятельности	- аналитические способности, умение учиться; - индивидуальность; - информированность; - креативность; - умение использовать полученные знания в практической деятельности; - профессиональное самоопределение
Культура досуга как организация свободного времени обучающихся, приобретение ими опыта самоорганизации собственной жизни	создание условий для ориентации в современной социокультурной среде; развитие мотивации к полезному, общественно и лично-значимому использованию свободного времени; формирование способности реализации полученных знаний, умений и навыков в текущей жизни	- адаптация в социуме, умение сделать правильный выбор и противостоять негативу; - способность воспринимать и накапливать эстетические впечатления от общения с высоким искусством; - знание национальных, культурных традиций и применение их в жизни

Контроль за уровнем предметных и ключевых компетенций происходит через различные формы деятельности: внутренние коллективные творческие дела, отчётные концерты, участие в различных мероприятиях, конкурсах, а также на зачетных и контрольных занятиях, по итогам работы над песенным произведением.

Оценка качества освоения программы осуществляется по трем уровням, единым для системы дополнительного образования: минимальный, общий, продвинутой.

Контроль осуществляется на основе диагностики. Принципы диагностики:

обязательности, научности, гуманности, учета возрастных и индивидуальных особенностей детей, открытости ее результатов для педагогов в сочетании с закрытостью для детей.

Критерии оценки разрабатываются на каждую возрастную группу, при оценивании учитывается личный потенциал каждого ребенка. Контроль позволяет видеть уровень развития каждого ребенка, группы и всего объединения в целом. Педагогом ведется мониторинг качества дополнительного образования.

Таблица 12 – Этапы педагогического контроля

Форма контроля	Содержание контроля	Сроки
Прослушивание	Стартовый контроль позволяет выявить предварительные знания, умения и навыки стартового уровня обученности детей и готовности их к изучению программного материала	Октябрь

Открытое занятие или концертное выступление	Промежуточный контроль позволяет выявить достигнутый на данном этапе уровень обученности детей, соответствие прогнозируемому результату и на этой основе оценить успешность выбранных форм и методов обучения, а также при необходимости скорректировать их	Январь
Отчетный концерт	Итоговая аттестация позволяет определить качество усвоения детьми образовательной программы, реально достигнутый уровень обученности каждого ребенка. Итоговая диагностика осуществляется на основе Положения об итоговой аттестации детей ОДК «Кайнар»	Май

В итоге оценка достижений, обучающихся с учетом компетентностного подхода складывается из трех основных параметров:

- предметная компетентность (знает и умеет);
- ключевые компетентности (вырос как личность);
- функциональная грамотность (готов к продолжению обучения, к жизни в социуме).

Формы педагогического контроля

Подведение итогов реализации образовательной программы по вокалу осуществляется в форме зачётов, проводимых 2 раза в год. В форме экзамена - конкурса в конце первого полугодия и в форме итогового концерта учащихся в конце учебного года.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Эффективность программы оценивается количеством и качеством проводимых концертов, а также сбором необходимой информации: количество детей, занятых в концертах, количество участников различных конкурсов, мероприятий и победителей в них, освоение репертуара, количество

разучиваемых песен. В конце учебного года эти данные анализируются и делаются выводы.

Отчетом о работе вокального объединения являются открытые занятия, конкурсы и фестивали различного уровня, массовые мероприятия. Показателем качества образования, идеальным образом к концу обучения выступает модель выпускника как человека культуры, которая, с одной стороны является отправной точкой, а с другой, определяет сам результат педагогического труда.

Выпускник образцового вокально-эстрадного коллектива - обладатель высокой мотивации к учебной деятельности, воспитанный, интеллигентный, владеющий своим инструментом-голосом, человек культуры, творческая личность, высоконравственный и культурный, личность с доминантной на самосовершенствование, обладающий активной жизненной позицией, физически здоровый (ведущий здоровый образ жизни), самостоятельный, трудолюбивый, конкурентоспособный, компетентный.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Сухомлинский, В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – М.: Концептуал, 2016. – 320 с.
2. Методические рекомендации РУМЦ ДО по разработке учебно-методических матери-

алов в организациях дополнительного образования детей // Қосымша білім және тәрбие. – 2011. – № 4. – С. 54-59.

3. Национальный план действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012-2016 годы // Қосымша білім және тәрбие. – 2012. – № 3. – С. 5-10.

4. Концептуальные подходы к развитию дополнительного образования детей в Республике Казахстан: приложение к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от «19» февраля 2019 года № 81. – 2019.

Б.Д. КАИРБЕКОВА¹, М.Б. ГУМАРОВА²

**«ЖАН ДАУЫСЫ» ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫН
ІСКЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

¹Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,

Павлодар қ., Қазақстан, e-mail: kairbekova.bagzhanat@mail.ru;

²Екібастұз қаласы білім бөлімінің «Қайнар» білім беру-демалыс кешені

Екібастұз қ., Қазақстан, e-mail: margul.gumarova@mail.ru

B.D. KAIRBEKOVA¹, M.B. GUMAROVA²

**FEATURES OF THE IMPLEMENTATION EDUCATIONAL TRAINING PROGRAMS
OF ADDITIONAL EDUCATION «THE VOICE OF THE SOUL»**

¹Pavlodar state pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

e-mail: kairbekova.bagzhanat@mail.ru;

²Educational and leisure complex «Kainar» of the Department of education of the city of

Ekibastuz, Ekibastuz, Kazakhstan, e-mail: margul.gumarova@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығының әдістемелік ұсынымдарын ескере отырып жасалған «Жан дауысы» авторлық білім беру оқу бағдарламасы қарастырылады. Бұл бағдарламаның төртінші редакциясы, ол балалар ұжымында табысты сынақтан өтіп, «Қайнар» білім беру-демалыс кешенін дамыту бағдарламасын іске асыруға енгізілген. Бағдарламаның жаңа редакциясы мектептен тыс мекемелер мен жалпы білім беретін мектептерге арналған білім беру бағдарламаларын талдау, өзіндік тәжірибе негізінде, сондай-ақ қазіргі өмірдің талаптарын, білім беру үдерісіне қатысушылардың барлық қажеттіліктерін ескере отырып түзетілген. Бағдарламаның ерекшелігі - онда білім алушылардың әншілік дағдыларын қалыптастыруға жеке педагогикалық әсер ету құрылымы көрсетілген. Бағдарлама жалпыадамзаттық, адамгершілік құндылықтарды насихаттауға бағытталған іс-шаралар кешені арқылы балалардың, ата-аналардың, педагогтердің және «Қайнар» ББК әдістемелік қызметінің қатысуымен іске асырылады.

Түйін сөздер: музыкалық аспап, эстрадалық ән, көркем-эстетикалық тәрбие, музыкалық тәрбие.

Abstract. The article considers the author's educational curriculum «Voice of the soul», compiled with the methodological recommendations of the Republican educational and methodical center for additional education. This is the fourth edition of the program, which was successfully tested in the children's team and included to the the program for the development of the educational and leisure complex (UEC) «Kainar». The new version of the program is adjusted based on the analysis of educational programs for out-of-school institutions and secondary schools, own experience and as well as taking into account the requirements of modern life, the needs of all participants in the educational process. The peculiarity of the program is that here presented the structure of individual pedagogical influence on the formation of students' singing skills. The program is implemented with the broad participation of children, parents, teachers and the methodological service of the «Kainar» UEC through a set of activities aimed at promoting universal human and moral values.

Key words: musical instrument, pop music, artistic and aesthetic education, musical education.

КАЗАХСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНСЕРВАТОРИИ ИМ. КУРМАНГАЗЫ – 75 ЛЕТ!

Казхская национальная консерватория имени Курмангазы сегодня - это современный, динамично развивающийся вуз.

Основная цель образовательного процесса консерватории – формирование успешного выпускника, востребованного обществом творческого специалиста, способного к саморазвитию и самоактуализации.

Разрабатываемые педагогами учебные, концертные и исследовательские программы и проекты направлены на выпуск универсального музыканта!

Более семи десятилетий Казхская национальная консерватория им. Курмангазы осуществляет подготовку профессиональных музыкантов.

История консерватории по событийной насыщенности и динамике развития сконцентрировала в себе целую эпоху.

В ней отразились не только становление первого творческого вуза, формирование всей системы профессионального музыкального образования, но и история страны – Казхской ССР, а затем и суверенного Казхстана.

30 апреля 1944 года Совнарком СССР своим распоряжением обязал организовать в Алма-Ате консерваторию.

24 июля 1944 года Совет Народных Комиссаров Казхской ССР под председательством Н. Ундасынова постановил с 1 октября того же года на базе музыкально-хореографического комбината (ныне Алматинский музыкальный колледж им. П.И. Чайковского) организовать Государственный институт искусств, преобразованный впоследствии в Алма-Атинскую консерваторию.

В 1945 г. консерватории присвоено имя выдающегося казахского народного композитора XIX века Курмангазы Сагырбаева.

В годы Великой отечественной войны (1941-1945 гг.) в Алма-Ату из Москвы были эвакуированы выдающиеся деятели русского искусства Г.С. Уланова, Ю.А. Завадский, Н.И. Сац, В.П. Марецкая и многие другие. Их работа в Казхстане существенно повлияла на формирование феномена новой казахстанской культуры, которая за короткий срок сумела усвоить и адаптировать складывающиеся столетиями культурные традиции Европы через призму русской культуры, не утратив при этом национальной самобытности.

Ведущую роль в этом противоречивом и сложном процессе принадлежала Алма-Атинской консерватории.

С первых дней своего существования её деятельность велась по двум направлениям, определяемым воздействием европейского и казахского национального музыкального наследия. Эти две «ветви» консерватории всегда развивались гармонично, были равноценны.

До недавнего времени консерватория была единственным высшим учебным заведением страны, она по праву гордится своими достижениями.

Выпускниками консерватории укомплектованы практически все музыкальные коллективы, концертные организации и учебные заведения республики.

Педагоги и студенты консерватории достойно представляют отечественное искусство в США, странах Западной и Восточной Европы, России, Китае, Турции, Египте, Катаре, Иране, Сингапуре, Таиланде, Японии, Южной Корее

Здесь сложилась композиторская школа, представленная такими прославленными именами, как Ахмет Жубанов, Евгений Брусиловский, Мукан Тулебаев, Сыдык Мухамеджанов, Куддус Кужамьяров, Газиза Жубанова, Еркегали Рахмадиев.

Педагогами консерватории являются крупные концертирующие музыканты, творчество которых признано и востребовано не только в Казахстане:

- выдающаяся пианистка Жания Аубакирова;
- прославленный хормейстер Анатолий Молодов;
- знаменитый баритон Ермек Серкебаев;
- легендарная певица Бибигуль Тулегенова;
- «золотая труба» Юрий Клушкин;
- виртуозный домбрист Каршыга Ахмедьяров;

- лауреат международных конкурсов скрипачка Гаухар Мурзабекова;
- современный композитор Еркегали Рахмадиев и многие другие.

С обретением независимости и суверенитета Казахстаном, консерватории был присвоен статус «казахского национального высшего учебного заведения».

Так был обозначен качественно новый уровень задач по созданию конкурентноспособной казахстанской модели музыкального образования, а также отношение вуза к числу культурных и политических приоритетов государства.

Казахская национальная консерватория имени Курмангазы является:

- ассоциированным членом Ассоциации европейских консерваторий и высших музыкальных школ (с 1998 года);
- инициатором создания и участником Ассоциации азиатских консерваторий (с 2000 года);
- участником Всемирной Ассоциации симметрологов;
- участником Международной ассоциации «Музыка тюркских народов»;
- участником Международного Совета по традиционной музыке (ICTM), Европейского семинара по этномузыкологии (ESEM), Европейского совета по психологии и восприятию музыки (ESCOM).

Казахская национальная консерватория имени Курмангазы – ведущий музыкальный вуз Республики Казахстан, обеспечивающий профессиональную подготовку специалистов в сфере музыкального образования.

ӨМІР БЕЛЕСТЕРІ

Қонақова Клара Өмірзаққызы, педагогика ғылымдарының докторы, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті профессорының 60 жылдық мерейтойына орай

Қонақова Клара Өмірзаққызы 1959 жылы дүниеге келген. Әкесі – Сержанов Өмірзақ Қонақұлы – тау-кең инженері, анасы – Сқақова Дина – мұғалім берекелі отбасын құрып, бала-шағасын елдің азаматы болсын деп армандаған жандар еді.

Қонақова Клара Өмірзаққызы өз еңбек жолын 1977 жылы Жамбыл педагогикалық институты филология факультетін бітірген соң, Жамбыл облысының Жаңатас қаласында М.Әуезов атындағы мектепте орыс тілі мұғалімі, сыныптан және мектептен тыс жұмыстарды ұйымдастырушы, оқу-әдістемелік ісінің меңгерушісі қызметтерін атқарды. Ғылым-білімге құштар жас маман осы жылдары (1983-1987) Ы.Алтынсарин атындағы Қазақ ғылыми-зерттеу институты жанындағы аспирантурада оқыды.

Клара Өмірзаққызы 1992-1997 жылдары Жаңатас қаласында Абылайхан атындағы орта мектептің директоры қызметін атқарғанда, жаңадан ашылған қазақ мектебінің қалыптасуына, педагогикалық ұжымды шығармашылық ізденістерге баулуға, ата-аналар қауымын бала тәрбиесіне тартуға, мектепті шағын ауданның ағарту-мәдени орталығы ретінде танытуға күш салды.

Қонақова К. 1993-1997 жылдары Жаңатас қалалық мәслихатының де-

путаты ретінде әлеуметтік мәселелер бойынша комиссияда жұмыс атқарды.

1995 жылы 13.00.02 – Орыс тілін оқытудың теориясы мен практикасы мамандығы бойынша атақты ғалым-әдіскер Халима Адамовна Бекмухамедованың ғылыми жетекшілігімен «Қазақ мектебінің 5-7-сыныптарында орыс тілінің фразеологизмдерін оқытудың лингводидактикалық негіздері» атты кандидаттық диссертацияны қорғады.

Ғылым жолын қуып, ол 1997 жылы Алматы қаласында орналасқан Ы.Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясы орыс тілі мен әдебиеті әдістемесі лабораториясында аға ғылыми қызметкер ретінде жұмыс атқарды. Осы кезеңде орта білім беру мемлекеттік стандартын, пәндік стандарттардың жасалу, жаңа буын оқулықтарының дайындалу жұмыстарына ат салысты. Авторлық ұжым құрамында 4 және 7-сыныптарға арналған жаңа буындағы орыс тілі оқулықтарын дайындады.

Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясы басшылығы К.Ө. Қонақованың біліктілігін бағалай келе, оны 2005 жылы бас ғалым хатшы қызметіне тағайындады.

Ол республика деңгейінде білім беру саласындағы іргелі және қолдан-

балы ғылыми-зерттеу бағдарламалары бойынша ұйымдастыру жұмыстарын үйлестіруге аянбай еңбек етті. Педагогика, дидактика, методика бағытында орындалған 400-ден астам жұмысқа республика ғалымдарының күштері жұмылдырылып, білім беру саласындағы қордаланған мәселелер зерттелді.

Ғылыми жетістіктерді қазіргі мектеп құрылымы мен мазмұнына енгізудің тиімді жолдарын іздей отырып, болашақ 12 жылдық оқудың заннамалық-құқық негіздерін жасасуға үлесін қосты.

Техника және кәсіптік білім беру деңгейінде дуалды оқытудың алғашқы мәселелерін зерттеді.

Сонымен қатар, жоғары оқу орындарының жаңа кредиттік жүйеге ауысуына қатысты министрлік деңгейінде қарастырылған көптеген ұйымдастыру мәселелеріне қатысты.

Жоғарыда аталған ғылымдағы үлестерін сараптай келе, 2009 жылы ҚР БжҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті шешімімен педагогика мамандығы бойынша доцент ғылыми атағы берілді.

Қонақова К. 2010 жылы 13.00.01 – Жалпы педагогика, педагогика және білім тарихы, этнопедагогика мамандығы бойынша «Білім беруді зияттандыру жағдайында бағдарлы оқытудың білім беру ортасын дамыту» атты докторлық диссертациясын қорғады. Ғылыми кенесшілері – педагогика ғылымдарының докторы Мақпал Жұмабайқызы Жадринина және педагогика ғылымдарының докторы Балықбаев Такир Оспанұлы.

2011 жылдан бастап К.Қонақова Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінде еңбек жолын жалғастырды. Осы жоғары оқу орнында алдымен сапа менеджменті жүйесіне жа-

уапты қызметкер, кейін ғылыми жұмыс бойынша проректор қызметін атқарды. Қазіргі таңда осы университетте профессор ретінде магистратура мен докторантурада ғылыми жұмыстар бойынша қызмет етеді. Оның жетекшілігімен болашақ ғылыми-педагогикалық кадрлар жоғары сапада дайындалуда.

Қонақова К. – еліміздегі білім беру жүйесінде болып жатқан реформаларға, ізденістерге үлесін қосып жүрген ғалым-ұстаз.

Педагогикалық қауымдастық 2014 жылы Қонақова К. еңбегін бағалай отырып Педагогика ғылымдары Академиясының академигі етіп сайлады. Қазіргі таңда сол қоғамдық бірлестікте вице-президент қызметін атқарады.

Қонақова К. – Ұлттық ғылыми-техникалық сараптама орталығының тұрақты сараптамашысы, Аккредиттеу және рейтингілеу тәуелсіз агенттігінің белсенді сараптамашысы, бірнеше ғылыми-педагогикалық журналдардың редколлегия мүшесі.

Өз ғылыми жолындағы жетістіктерді Қонақова К. заман талабына сай көптеген еңбектерінде осы күнге дейін жариялап келеді, оның ішінде монография, оқу-әдістемелік құралдар, бағдарламалар, мектеп оқулықтары және мақалалары бар.

Білім беру саласындағы зор еңбегі үшін 1995 жылы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Оқу ісінің үздігі» төсбелгісімен; 2006 жылы «Ыбырай Алтынсарин» медалімен; 2010 және 2016 жылдары ҚР Білім және ғылым министрлігінің Құрмет грамотасымен және басқа да қоғамдық белгілермен марапатталды.

2015 жылы ҚР Тәуелсіздігінің 25 жылдығы қарсаңында Мәслихат шешімімен Жаңатас қаласының «Құрметті азаматы» атағына ие болды.

2019 жылы «Жаңатас қаласына – 50 жыл» мерекелік медалімен марапатталды.

Қызметте үлкен жетістіктерге жеткен Клара Өмірзаққызы – жеке өмірінде де өз бақытын тапқан жан. Ол кибернетика саласында белгілі ғалым, техника ғылымдары кандидаты Қойшыбаев Баянғали Әменұлымен отба-

сын құрған. Өзара үлгілі сыйластықпен өмір сүру ғана емес, бір-бірін ғылыми тұрғыдан байытқан, рухани байланысты нығайқан баянды отбасы деп қабылдауға болатын.

Қонақова К. өз ортасында адами қасиеттерімен сыйлы, істерімен үлгілі, абыройлы ғалым-ұстаз болып келеді.

1	Ахметова Ботагоз Саликовна	биология ғылымдарының кандидаты, жетекші ғылыми қызметкер, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
2	Ашимбетова Роза Дуйсеновна	кандидат филологических наук, доцент, директор филиала АО НЦПК «Өрлеу» Институт повышения квалификации педагогических работников по Павлодарской области, город Павлодар, Республика Казахстан
3	Бакбаева Зейнегуль Суйундикова	қазақ тілі және әдебиет мұғалімі, № 18 ЖОББМ-КММ, Екібастұз қаласы, Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы
4	Воловик Ирина Владимировна	кандидат философских наук, доцент, Ижевский государственный технический университет имени М.Т. Калашникова, город Ижевск, Российская Федерация
5	Гумарова Маргуль Бультеповна	педагог дополнительного образования, ОДК «Кайнар», город Экибастуз, Павлодарская область, Республика Казахстан
6	Ештанаев Ғазиз Елеусизбайұлы	филология ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы
7	Иманбаева Сауле Тохтарқызы	педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы
8	Каирбекова Багжанат Дындарбековна	доктор педагогических наук, профессор кафедры дошкольного образования, директор центра педагогических исследований ПГПУ, Павлодарский государственный педагогический университет, город Павлодар, Республика Казахстан
9	Каримова Баглангуль Тусуповна	кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, ведущий научный сотрудник центра развития МКШ, Национальная академия им. И. Алтынсарина, город Нур-Султан, Республика Казахстан
10	Қуанышева Гульжамал Альжановна	аға ғылыми қызметкер, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
11	Құрман Несібелі Жәкенқызы	педагогика ғылымдарының докторы, филология кафедрасының профессоры, М.В.Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті Қазақстан филиалы, Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
12	Майғаранова Шакура Майғарақызы	Педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы
13	Нурланова Винара Сатаркуловна	Педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы
14	Salimzyanova Elmira Shavkatovna	Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of Methodology of Education and Upbringing, The Institute of Psychology and Education, Kazan Federal University, Kazan, Russia

**«БІЛІМ - ОБРАЗОВАНИЕ»
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ ТУРАЛЫ
ЕРЕЖЕ**

I. Жалпы ереже

1.1 «Білім – Образование» ғылыми-педагогикалық журналы 1999 жылы Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат және мұрағат комитетінің есебіне тіркелген (куәлік № 904 –Ж 31 қазан) және 2008 жылы қайта тіркелді (қайта тіркеу туралы куәлік № 9838-Ж 30 желтоқсан).

1.2 Журналдың құрылтайшысы - Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі «Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы».

1.3 Басылымның шығарылуы – жылына 4 рет.

1.4 Журнал ISSN сериялық басылымдарын тіркеудің халықаралық орталығында тіркелген (ЮНЕСКО, Париж қ., Франция): ISSN 1607-2790.

II. Журналдың мақсаты мен құрылымы

2.1 Журналдың мақсаты - Қазақстан мен басқа елдердің ғалымдарының білім саласындағы ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық түрде жариялау.

2.2 Негізгі тақырыптың бағыттары: білім беру және тәрбие мәселелері бойынша ғылыми-әдістемелік, ақпараттық-танымдық материалдарды шығару.

2.3 Журналдың рубрикалары: «Білім беру саясаты», «Білім беру теориясы мен практикасы», «Тәрбиенің теориясы мен практикасы», «Ғылыми ізденіс», «Қазақстандық білім беру тарихынан», «Конференциялар, форумдар, семинарлар», «Personalia».

2.4 Ғылыми мерзімді басылымда тиісті бейінге сәйкес журналда жариялау үшін мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қабылданады.

2.5 Редакция кеңесінің шешімі негізінде журналға мақаланы жариялау мүмкіндігі туралы қорытынды жасалады.

III. Мақалаларды рәсімдеу тәртібі

3.1 Компьютерде (Microsoft Word редакторы) терілген мақаланың көлемі аңдатпа, кесте, суреттерді, математикалық формулаларды және әдебиеттер тізімін қосқанда 10 беттен аспауы тиіс, ең кемі 4 бет.

3.2 Ғылыми мақалалар базалық баспа стандарттары «Журналдар, жинақтар, ақпараттық басылымдар. Жарияланатын материалдарды баспалық рәсімдеу», ГОСТ 7.5-98 сәйкес бойынша мақалалардың, «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипат. Құрастырудың жалпы талаптары және қағидасы» ГОСТ 7.1-2003 бойынша мақалалардағы библиографиялық тізімдердің рәсімдеу жөніндегі базалық баспа стандарттарына сәйкес рәсімделуі тиіс.

3.3. Басып шығарылған мазмұнымен толық сәйкес мақаланың электрондық нұсқасы баспа орталығына ұсынылады. Мақала беттері нөмірленуі керек.

3.4. Мақала мәтіні «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) WINDOWS», редакторда басылуы керек, негізгі шрифт – Times New Roman (орыс және ағылшын тілдерінде), KZ Times New Roman (қазақ тілінде), жоларалық интервал – 1; мәтінді ені бойынша түзету; сол жағы – 30 мм, оң жағы – 15 мм, жоғарғы – 20 мм, төменгі – 20 мм, табуляция – 1,25 мм.

3.5 Барлық авторлардың мақалаларында ғалымдардың екі пікірі (1 сыртқы және 1 ішкі) болуы керек: ғылым докторлары, ғылым кандидаты / PhD.

3.6 Ұсынылған материалдарды қамтуы тиіс:

- FTAMP (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы);

- автор (-лар) аты және тегі – қазақ, орыс және ағылшын тілінде (бас әріптермен, қою шрифтпен, азат жол 1 см, сол жақ шетіне);

- ғылыми дәрежесін, ғылыми атағын көрсету;

- аффилиация (факультеті немесе басқада құрылымдық бөлімшесі, ұйым (жұмыс орны (оқу), қала, пошталық индекс, мемлекет) – қазақ, орыс және ағылшын тілінде;

- e-mail;

- мақаланың аты (12 сөзден аспайтын, бас әріптермен, қою шрифтпен, азат жол 1 см, сол жақ шетіне, үш тілде: қазақ, орыс, ағылшын);

- аңдатпа - мақаланың мақсатын, мазмұнын, түрін, нысанын және басқа да ерекшеліктерін қысқаша сипаттау;

- түйін сөздер - ғылыми саланы және зерттеу әдістерін мәтіннің мазмұнын, нысанды терминде көрсететін сөздер жиынтығы.

3.7 Аңдатпа ақпараттық және құрылымдық болуы керек, негізгі объектілерді, зерттеу кезеңдерін, қорытындыларды көрсетеді.

Ұсынатын аңдатпаның көлемі - кемінде 100 сөз (курсив, қою емес шрифт 12 кегль, азат жол сол және оң жақ шегініс -1 см).

3.8 Түйін сөздер жарияланған материалдың тілінде рәсімделеді (кегль – 12 пункт, курсив, сол және оң жақ шегініс – 3 см). Ұсынылатын түйін сөздер саны – 5-8, ішіндегі түйін сөз саны – 3-тен көп емес. Маңыздылығына қарай беріледі, яғни мақаланың ең маңызды түйін сөзі бірінші тізімде болуы керек.

3.9 Мақала мәтіні оның бөліктерінің белгілі бір жүйесінде беріледі және мыналарды қамтиды:

- КІРІСПЕ / ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Кіріспеде ғалымдардың алдыңғы (байланысты) жұмыстарының нәтижелері, зерттеу әдістері, рәсімдері, өлшеу параметрлері және т. б. көрсетіледі (1 беттен артық емес);

- ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ / ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ / PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE STUDY (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

- ӘДІСНАМА / МЕТОДОЛОГИЯ / METHODOLOGY (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

- НӘТИЖЕЛЕРІ / РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Бұл – зерттеу үрдісінің немесе ойлау жүйелілігінің көрінісі, нәтижесінде теориялық қорытындыға әкелетін.

Ғылыми-практикалық мақалада эксперименттердің немесе тәжірибенің кезеңдері мен сатысы, аралық нәтижелер және математикалық, физикалық түрінде немесе статистикалық түсіндірменің жалпы қорытындысының негіздемесі келтіріледі.

Өткізілген зерттеулер көрнекі түрде экспериментальды ғана емес, сонымен бірге теориялық түрде де ұсынылады.

Бұл кестелер, диаграммалар, графикалық үлгілер, графиктер, диаграммалар және т.б. болуы мүмкін.

Формулалар, теңдеулер, суреттер, фотография мен кестелерде астына жазылған жазу немесе тақырыптар болуы керек (10 беттен аспауы керек).

ҚОРЫТЫНДЫ /ВЫВОДЫ / CONCLUSION (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Жүргізілген зерттеулердің негізгі жетістіктері туралы тезистер жиналады.

Оларды жазбаша түрде және кестелер, графиктер, сандар және анықталған негізгі үлгілерді сипаттайтын статистикалық көрсеткіштер түрінде ұсынуға болады.

Қорытынды авторлар тарапынан интерпретациясыз ұсынылуы керек (1 беттен артық емес).

- ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ /СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / REFERENCES (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Деректердің тәртібі келесідей анықталады: алдымен сілтемелер тізбесі мақалада сілтеме жасалған дерктер т.б.

Одан кейін қосымша деректер, яғни мақалада сілтеме жасалмаған деректер,

Мақалада орын алмаған, бірақ оқырмандарға параллель өткізілген аралас жүргізілетін жұмыс.

Барлық сілтемелер бастапқы тілде беріледі. Мақалада келтірілген сілтемелер мен ескертулер нөмірленіп, тік жақшаларда беріледі.

Ұсынылатын көлемі – 20 атаудан аспау керек.

Әдебиеттер тізімі ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 сәйкес рәсімделуі қажет.

3.10 Иллюстрациялар суреттер тізімі және әрбір суретте мәтінде сілтемесі болуы тиіс.

Электрондық нұсқадағы суреттер мен иллюстрациялар TIF немесе JPG форматта ұсынылады 300 dpi аспауы керек.

3.11 Математикалық формулалар Microsoft Equation Editor редакторында жазылуы тиіс (әрбір формула бір объект).

3.12 Автор туралы мәліметтер бөлек бетте (қағазды және электронды нұсқада) жазылады:

- толық Т.А.Ә., ғылыми дәрежесі және ғылыми атағы, жұмыс орны (журналдың «Біздің авторлар» бөлімінде жариялау үшін);

- толық пошталық мекенжайы, қызметтік және үй телефондарының нөмірлері, E-mail (редакцияның авторлармен байланысуы үшін, электронды мекенжай журналға жарияланбайды);

- мақала атауы және автор(лар)дың аты-жөн(дер)і қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жазылуы тиіс («Мазмұны» үшін).

3.13 Қолжазбаларды авторлар мұқият тексеріп, редакциялауы керек.

Талаптарға сәйкес ресімделмеген мақалалар журнал бетіне жарияланбайды.

3.14 Редакция мақалаға деби және стилистикалық өңдеу жүргізбейді. Қолжазба авторларға қайтарылмайды.

3.15 Мақала қолжазбасын және электронды нұсқасын келесі мекенжай бойынша жолдауларыңызға болады: 010000, Қазақстан Республикасы, Астана қ., Мәңгілік ел к-сі, 8, «Алтын орда» БО, 15-қабат. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы.

3.16 Байланыс: Тел. (8 7172) 57 66 49 E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru жазылу индексі – 75754. Төлем – 2500 тенге.

Реквизиттер:

РНН 600900611860,

ИИК KZ826010111000202462,

БИН 080940006848, КБЕ 16,

БИК HSBKZKX, КНП 859,

АО «Народный Банк Казахстана»

IV. Редакциялық кеңес

4.1 Журналдың редакциялық алқасына журналдың бас редакторы, редакция алқасының мүшелері, жауапты редактор, техникалық редактор, корректор кіреді.

4.2 Журналдың бас редакторы - Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясының президенті.

4.3 Журналдың бас редакторы:

– редакция алқасының құрамын бекітеді;

– редакцияға жалпы басшылықты жүзеге асырады;

– журналды тарататын ұйымдармен келісімдер жасайды, редакциялық кеңестің қызметіне қатысты басқа да мәселелерді шешеді.

– редакциялық кеңестің қызметіне отандық және шетелдік ғалымдарды тартуға көмектеседі;

– журналдың мазмұны және редакциялық кеңестің қызметі туралы ұсыныстар жасайды

4.4 Редакциялық алқаға төмендегідей жетекші ғалымдар енеді:

Редакциялық кеңес құрамына ғылыми дәрежесі, нөлдік емес импакт-факторы бар журналдарда ғылыми мақалалары бар, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының жетекші ғалымдары, журналда көрсетілген білім салаларының өкілдері болып табылатын отандық және шетелдік сарапшылар кіреді.

4.5 Редакциялық кеңес мүшелері:

- редакция кеңесінің болашақтағы жоспарларын әзірлеуге қатысады;
- ұсынылған материалдарды талқылауға қатысады, материалдардан бас тарту туралы шешім қабылдайды.

4.6 Жауапты редакторға Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясының ғылыми дәрежесі бар қызметкерлері тағайындалады.

4.7 Жауапты редактор:

- баспа саясатын іске асырады;
- берілген материалдарды қабылдайды және өңдеуді бақылайды;
- авторлармен байланысады;
- ұсынылған материалдарды қосымша қарау қажеттілігі туралы шешім қабылдайды;
- журналдың номерін шығару мерзімдерін анықтайды.

4.8 Техникалық редактор Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясының қажетті техникалық дайындығы бар маманы тағайындалады.

4.9 Техникалық редактор:

- ұсынылған материалдарды өңдейді;
- журналдың номерінің дизайнын жобайды;
- журналды шығаруды қамтамасыз етеді;
- журналдарды таратушыларға жеткізеді

V. Рецензиялау тәртібі

5.1 Берілген ғылыми мақалаларды журналдың редакциялық кеңесінің құрамына кірмейтін тиісті тақырыптары сәйкес кемінде екі ғалым қарайды.

5.2 Бір пікір беруші сыртқы болып табылады, материалдарды ұсынған кезде автор оны бірге ұсынады.

5.3 Қолжазбаның мазмұнына қатысты білім саласында жұмыс істейтін ғалымдардан редакция кеңесі пікір алуды қарастырады.

5.4 Ізденушілердің ғылыми жетекшілері, сондай-ақ автор жұмыс істейтін бөлімшенің қызметкерлері пікір беруші бола алмайды.

5.5 Рецензия еркін түрде келесі ережелерді міндетті түрде көрсете отырып жазылады:

- берілген мақаланың өзектілігі;
- ұсынылған ғылыми материалдардың жаңалығы;
- зерттеу материалдарының жеткіліктілігі;
- талданған материалдың көлемінің жеткіліктілігі (пайдаланылған дереккөздер тізімі)
- жазу стилі;
- жұмысқа қойылатын талаптарға сәйкестігі;
- жариялау туралы қорытынды немесе жөндеу қажеттілігі;

5.5 Егер мақаланы қайта өңдеу қажет болса, пікір беруші бұл қорытындының себептерін нақты анықтап жазған жөн.

5.6 Пікірге тегі, аты және әкесінің атын, ғылыми дәрежесі және ғылыми атағы, жұмыс орны, лауазымын және қол қойылған күнін толық жазып қол қояды.

5.7 Жауапты редактор берілген пікірлерді авторға жеткізеді. Бұл жағдайда пікір беруші туралы мәліметтер көрсетілмейді.

5.8 Тексеруден кейін мақала қайта пікір алуға жіберіледі. Пікір берушінің таңдауы редакциялық кеңеске қалдырылады.

5.8 Автор пікір берушінің пікірін қабылдамаған жағдайда мақаланы қайтарып алуға құқы бар.

5.9 Мақалаларды қарау мерзімі - 2 айдан аспайды.

5.10 Қолжазбалар қайтарылмайды.

VI. Редакциялық және авторлық этика

6.1 Редакциялық кеңес өз қызметінде Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасын басшылыққа алады.

6.2 Редакциялық кеңес қолжазбаны жариялауға жарамсыз деп шешім қабылдағаны үшін жауап береді.

Осыған сәйкес шешімді қабылдау мақаланың мазмұнының өзектілігі мен маңыздылығы тұрғысынан ғылыми бағалауға ғана негізделеді.

6.3 Қабылданбаған қолжазбалар туралы ақпарат құпия болып табылады, ол жарияланбайды.

6.4 Басылымға жариялау үшін материалдарды беру арқылы автор өзі туралы барлық ақпараттың дұрыстығына, плагиаттың жоқтығына, редакциялық кеңестің қойған барлық техникалық талаптарына сәйкестігіне кепілдік береді.

6.5 Ұсынған қолжазбалар басқа ғылыми журналдарда жарияланбаған болу керек.

Мақаланы рәсімдеу үлгісі

ҒТАМР 14.15.01

К. Е. АМАНОВА

п.ғ.к., доцент,

Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,

Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: akasheva@gmail.com
ПРОГРАММАЛАУДЫ МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУ ТУРАЛЫ

Аңдатпа. Мақалада STEM білім берудегі жиі талқыланып жүрген тақырыптардың бірі – жалпы білім беретін мектептерде программалауды оқыту мәселесі қарастырылады. Великобритания, Финляндия, Южная Корея, Эстония, Франция, Австралия сияқты мемлекеттердегі тәжірибелерді қарастыра отырып программалауды мектепте оқытудың қажеттілігін айқындайтын шарттар көрсетіледі. Программалауды мектепте оқытудың ағымдағы жай-күйін зерттеу мақсатында, мақала авторы, жоғары сынып оқушыларының және де білім беру процесіндегі басқа да субъектілердің: ата-аналардың, мұғалімдер мен IT саласындағы мамандардың қатысуымен зерттеулер жүргізді. Зерттеуге IT саласындағы мамандардың қатыстырылуы программалауды оқытуда түрліше аппараттық-программалық жабдықтардың пайдаланылатындығымен түсіндіріледі. Мақалада аталған зерттеудің кейбір қорытындылары, атап айтқанда оқушылардың, ата-аналардың, мұғалімдер мен IT саласындағы мамандардың программалауды мектепте оқыту мәселесіне деген көзқарастарын зерттеу нәтижелері берілді.

Түйін сөздер: Программалау, программалауды оқыту, мектепте программалауды үйрету.

КІРІСПЕ

Мәтін

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Мәтін

ӘДІСНАМА

Мәтін

НӘТИЖЕЛЕРІ

Мәтін

ҚОРЫТЫНДЫ

Мәтін

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ:

1

2

3

К.Е. АМАНОВА

К вопросу обучения программирования в школе

к.п.н., доцент,

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова,

г. Кокшетау, Республика Казахстан

e-mail: amanova@mail.ru

К.Т. AMANOVA

To the Question of Teaching Programming in School

PhD, associate Professor,

Kokshetau State University named after Sh. Ualihanov,

Kokshetau, The Republic of Kazakhstan

e-mail: amanova@mail.ru

Аннотация. В настоящей статье рассматривается одна из актуальных тем современного STEM-образования – вопрос обучения программированию в общеобразовательной школе. На примере таких стран, как Великобритания, Финляндия, Южная Корея, Эстония, Франция, Австралия рассмотрены предпосылки, иницирующие необходимость обучения детей основам программирования в школе. В целях изучения текущего состояния обучения программированию в школах автором было проведено исследование с участием учащихся старших классов и других субъектов образовательного процесса в школе: родителей, учителей, а также специалистов в IT- сфере, так как в обучении программированию используются различные аппаратно-программные средства обеспечения. В статье представлены некоторые итоги данного исследования, в частности, результаты исследования отношений обучающихся, родителей, учителей и IT- специалистов к вопросу обучения программированию в школе.

Ключевые слова: программирование, обучение программированию, программирование в школе.

Abstract. In this article, one of the current topics of modern STEM education is considered, the issue of teaching programming in the general education school. On the example of countries such as Great Britain, Finland, South Korea, Estonia, France, Australia, the prerequisites are considered, initiating the need to teach children the basics of programming at school. To understand the current state of teaching programming in schools, the author conducted a study with the participation of high school students and other subjects of the educational process in the school: parents, teachers, and IT specialists, since various software and hardware are used in programming training. In the article some results of this research are presented, in particular the results of the study on the attitude of students, parents, teachers and IT specialists to the issue of teaching programming in school.

Keywords: teaching programming, programming in school, programming training.

ПОЛОЖЕНИЕ О НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ЖУРНАЛЕ «БІЛІМ - ОБРАЗОВАНИЕ»

I. Общие положения

1.1 Научно-педагогический журнал «Білім – Образование» поставлен на учет Комитетом информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан в 1999 г. (свидетельство № 904 –Ж от 31 октября) и перерегистрирован в 2008 г. (свидетельство о перерегистрации № 9838-Ж от 30 декабря).

1.2 Учредитель журнала – РГКП «Национальная академия образования имени И.Алтынсарина» Министерства образования и науки РК.

1.3 Периодичность издания – 4 номера в год.

1.4 Журнал зарегистрирован в Международном центре по регистрации сериальных изданий ISSN (ЮНЕСКО, г. Париж, Франция): ISSN 1607-2790.

II. Цель и структура журнала

2.1 Цель журнала – публикация в открытой печати результатов научных исследований ученых Казахстана и других стран в области образования.

2.2 Основная тематическая направленность: публикация научно-методических, информационно-познавательных материалов по проблемам образования и воспитания.

2.3 Рубрики журнала: «Образовательная политика», «Теория и практика обучения», «Теория и практика воспитания», «Научный поиск», «Из истории казахстанского образования», «Конференции, форумы, семинары», «Personalia».

2.4 Для публикации в журнале принимаются статьи, соответствующие профилю научного периодического издания, на казахском, русском и английском языках.

2.5 Заключение о возможности публикации статьи в журнале выносится на основании заключения редколлегии.

III. Правила оформления статей

3.1 Объем статьи, включая аннотации, таблицы, рисунки, математические формулы и библиографию, не должен превышать 10 страниц текста, набранного на компьютере (редактор Microsoft Word); минимальный объем статьи – 4 страницы.

3.2 Научные статьи должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

3.3 В издательский центр представляется электронная версия статьи в полном соответствии с распечаткой. Страницы статьи в бумажном варианте должны быть пронумерованы.

3.4. Статьи должны быть напечатаны в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS», гарнитура – Times New Roman (для русского и английского языков), KZ Times New Roman (для казахского языка), одинарный межстрочный интервал. Поля: левое – 30 мм, правое – 15 мм, верхнее – 20 мм, нижнее – 20 мм, табуляция – 1,25 мм.

3.5 Статьи всех авторов должны сопровождаться двумя рецензиями (1 внешней и 1 внутренней) ученых: доктора наук, кандидата наук/ PhD. Одна из рецензий является внешней, ее представляет автор при подаче материалов. Вторая является внутренней, ее организация входит в компетенцию редакционной коллегии.

3.6 Представленные материалы должны включать:

– ГРНТИ (Государственный рубрикатор научной технической информации);
– инициалы и фамилию (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (*прописные буквы, жирный шрифт*);

– указание ученой степени, ученого звания;

– аффилиацию (место работы/учебы, город, почтовый индекс, страна) на казахском, русском и английском языках;

– e-mail;

– название статьи (*прописные буквы, жирный шрифт, абзац 1 см по левому краю, на трех языках: русском, казахском, английском*);

– аннотацию – краткую характеристику назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи;

– ключевые слова – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования.

3.7 Аннотация должна быть информативной и структурированной, отражать цели работы и ее результаты. Дается на казахском, русском и английском языках. Рекомендуемый объем аннотации – 500 печатных знаков (*курсив, нежирный шрифт, 12 кегль*).

3.8 Ключевые слова оформляются на языке публикуемого материала (*курсив, 12 кегль*). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более трех. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

3.9 Текст статьи излагается в определенной последовательности его частей и включает в себя:

– ВВЕДЕНИЕ / КІРІСПЕ / INTRODUCTION (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

Во введении отражаются результаты предшествующих (смежных) работ ученых, методы исследования,

процедуры, параметры измерения и т.д.

- ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ / ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ / PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE STUDY (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

- МЕТОДОЛОГИЯ / ӘДІСНАМА / METHODOLOGY (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

- РЕЗУЛЬТАТЫ / НӘТИЖЕЛЕРІ / RESULTS (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

Это отражение процесса исследования или последовательность рассуждений, в результате которых получены теоретические выводы. В научно-практической статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме, не только экспериментальные, но и теоретические. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и др. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки.

- ВЫВОДЫ / ҚОРЫТЫНДЫ / CONCLUSION (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

Собираются тезисы основных достижений проведенного исследования. Они могут быть представлены как в письменной форме, так и в виде таблиц, графиков, чисел и статистических показателей, характеризующих основные выявленные закономерности. Выводы должны быть представлены без интерпретации авторами.

- СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ / REFERENCES (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

Ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки.

Все ссылки даются на языке оригинала.

Список литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003.

3.10 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

3.11 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (*каждая формула – один объект*).

3.12 На отдельной странице (в бумажном и электронном варианте) приводятся сведения об авторе:

- Ф.И.О. полностью, ученая степень и ученое звание, место работы (для публикации в разделе «Наши авторы»);

- полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, E-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются);

- название статьи и фамилия (-и) автора (-ов) на казахском, русском и английском языках.

3.13 Рукописи должны быть тщательно выверены и отредактированы авторами. Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются.

3.14 Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи. Рукописи не возвращаются.

3.15 Рукопись и электронный вариант с материалами следует направлять по адресу: 010000, Республика Казахстан, г. Астана, пр. Мәңгілік Ел, 8, БЦ «Алтын Орда», 15-й этаж, каб. 1502. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина.

3.16 Контакты: Тел. (8 7172) 57 63 53; e-mail: bilim-edu.2003@mail.ru Подписной индекс – 75754. Оплата – 2500 тенге.

Реквизиты:

РНН 600900611860,

ИИК KZ826010111000202462,

БИН 080940006848, КБЕ 16,

БИК HSBKZKX, КНП 859,

АО «Народный Банк Казахстана»

IV. Редакционная коллегия

4.1 В редакционную коллегия журнала входят главный редактор журнала, члены редакционной коллегии, ответственный редактор, технический редактор, корректоры.

4.2 Главным редактором журнала является президент Национальной академии образования им. И. Алтынсарина.

4.3 Главный редактор журнала:

- утверждает состав редакционной коллегии;

- осуществляет общее руководство редакционной коллегией;

- заключает договоры с организациями, распространяющими журнал, решает иные вопросы, связанные с деятельностью редакционной коллегии;

- способствует привлечению в редакционную коллегия ведущих отечественных и зарубежных ученых;

- вносит предложения по содержанию журнала и деятельности редакционной коллегии.

4.4 В состав редакционной коллегии входят ведущие ученые Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, отечественные и зарубежные специалисты, представляющие отрасли знаний, отраженные в журнале, имеющие ученую степень, научные статьи в журналах с ненулевым импакт-фактором.

4.5 Члены редакционной коллегии:

- принимают участие в разработке перспективных планов деятельности редакционной коллегии;

- участвуют в обсуждении представляемых материалов, принимают решение об отклонении материалов.

4.6 Ответственный редактор назначается из числа сотрудников Национальной академии образования им. И.

Алтынсарина, имеющих ученую степень.

4.7 Ответственный редактор:

- ответственен за реализацию издательской политики;
- контролирует поступление и обработку представляемых материалов;
- осуществляет связь с авторами;
- принимает решение о необходимости проведения дополнительного рецензирования представленных материалов;
- определяет сроки выпуска номеров журнала.

4.8 Технический редактор назначается из числа сотрудников Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, имеющих необходимую техническую подготовку.

4.9 Технический редактор:

- осуществляет обработку представляемых материалов;
- формирует дизайн номеров журнала;
- обеспечивает издание журнала;
- доставляет журналы до распространителей.

V. Порядок рецензирования

5.1 Представляемые научные статьи рецензируются не менее чем двумя учеными по соответствующей тематике, не входящими в состав редакционной коллегии данного журнала.

5.2 К рецензированию, осуществляемому редакционной коллегией, привлекаются ученые, работающие в области знаний, к которой относится содержание рукописи.

5.3 Рецензентами не могут быть научные руководители соискателей ученой степени, а также сотрудники подразделения, в котором работает автор.

5.4 Рецензия составляется в свободной форме с обязательным отражением следующих положений:

- актуальность представленной статьи;
- новизна представленного материала исследования;
- достаточность материалов исследования;
- достаточность объема проанализированного материала (список использованных источников);
- стиль изложения;
- соответствие требованиям, предъявляемым к такого рода работам;
- вывод о целесообразности опубликования или необходимости доработки.

5.5 В случае необходимости доработки рецензент должен четко обозначить причины данного вывода.

5.6 Рецензии подписываются с расшифровкой фамилии, имени и отчества, указанием ученой степени и ученого звания, места работы, занимаемой должности и даты подписания.

5.7 Ответственный редактор доводит мнение рецензента до автора. Данные о рецензенте в этом случае не указываются.

5.8 После доработки статья повторно направляется на рецензирование. Выбор рецензента остается за редакционной коллегией.

5.9 Автор имеет право отозвать статью в случае неприятия мнения рецензента.

5.10 Сроки рассмотрения статей – не более 2 месяцев.

5.11 Рукописи не возвращаются.

VI. Редакционная и авторская этика

6.1 В своей деятельности редакционная коллегия руководствуется действующим законодательством Республики Казахстан.

6.2 Редакционная коллегия ответственна за принятие решения о нецелесообразности опубликования рукописи. В соответствии с этим принятие решения основывается исключительно на научной оценке содержания статьи с точки зрения его актуальности и значимости.

6.2 Рецензенты не имеют права использовать материалы рукописей, представленных им на рецензию, в своих целях и цитировать текст до времени опубликования рукописи в журнале.

6.3 Информация об отклоненных рукописях конфиденциальна, она не разглашается.

6.4 Представляя материалы для публикации, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата, соответствие всем техническим требованиям, предъявляемым редакционной коллегией.

6.5 Представленные рукописи не должны публиковаться в других научных журналах.

Образец оформления статьи

ГРНТИ 14.15.01

К. Е. АМАНОВА

к.п.н., доцент,

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова,

г. Кокшетау, Республика Казахстан
e-mail: amanova@mail.ru

К ВОПРОСУ ОБУЧЕНИЯ ПРОГРАММИРОВАНИЮ В ШКОЛЕ

Аннотация. В настоящей статье рассматривается одна из актуальных тем современного STEM-образования – вопрос обучения программированию в общеобразовательной школе. В целях изучения текущего состояния обучения программированию в школах автором было проведено исследование с участием учащихся старших классов и других субъектов образовательного процесса в школе.

В статье представлены некоторые итоги данного исследования, в частности, результаты исследования отношений обучающихся, родителей, учителей и IT-специалистов к вопросу обучения программированию в школе.

Ключевые слова: программирование, обучение программированию, программирование в школе.

ВВЕДЕНИЕ

Текст

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Текст

МЕТОДОЛОГИЯ

Текст

РЕЗУЛЬТАТЫ

Текст

ВЫВОДЫ

Текст

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1
- 2
- 3

К. Е. АМАНОВА

Программалауды мектепте оқыту туралы

п.ф.к., доцент,

Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,

Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы

amanova@mail.ru

К.Е. AMANOVA

To the Question of Teaching Programming in School

PhD, associate Professor,

Kokshetau State University named after Sh. Ualihanov,

Kokshetau, The Republic of Kazakhstan

amanova@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада STEM білім берудегі жиі талқыланып жүрген тақырыптардың бірі – жалпы білім беретін мектептерде программалауды оқыту мәселесі қарастырылады. Программалауды мектепте оқытудың ағымдағы жай-күйін зерттеу мақсатында, мақала авторы, жоғары сынып оқушыларының және де білім беру процесіндегі басқа да субъектілердің қатысуымен зерттеулер жүргізді. Зерттеуге IT саласындағы мамандардың қатыстырылуы программалауды оқытуда түрліше аппараттық-программалық жабдықтардың пайдаланылатындығымен түсіндіріледі. Мақалада аталған зерттеудің кейбір қорытындылары, атап айтқанда оқушылардың, ата-аналардың, мұғалімдер мен IT саласындағы мамандардың программалауды мектепте оқыту мәселесіне деген көзқарастарын зерттеу нәтижелері берілді.

Түйін сөздер: программалау, программалауды оқыту, мектепте программалауды үйрету.

Abstract. In this article, one of the current topics of modern STEM education is considered, the issue of teaching programming in the general education school. To understand the current state of teaching programming in schools, the author conducted a study with the participation of high school students and other subjects of the educational process in the school since various software and hardware are used in programming training. In the article some results of this research are presented, in particular the results of the study on the attitude of students, parents, teachers and IT specialists to the issue of teaching programming in school.

Keywords: programming, learning programming, programming in school.

Журналдың құрылтайшысы:

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігінің
«Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық
білім академиясы» РМҚК.
Журнал 2000 жылдың
мамырынан шыға бастады.
Басылым 3 айда бір рет шығады.
Журнал Қазақстан Республикасының
Мәдениет және ақпарат
министрлігінде есепке қойылды
(2008 жылғы 30 желтоқсандағы
Бұқаралық ақпарат құралын есепке қою
туралы №9838-ж куәлік).

**Құрметті оқырмандар
мен авторлар!**

Журналда жарияланған
материалдар редакцияның
көзқарасын білдірмейді.
Фактілер мен мәліметтердің
анықтығына, сондай-ақ
стилистикалық қателерге
авторлар жауапты.
Журналға шыққан материалдарды
редакцияның келісімінсіз
көшіріп басуға болмайды.

Мекенжайы:

010000, Нұр-Сұлтан қ.,
Мәңгілік Ел даңғ., 8
«Алтын Орда» БО, офис-1500,
тел.: 8 (7172) 57-29-08
E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru

Басуға 26.12.2019 ж. қол қойылды.
ш.б.т. - 8. RISO басылым.
Таралымы - 305 дана.
Ы. Алтынсарин атындағы
ҰБА-ның баспа орталығында басылып
шығарылды

Учредитель журнала:

РГКП «Национальная
академия образования
им. И. Алтынсарина»
Министерства образования и науки
Республики Казахстан.
Журнал издается с мая 2000 года.
Периодичность 1 раз в 3 месяца.
Журнал поставлен на учет
в Министерстве культуры и
информации РК (свидетельство о
постановке на учет средства массовой
информации № 9838-ж
от 30.12.2008 г.).

**Уважаемые читатели
и авторы!**

Опубликованные в журнале
материалы не отражают точку
зрения редакции.
Ответственность за достоверность
фактов и сведений в публикациях,
а также за стилистические ошибки
несут авторы.
Перепечатка материалов,
опубликованных в журнале,
допускается только с согласия
редакции.

Наш адрес:

010000, г. Нур-Султан,
пр. Мәңгілік Ел, 8,
БЦ «Алтын Орда», офис 1500,
тел.: 8 (7172) 57-29-08
E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru

Подписано в печать 26.12.2019 г.
усл.печ.л. - 8. Печать RISO.
Тираж - 305 экз.
Отпечатано
в издательском центре
НАО им. И. Алтынсарина.